

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Διπλωματική Εργασία

Στο περιθώριο του περιθωρίου:

**Η ιστορία της πορνείας στην Κύπρο της βρετανικής κυριαρχίας,
1878-1939.**

Χρίστος Αριστοδήμου

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Μεταπτυχιακό στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία

Ιούνιος 2021

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Στο περιθώριο του περιθωρίου:

Η ιστορία της πορνείας στην Κύπρο της βρετανικής κυριαρχίας,
1878-1939.

Χρίστος Αριστοδήμου

Επιβλέπων Καθηγητής

Δρ. Πέτρος Παπαπολυβίου

Ιούνιος 2021

Περίληψη

Η ιστορία της πορνείας στην Κύπρο έχει αγνοηθεί σχεδόν εξ ολοκλήρου από την «επίσημη» ιστοριογραφία. Στην μελέτη αυτή επιχειρώ να αναδείξω την σημαντικότητα της μελέτης της ιστορίας της πορνείας ως κομμάτι της κοινωνικής ιστορίας, της ιστορίας της γυναίκας, της εργατικής τάξης, της αστικοποίησης, της ιατρικής και της ψυχαγωγίας. Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιώ θεωρητικά και μεθοδολογικά εργαλεία που προσφέρουν η κοινωνική ιστορία και η ιστορία του φύλου και της σεξουαλικότητας ούτως ώστε να εντάξω την μελέτη της πορνείας μέσα σε ένα συνολικό πλαίσιο ανάλυσης κοινωνικών ζητημάτων όπως είναι οι πατριαρχικές δομές εξουσίας, τα ζητήματα φύλου και τάξης αλλά και η κρατική διαχείριση των σωμάτων του πληθυσμού.

Η μελέτη έχει ως σημείο αφετηρίας το πέρασμα της διοίκησης της Κύπρου από την Οθωμανική στην Βρετανική Αυτοκρατορία το 1878, μια εξέλιξη που οδήγησε στην άνθιση της πορνείας και την αύξηση των οίκων ανοχής στο νησί. Η κύρια ανάλυση αποτελείται από τρεις κεντρικές διαστάσεις της ιστορίας της πορνείας: της ζωής των ίδιων των πορνών και της κοινωνικής και ταξικής καταγωγής τους, της σχέσης της πορνείας με τον χώρο και των αφροδίσιων νοσημάτων. Μέσα από την ανάλυση αυτών των θεματικών έρχονται στο προσκήνιο παράγοντες όπως η κοινωνική ρητορική ως προς την πορνεία και τις πόρνες, η κρατική και ιατρική διαχείριση της σεξουαλικότητας και οι κυρίαρχες ηθικές νόρμες της εποχής. Η έρευνα αφορά την περίοδο 1878-1939, ενώ σκοπός είναι η τοποθέτηση στο ιστορικό επίκεντρο της ζωής της ίδιας της πόρνης, παράλληλα με την μελέτη του κοινωνικού, πολιτικού και ηθικού πλαισίου εντός του οποίου ζούσε και εργαζόταν.

- Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
1. Φύλο, σεξουαλικότητα, πορνεία στην ιστορία: Το θεωρητικό πλαίσιο	6
2. Η άνθιση της πορνείας (1878-1926)	14
2.1 Φύλο και Τάξη	14
2.2 Η πορνεία στον χώρο: Οι οίκοι ανοχής	24
2.3 Τα αφροδίσια νοσήματα και η διαχείρισή τους	33
3. Η πορνεία ως μαζικό κοινωνικό φαινόμενο (1926-1940)	39
3.1 «Ο κατά των Αφροδισίων αγώνας»	39
3.2 «Οι γυναίκες που σαπίζουνε στο βούρκο»	49
3.3 Η χρυσή εποχή των καμπαρέ	62
Συμπεράσματα	79
Βιβλιογραφία	87

Εισαγωγή

«Όλα όσα είχα διαβάσει για την πορνεία και τις πόρνες φαίνονταν να είχαν γραφτεί από άντρες – την τάξη των πελατών – κυρίως ακαδημαϊκούς που αξίωναν ακαδημαϊκή ουδετερότητα. Έκανα την σκέψη πως αν η πορνεία είναι όντως το παλαιότερο επάγγελμα του κόσμου, τότε οι άντρες που γράφουν για αυτήν είναι σίγουρα το δεύτερο παλαιότερο. Από τότε που εφευρέθηκε το μελάνι, φαίνεται ότι οι άντρες συγγραφείς έχουν πάθει εμμονή με την πόρνη. Λοιπόν, ποιος μπορεί να τους κατηγορήσει; Οι πόρνες ήταν και είναι ενδιαφέρουσες γυναίκες, οι πρώτες που είπαν “Όχι” στην πατριαρχική ιδιοκτησία».¹

«Ο σεξουαλικός έρωτας – συμπεριλαμβανομένης της πορνείας – επικαλύπτεται από αλληπάλληλα ηθικολογικά σάβανα. [...] Έτσι φτάσαμε στο λίαν ευχάριστο σημείο να έχουμε χάσει – διά παντός – ολόκληρα κεφάλαια του λαογραφικού (άρα, ιστορικού) αντικειμένου, ενώ πολλά άλλα κεφάλαια διεστράφησαν πλήρως».²

Η ιστορία της πορνείας, των οίκων ανοχής, των καμπαρέ, των αφροδίσιων νοσημάτων, των ίδιων των πορνών³, έχει μείνει σχεδόν εξ ολοκλήρου θαμμένη κάτω από «ηθικολογικά σάβανα». Η σχετικά νεαρά και ολιγάνθρωπη κυπριακή ιστοριογραφία, σχεδόν αποκλειστικά αφοσιωμένη στην πολιτική ιστορία, στις εθνοτικές συγκρούσεις, στις πολιτικές επιδιώξεις των «μεγάλων ανδρών», έχει αγνοήσει βασικές ιστορικές πτυχές τόσο της κοινωνικής ιστορίας, όσο και της ιστορίας των γυναικών. Ειδικότερα θέματα που αφορούν το κοινωνικό περιθώριο σπάνια φωτίζονται από τον φακό της ιστορικής μελέτης. Η ιστορία της πορνείας στην Κύπρο είναι ακριβώς ένα τέτοιο θέμα. Το ζήτημα της πορνείας δεν αποτελεί απλώς ένα ταμπού, για το οποίο ακόμα και οι ιστορικοί δυσκολεύονται ή και ντρέπονται να μιλήσουν. Αποτελεί, παράλληλα, μια αποσιωπημένη πτυχή της κοινωνικής ιστορίας του τόπου: της ιστορίας των γυναικών, της εργατικής τάξης, των πατριαρχικών σχέσεων εξουσίας, της ιατρικής, της ιστορίας των πόλεων, της διασκέδασης και των αντιλήψεων

¹ Nickie Roberts, *Whores in history, prostitution in western society* (London: HarperCollins, 1992), xii.

² Ηλίας Πετρόπουλος, *Το μπουρδέλο* (Αθήνα: Νεφέλη, 1991), 243.

³ Στη μελέτη μου επιλέγω τον όρο «πόρνη» αντί έναν από τους πολλούς άλλους όρους που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τις γυναίκες που προσφέρουν σεξουαλικές υπηρεσίες έναντι αμοιβής, όπως «ιερόδουλη», «πουτάνα», «ελευθερίων ηθών», γιατί θεωρώ ότι αποτελεί τον όρο που αποδίδει το επάγγελμα με την λιγότερη αξιολογική κρίση.

περί ηθικής και σεξουαλικότητας. Αποτελεί, πάνω απ' όλα, ένα θέμα που αφορά τον «μεγάλο απόντα, το μεγάλο βουβό πρόσωπο της ιστορίας, τον απλό άνθρωπο».⁴

Η έρευνα αυτή αποσκοπεί να φέρει στο προσκήνιο της ιστορικής μελέτης ένα θέμα που παραμένει διαχρονικά αποκλεισμένο στο κοινωνικό περιθώριο: την πορνεία και τις ίδιες τις πόρνες. Παρόλο που η πορνεία δεν αφορά αποκλειστικά άντρες-πελάτες και γυναίκες-εργαζόμενες, επικεντρώνομαι εδώ στην γυναικεία πορνεία, η οποία ήταν μακράν πιο δημοφιλής και διαδεδομένη. Μέσα από την μελέτη του κοινωνικού ρόλου της πόρνης, των οίκων ανοχής και των καμπαρέ, της ρητορικής που επικρατούσε γύρω από το φαινόμενο της πορνείας, της κρατικής διαχείρισης της πορνείας και των αφροδίσιων νοσημάτων, επιχειρώ να φέρω στην επιφάνεια βασικές πτυχές της κυπριακής ιστορίας που είτε παραμένουν κρυμμένες κάτω από «ηθικολογικά σάβανα», είτε θεωρούνται ανάξιες μελέτης συγκριτικά με άλλα θέματα. Η έρευνα έχει ως αφετηρία της την χρονιά 1878 με το ξεκίνημα της βρετανικής παρουσίας στην Κύπρο και σταματά στα τέλη του 1939, όταν ξεσπά ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Επέλεξα να μελετήσω αυτή την ιστορική περίοδο καθώς οι ιστορικές πηγές δείχνουν ότι αποτελεί την απαρχή της πορνείας ως ενός μαζικού κοινωνικού φαινομένου που σχετίζεται, κυρίως, με την αλλαγή των ηθών και την μετάβαση στη νεωτερικότητα που φέρνει η βρετανική διοίκηση του νησιού. Επέλεξα να θέσω το χρονολογικό όριο της μελέτης στο ξεκίνημα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τόσο γιατί η περίοδος αυτή φέρνει σημαντικές αλλαγές για την πορνεία, όσο και γιατί η περαιτέρω κάλυψη του θέματος θα ήταν απαγορευτική για τα όρια μιας διπλωματικής εργασίας.

Η μεθοδολογία που ακολουθώ στην παρούσα μελέτη είναι άμεσα συνυφασμένη με τους σκοπούς της. Τα βασικά ερωτήματα που θέτω έχουν στο επίκεντρό τους τις ίδιες τις πόρνες: Ποιες ήταν αυτές; Γιατί και πώς επέλεξαν ή αναγκάζονταν να εργάζονται ως πόρνες; Σε ποιες κοινωνικές συνθήκες ζούσαν; Πού ζούσαν και πώς ήταν η σχέση τους με τη γειτονιά; Πώς τις αντιμετώπιζαν κράτος και κοινωνία; Στη βάση των ερωτημάτων αυτών έχω τοποθετήσει το κύριο βάρος του ερευνητικού μου ενδιαφέροντος στις ίδιες τις πόρνες. Το εγχείρημα εμπεριέχει, βέβαια, δυσκολίες και κινδύνους, καθώς οι γυναίκες αυτές δεν έχουν αφήσει πίσω τους πηγές που να περιγράφουν τη ζωή και τις σκέψεις τους. Ότι γνωρίζουμε για αυτές, το γνωρίζουμε σχεδόν αποκλειστικά από άντρες της εποχής. Αυτό αναπόφευκτα συνεπάγεται να εκφράζονται μέσα από τις πηγές οι προκαταλήψεις, οι ιδέες και οι φοβίες αυτών των αντρών, στο σημείο που εξανεμίζονται τα σαφή

⁴ Francois Dosse, *Η Ιστορία σε ψίχουλα* (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1993), 188.

όρια μεταξύ των ίδιων των «γεγονότων» και της παραγωγής τους.⁵ Επιπλέον, διεξάγω την έρευνα με επίγνωση της θέσης μου ως άλλος ένας ακαδημαϊκός άντρας που επιχειρεί να γράψει για την πορνεία, όπως καυστικά σχολιάζει η συγγραφέας, πρώην εργαζόμενη στη βιομηχανία του σεξ, Nickie Roberts, στο αρχικό απόφθεγμα. Παρ' όλα αυτά, θα επιχειρήσω να περιγράψω και να ερμηνεύσω βασικά στοιχεία που μπορούμε να μάθουμε για την πορνεία και τις πόρνες μέσα από τις υπάρχουσες πηγές, έχοντας στόχο όχι να μιλήσω για αυτές, αλλά να μεταφέρω τις ζωές τους στο ιστορικό προσκήνιο, στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό.

Λόγω της έλλειψης ιστορικών μελετών πάνω στο θέμα της ιστορίας της πορνείας στην Κύπρο, επέλεξα να επιχειρήσω μια συνοπτική παρουσίαση των σημαντικότερων, κατ' εμένα, πτυχών του για την επιλεγμένη περίοδο: των έμφυλων και ταξικών διαστάσεων, της σχέσης πορνείας και χώρου και της κατάστασης που επικρατούσε σε σχέση με τα αφροδίσια νοσήματα. Μέσα από τις θεματικές αυτές αναδύονται, ακόμα, σημαντικά ζητήματα που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι μιας τέτοιας μελέτης, όπως η κρατική και υγειονομική διαχείριση των πορνών αλλά και οι ηθικές αντιλήψεις γύρω από το φύλο, τη σεξουαλικότητα και την πορνεία. Αδιαμφισβήτητα, για κάθε μια από τις θεματικές που σκιαγραφώ εδώ θα μπορούσε κάλλιστα να γραφτεί μια ξεχωριστή εργασία με σκοπό να εμβαθύνει με περισσότερη λεπτομέρεια στο ζήτημα. Παρ' όλα αυτά, επέλεξα να επιχειρήσω μια πιο συνολική καταγραφή της ιστορίας της πορνείας στην Κύπρο κατά την συγκεκριμένη περίοδο γιατί την θεωρώ απαραίτητη, ούτως ώστε μελλοντικές έρευνες να μπορέσουν να εμβαθύνουν σε επιμέρους ζητήματα.

Η έλλειψη σχετικής βιβλιογραφίας καθιστά το θέμα πρωτότυπο αλλά ταυτόχρονα και δύσκολο να μελετηθεί. Πέραν από ένα σημαντικό αφιέρωμα του δημοσιογράφου Χρ. Χρυσάνθου στην εφημερίδα «Ο Φιλελεύθερος» για την ιστορία της πορνείας στην Κύπρο⁶, δεν υπάρχει κανένα ιστορικό έργο που να καταπιάνεται με το ζήτημα. Για τους σκοπούς αυτής της έρευνας βασίστηκα, λοιπόν, σε πληροφορίες που μπόρεσα να αποσπάσω από βιβλιογραφία σχετική αλλά όχι άμεσα συνυφασμένη με το θέμα. Ενδεικτικά αναφέρω την βιβλιογραφία γύρω από την ιστορία των γυναικών στην Κύπρο αλλά και την ιστορία των πόλεων, όπου υπάρχουν αναφορές σε οίκους ανοχής και καμπαρέ. Η έλλειψη σχετικής βιβλιογραφίας προσδίδει έναν πειραματικό χαρακτήρα

⁵ Timothy J. Gilfoyle, "Prostitutes in history : From parables of pornography to metaphors of modernity," *The American Historical Review* Vol. 104, no. 1 (1999): 138–39, <http://www.jstor.org/stable/2650183>.

⁶ Χρυσάνθος Χρυσάνθου, "Ιερόδουλες, πόρνες, αρτίστες," *Σειρά «Ενθύμιον» (Ο Φιλελεύθερος)*, τεύχ. 5, 2011.

στη μελέτη και ταυτόχρονα δημιουργεί κινδύνους που ελλοχεύουν κατά την απόπειρα ανασύστασης ενός παρελθόντος που μόνο διάσπαρτα και αποσπασματικά έχει καταγραφεί. Την ίδια ώρα, η έλλειψη αυτή υποδεικνύει τον εξαιρετικά σημαντικό ρόλο που έχουν σε μια τέτοια έρευνα οι πρωτογενείς πηγές. Εκ των σημαντικότερων πηγών για την έρευνα είναι τα δημοσιεύματα των εφημερίδων που είναι διαθέσιμα στην ψηφιακή συλλογή του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, στη Λευκωσία. Ο Τύπος της εποχής έχει να προσφέρει τεράστιο υλικό στον ιστορικό ερευνητή, ιδιαίτερα όσον αφορά τα ζητήματα ηθικής και κοινωνικής στάσης προς την πορνεία. Επιπλέον, έχω μελετήσει έγγραφα της βρετανικής διοίκησης που είναι διαθέσιμα στο Κρατικό Αρχείο. Τα έγγραφα αυτά αφορούν κυρίως, αλλά όχι μόνο, την κρατική και υγειονομική διαχείριση των πορνών. Ο αριθμός των σχετικών εγγράφων είναι βέβαια πολύ μεγάλος και σε καμιά περίπτωση δεν κατάφερα να τις εξαντλήσω για τους σκοπούς αυτής της έρευνας. Τέλος, είχα την τύχη να μελετήσω το «Βιβλίο Δημοσίων Γυναικών Λάρνακος», στο Ιστορικό Αρχείο του Δήμου Λάρνακας, μια πηγή ανεκτίμητης αξίας με φωτογραφίες και ονόματα όλων των καταγεγραμμένων πορνών της πόλης του 1916.

Η εργασία είναι χωρισμένη σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος σκιαγραφώ και αναλύω, στον βαθμό που είναι δυνατό στα πλαίσια μιας διπλωματικής εργασίας, το θεωρητικό πλαίσιο εντός του οποίου διεξάγω την έρευνά μου. Παρουσιάζω συνοπτικά και εν συντομία βασικές αρχές της κοινωνικής ιστορίας, της ιστορίας του φύλου, της σεξουαλικότητας και της πορνείας όπως αναπτύχθηκαν από νεότερα ιστορικά, φιλοσοφικά και φεμινιστικά ρεύματα. Στη συνέχεια, προχωρώ στη μελέτη της ιστορίας της πορνείας στην Κύπρο. Η μελέτη αφορά τα τρία προαναφερθέντα κεντρικά ζητήματα: το φύλο και την τάξη, την πορνεία στον χώρο και τα αφροδίσια νοσήματα. Στο δεύτερο κεφάλαιο η ανάλυση των τριών θεματικών λαμβάνει χώρα από το 1878 μέχρι το 1926, για να συνεχίσει στο τρίτο κεφάλαιο από το 1926 μέχρι το 1940. Επέλεξα να χωρίσω χρονολογικά τις δυο ενότητες στο 1926, μια χρονιά-ορόσημο για την πορνεία στο νησί, καθώς τότε επισκέφτηκε για πρώτη φορά την Κύπρο το Βρετανικό Συμβούλιο Κοινωνικής Υγιεινής (British Social Hygiene Council). Η επίσκεψη και οι σχετικές εκθέσεις που γράφτηκαν από το Συμβούλιο επέφεραν σημαντικές αλλαγές τόσο στην κρατική διαχείριση της πορνείας όσο και στην ενασχόληση των εφημερίδων και τις κοινωνικές αντιλήψεις γύρω από αυτήν. Τέλος, στον επίλογο θα επιχειρήσω να εξάγω συμπεράσματα σχετικά με τους κεντρικούς άξονες του ζητήματος της πορνείας και της ιστορικής σημασίας που μπορούν να έχουν τέτοιες μελέτες. Αν, όπως γράφει η Μύρια Βασιλειάδου το 1997, «η φτώχεια της κυπριακής ιστορίας είναι το σκοτάδι που ρίχνει στις

γυναίκες της αντί για το φως»⁷, τότε η έρευνα αυτή πρέπει να ιδωθεί ως μια ταπεινή απόπειρα για περισσότερο φως και λιγότερο σκοτάδι στην κυπριακή ιστοριογραφία.

⁷ Myria Vassiliadou, “Herstory’: The missing woman of Cyprus,” *Cyprus Review* 9, no. 1 (1997): 114.

1. Φύλο, σεξουαλικότητα, πορνεία στην ιστορία: Το θεωρητικό πλαίσιο

Εκ πρώτης όψεως, το ζήτημα της πορνείας πιθανόν να φαίνεται δευτερεύον ή ακόμα και περιττό σε έναν μελετητή της κυπριακής ιστορίας. Ποια ιστορική χρησιμότητα μπορεί να έχει αυτό το περιθωριακό θέμα; Πώς μπορεί να συνδεθεί με ευρύτερα ιστορικά ζητήματα του τόπου; Στο κεφάλαιο αυτό θα επιδιώξω, μέσα από την παράθεση του θεωρητικού πλαισίου εντός του οποίου θα εργαστώ, να αποσαφηνίσω την ιστορική σημασία της πορνείας. Θα παραθέσω κάποιες βασικές αρχές των σχολών σκέψης οι οποίες έφεραν το ζήτημα της πορνείας στην επιφάνεια και παρήγαγαν τα εργαλεία για την ανάλυσή του: της κοινωνικής ιστορίας, της ιστορίας του φύλου και της σεξουαλικότητας και της ιστορίας της πορνείας. Οι θεωρίες αυτές παρέχουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο η μελέτη του συγκεκριμένου θέματος είναι ιστορικά όχι μόνο χρήσιμη, αλλά και αναγκαία, αν θέλουμε να κατανοήσουμε την ιστορία της κοινωνίας, των γυναικών, της εργατικής τάξης, της ηθικής, της διασκέδασης, της αστικοποίησης και της ιατρικής, για να κατονομάσω μερικούς, μόνο, από τους παράγοντες με τους οποίους διακλαδώνεται η ιστορία της πορνείας.

Κατ' αρχήν, η ίδια η ιδέα της μελέτης ενός θέματος όπως η πορνεία, οφείλει την ύπαρξή της στην ανάπτυξη της σχολής που ονομάστηκε κοινωνική ιστορία. Η κοινωνική ιστορία αμφισβήτησε την αποκλειστικότητα της μελέτης των «μεγάλων», ισχυρών αντρών και της «υψηλής πολιτικής» και έθεσε στο επίκεντρο τις κοινωνικές ομάδες που δεν κατείχαν πλούτο και εξουσία. Στην ιστοριογραφία των «από πάνω», των αυτοκρατόρων και των ελίτ αντιπαρέθεσε μια προσέγγιση από κάτω προς τα πάνω. Η έμφαση δινόταν πλέον στις κοινωνικές ομάδες που μέσα από τις συχνά ανταγωνιστικές αλληλεπιδράσεις τους προκαλούσαν κοινωνικές αλλαγές.⁸ Σύμφωνα με τον E.P. Thompson, έναν από τους πρωτοπόρους και σημαντικότερους κοινωνικούς ιστορικούς, το καθήκον της κοινωνικής ιστορίας έγκειται στη συγγραφή των ιστοριών των ανθρώπων που δεν μπορούσαν να τις γράψουν για τους εαυτούς τους.⁹ Οι ανισότητες πλούτου και εξουσίας ανέκαθεν μεταφράζονταν σε ανισότητες στην ιστορική μνήμη, αφού αυτοί που μπορούσαν να διασφαλίσουν την καταγραφή της ιστορίας από την δική τους σκοπιά ήταν αυτοί που κατείχαν τα προνόμια και την εξουσία. Όπως αναφέρει ο ιστορικός David Hitchcock, η ανάπτυξη της κοινωνικής ιστορίας

⁸ Eric Evans, "Social History," πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2021, https://archives.history.ac.uk/makinghistory/resources/articles/social_history.html.

⁹ David Hitchcock, "Why History from below matters more than ever," in *The future of history from below: An online symposium*, ed. Mark Hailwood and Brodie Waddell, 2013, <https://manyheadedmonster.wordpress.com/history-from-below/>.

αντέστρεψε αυτή την ανισότητα στην ιστοριογραφία, δημιουργώντας τον χώρο για να αναπτυχθεί μια «ιστορία από τα κάτω», η οποία βάζει στο επίκεντρο τις ζωές και τις υποκειμενικότητες των απλών ανθρώπων. Η «ιστορία από τα κάτω», υποστηρίζει, «αναφέρεται στη διάσωση ιστοριών από τις ανισότητες της συλλογικής μνήμης και της εθνικής ιστορίας».¹⁰ Η εργασία αυτή αποτελεί μια τέτοια απόπειρα διάσωσης ιστοριών, αυτών της πορνείας και των πορνών στην Κύπρο, από τις ανισότητες και τους αποκλεισμούς που παράγει η κυρίαρχη ιστοριογραφία.

Παράλληλα με την ανάδυση της κοινωνικής ιστορίας αναδύθηκε και η ιστορία των γυναικών, η οποία άσκησε κριτική στο γεγονός ότι η ιστορία μέχρι τότε είχε γραφτεί σχεδόν αποκλειστικά από άντρες, αλλά και στο ότι «οι γυναίκες έχουν κατά κύριο λόγο αποκλειστεί, αγνοηθεί ή απλά αναφερθεί στο περιθώριο οποιασδήποτε δεδομένης περιόδου».¹¹ Κατά τη διάρκεια του 1960 ασκήθηκε επίσης κριτική στους κοινωνικούς ιστορικούς για τη λανθασμένη αντίληψη που είχαν ότι ακόμα και για θεματικές όπως η ιστορία της εργατικής τάξης, οι λευκοί, δυτικοί άντρες, αποτελούσαν το καθολικό ιστορικό υποκείμενο, άρα και αυτό που άξιζε να μελετηθεί. Μέσα από την κριτική αυτή αλλά και μέσω της μετατόπισης του πλαισίου της έρευνας από τα στενά όρια της πολιτικής και της εξουσίας σε ζητήματα που θεωρούνταν προηγουμένως ως «βιολογικά» και όχι κοινωνικά, όπως η ενδοοικογενειακή βία ή η πορνεία, αναδύθηκε η ιστορία του φύλου.¹² Σύμφωνα με την ιστορικό Sonya O. Rose, η ιστορία του φύλου βασίζεται στην θεμελιώδη ιδέα ότι το να ορίζεσαι ως άντρας ή γυναίκα έχει τη δική του ιστορία. Οι μελετητές της ιστορίας του φύλου ασχολούνται με τη φύση των σχέσεων αντρών και γυναικών, με τις διαφορές που γίνονται αντιληπτές ως παράγοντες του φύλου τους και με τη σύνθεση των σχέσεών τους. Οι παράγοντες αυτοί δεν εκλαμβάνονται ως φυσικά δοσμένοι ούτε ως καθολικοί νόμοι. Αντιθέτως, η ιστορία του φύλου μελετά πώς αυτές οι αντιλήψεις, οι διαφορές και οι σχέσεις παράγονται ιστορικά αλλά και πώς μεταλλάσσονται. Επιπλέον, εξετάζονται οι επιδράσεις που έχει το ζήτημα του φύλου πάνω σε μια σειρά άλλων σημαντικών ιστορικών γεγονότων και διαδικασιών.¹³

Εκ των θεμελιωδών θέσεων της ιστορίας του φύλου υπήρξε η αντίληψη ότι οι διαφορές μεταξύ των φύλων είναι κοινωνικά κατασκευασμένες. Με άλλα λόγια, το τι σημαίνει να είναι κανείς άντρας ή γυναίκα, τι νοήματα κουβαλά η αρρενωπότητα ή η θηλυκότητα, ποια χαρακτηριστικά ακολουθεί

¹⁰ Hitchcock.

¹¹ Vassiliadou, “‘Herstory’: The missing woman of Cyprus,” 97.

¹² Rose Sonya, *What is Gender History* (Cambridge: Polity Press, 2010), 3–4.

¹³ Sonya, 2.

η αντρική ή η γυναικεία ταυτότητα, όλα αυτά αποτελούν παράγωγα της κοινωνίας και όχι φυσικά δοσμένες πραγματικότητες. Μια από τις σημαντικότερες συνεισφορές στην ιστορία του φύλου προέρχεται από την ιστορικό Joan W. Scott, η οποία περιγράφοντας αυτές τις διαδικασίες οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι το φύλο είναι «μια κοινωνική κατηγορία που επιβάλλεται πάνω σε σεξουαλικοποιημένα σώματα».¹⁴ Η κατηγορία αυτή απαρτίζεται από πολιτισμικά σύμβολα που ορίζονται από κανονιστικές έννοιες, οι οποίες εκφράζονται σε θρησκευτικά, εκπαιδευτικά, επιστημονικά, νομικά και πολιτικά δόγματα και εκφράζουν συνήθως την ετεροκανονικότητα και την αντίθεση μεταξύ αρσενικού και θηλυκού. Τόσο οι κοινωνικοί και οικονομικοί θεσμοί, όσο και η υποκειμενική ταυτότητα σε ατομικό επίπεδο διαμορφώνονται και καθορίζονται από αυτές τις κανονιστικές αντιλήψεις.¹⁵

Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την θεωρία, τα χαρακτηριστικά και οι συμπεριφορές των αντρών και των γυναικών εξαρτούνται από τις εκάστοτε κυρίαρχες κοινωνικές νόρμες αλλά και καθορίζουν τις κυρίαρχες πολιτικές και οικονομικές δομές εξουσίας. Η φιλόσοφος Judith Butler, προχωρώντας ένα βήμα πιο πέρα, αμφισβήτησε και την ίδια τη διάκριση μεταξύ κοινωνικού και βιολογικού φύλου. Σύμφωνα με την ίδια, «[τ]ο 'φύλο' δεν λειτουργεί μόνον ως νόρμα, αλλά επιπλέον αποτελεί μέρος μιας ρυθμιστικής πρακτικής η οποία παράγει τα σώματα που κυβερνά, δηλαδή μιας πρακτικής που η ρυθμιστική της ισχύς εκφέρεται ως ένα είδος παραγωγικής εξουσίας, της εξουσίας να παράγει - να οριοθετεί, να διακινεί, να διαφοροποιεί- τα σώματα που ελέγχει».¹⁶ Τα ίδια τα σώματα των ανθρώπων δεν είναι στατικά παράγωγα μιας βιολογικής κατάστασης, αλλά ακολουθούν διαδικασίες κατά τις οποίες υλοποιούν το «φύλο» που τους ορίζεται μέσα από την επιβεβλημένη επανάληψη συγκεκριμένων πρακτικών. Η Butler ονομάζει αυτή τη διαδικασία «επιτελεστικότητα» και επιχειρεί μέσω του όρου αυτού να αναδείξει την υποκειμενοποίηση τόσο των χαρακτηριστικών όσο και των σωμάτων των ανθρώπων στη βάση των έμφυλων σχέσεων, στερεοτύπων και εξουσιών που επικρατούν στην εκάστοτε κοινωνία.¹⁷

Η κριτική ανάλυση του ρόλου των φύλων και των έμφυλων σχέσεων εξελίχθηκε- κατά τη δεκαετία του 1970- σε αμφισβήτηση της αντίληψης της σεξουαλικότητας ως μιας απλής βιολογικής

¹⁴ Joan W. Scott, "Gender: A useful category of historical analysis," *Theory and method in Women's History* 91, no. 5 (2012): 1056, <https://doi.org/10.7312/scot91266-004>.

¹⁵ Scott, 1068.

¹⁶ Τζούντιθ Μπάτλερ, *Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο* (Αθήνα: ΕΚΚΡΕΜΕΣ, 2008), 42.

¹⁷ Μπάτλερ, 42-43.

πραγματικότητας. Όπως και το φύλο, έτσι και η σεξουαλικότητα αποτελεί κοινωνικό, άρα και ιστορικό κατασκεύασμα, σύμφωνα με τους ιστορικούς που ανέδειξαν το θέμα. Ενδεικτικό της θεωρίας αυτής είναι το ότι βασικές έννοιες που εμπίπτουν στη σεξουαλικότητα, όπως είναι η ετεροφυλοφιλία και η ομοφυλοφιλία, η αρρενωπότητα και η θηλυκότητα ή η πορνεία, λαμβάνουν διαφορετικές ερμηνείες και γίνονται διαφορετικά αντιληπτές σε διαφορετικούς ιστορικούς χώρους και χρόνους. Με άλλα λόγια, η σεξουαλικότητα δεν είναι ένας σταθερός βιολογικός παράγοντας, αλλά ορίζεται από την κουλτούρα, από μια δέσμη παραγόντων που συμπεριλαμβάνουν ιδέες, συμπεριφορές, ιδεολογίες, ερωτικές πρακτικές.¹⁸

Η σεξουαλικότητα συνδέεται άρρηκτα με τις δομές εξουσίας, καθώς και με παράγοντες όπως η τάξη, η καταγωγή, η θρησκεία και η κοινωνική θέση. Οι νόρμες που ορίζουν τη σεξουαλικότητα διέπονται από μοτίβα ιεραρχίας, κυριαρχίας, ρυθμιστικών ελέγχων αλλά και ατομικών και συλλογικών μορφών αυτενέργειας.¹⁹ Μια από τις σημαντικότερες μελέτες γύρω από αυτό το θέμα αποτέλεσε το πολύτομο έργο του φιλόσοφου Michel Foucault με τίτλο «Ιστορία της Σεξουαλικότητας». Σύμφωνα με τον Φουκώ, κατά τον 20^ο αιώνα υπήρξε μια καμπή στη διαχείριση της σεξουαλικότητας, κατά την οποία οι πιεστικές σεξουαλικές απαγορεύσεις ξεκίνησαν να χαλαρώνουν, η κοινωνία άρχισε να ανέχεται τις προγαμιαίες ή εξώγαμες σχέσεις, να διαχειρίζεται με περισσότερη ηπιότητα τους «διστραμμένους» και να αίρει τα ταμπού που βάραιναν τη σεξουαλικότητα των παιδιών.²⁰ Είναι μέσα σε αυτό το πλαίσιο που θα αναλυθεί στη συνέχεια η κρατική διαχείριση της πορνείας από τη βρετανική διοίκηση στο νησί.

Μια από τις σημαντικότερες συνεισφορές της μελέτης του Φουκώ πάνω στο ζήτημα είναι η ανάλυση των σχέσεων εξουσίας που δομούν το πλαίσιο εντός του οποίου εκφράζεται η σεξουαλικότητα του ατόμου. Σύμφωνα με τον φιλόσοφο, το σεξ έγινε ένα «επίμαχο θέμα ανάμεσα στο κράτος και στο άτομο», το οποίο «περιτυλίχτηκε με ένα ολόκληρο πλέγμα από λόγους, γνώσεις, αναλύσεις και προσταγές».²¹ Το κράτος, ως εκφραστής εξουσίας, προσπάθησε να οργανώσει, να θεσμοποιήσει και να ρυθμίσει συμπεριφορές, λόγους, σώματα και συναισθήματα για το σεξ μέσα από πολλαπλούς μηχανισμούς που εμπεριέχουν την παιδαγωγική, την ιατρική και τη δικαιοσύνη.²² Ο Φουκώ φροντίζει να ξεκαθαρίσει ότι δεν πρόκειται περί μιας προσπάθειας του κράτους να

¹⁸ Jeffrey Weeks, *What is Sexual History?* (Cambridge: Polity Press, 2016), 11–12.

¹⁹ Weeks, 4.

²⁰ Μισέλ Φουκώ, *Ιστορία της σεξουαλικότητας 1: Η δίψα της γνώσης* (Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα, 1978), 143.

²¹ Φουκώ, 38.

²² Φουκώ, 46.

εξαφανίσει οποιοσδήποτε μη-αποδεκτές εκφράσεις σεξουαλικότητας. Υποστηρίζει ότι δεν πρέπει να αντιλαμβανόμαστε τη σεξουαλικότητα «ως ένα είδος φυσικού δεδομένου που η εξουσία θα προσπαθούσε να δαμάσει ή ως μια σκοτεινή επικράτεια που η γνώση θα προσπαθούσε σταδιακά να αποκαλύψει», αλλά πολύ περισσότερο ως ένα στοιχείο με μεγάλη εργαλειακότητα για την εξουσία: «κατάλληλο για τους περισσότερους ελιγμούς και ικανό να χρησιμεύει σαν στήριγμα, σαν αρμός στις πιο ποικίλες στρατηγικές».²³

Ο Φουκώ περιγράφει ένα «σύστημα της σεξουαλικότητας» που αποτελείται από τους λόγους, τους σχηματισμούς γνώσεων, τους ελέγχους και τις αντιστάσεις που παράγονται γύρω από αυτό και το οποίο έχει ως λόγο ύπαρξης «όχι να αναπαράγεται, αλλά να γονιμοποιεί, να καινοτομεί, να προσαρτά, να επινοεί, να εισδύει στα σώματα μ' έναν τρόπο ολοένα και πιο λεπτομερή και να ελέγχει τους πληθυσμούς ολοένα και πιο καθολικά».²⁴ Σύμφωνα με τον ιστορικό Robert A. Nye, η ανάλυση αυτή παρέχει στους ιστορικούς τα εργαλεία ούτως ώστε «να αναλύουν τη σεξουαλικότητα ως μια μορφή εξουσίας που λειτουργεί πάνω και μέσα από τα άτομα, προτρέποντάς τα σε πολιτισμικά αποδεκτούς σκοπούς, αλλά επίσης περιστασιακά προκαλώντας τα να αντισταθούν ή να απορρίψουν κυρίαρχες νόρμες».²⁵ Η μεθοδολογία αυτή επιτρέπει, συνεχίζει ο Nye, να μελετούμε το πώς τα άτομα βιώνουν γεγονότα που σχετίζονται με τη σεξουαλικότητα υπό το πρίσμα της κοινωνικής ανάλυσης, χωρίς όμως να απορρίπτουμε τις βιολογικές και υλικές πηγές της σεξουαλικής επιθυμίας. Επιπλέον, η ανάλυση των λόγων γύρω από τη σεξουαλικότητα αποκαλύπτει τις διασυνδέσεις των προσωπικών σεξουαλικών εμπειριών με τη δημόσια σφαίρα του κράτους και της κοινωνίας· φανερώνει πώς η σεξουαλικότητα αντανακλά και επηρεάζει αλλαγές στη διακυβέρνηση, την κοινωνική ζωή, την επιστήμη και την τεχνολογία.²⁶

Αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας της σεξουαλικότητας αποτελεί η ιστορία της πορνείας, η οποία αναδύθηκε μόλις κατά τη δεκαετία του 1980, καθώς προηγουμένως το θέμα θεωρείτο, ως επί το πλείστον, υλικό «πορνογραφίας». Μετά το 1980 οι ιστορικοί ανέπτυξαν τη μελέτη της ιστορίας της πορνείας στη βάση δυο μεθοδολογιών: από τη μια, της κοινωνικής και γυναικείας ιστορίας, από την άλλη των πολιτισμικών και λογοτεχνικών σπουδών. Η δεύτερη μεθοδολογία είχε σημαντική συμβολή στο να αναδείξει τον ρόλο των συμβολισμών που προσδίδονται στις πόρνες

²³ Φουκώ, 128–31.

²⁴ Φουκώ, 132–33.

²⁵ Robert A. Nye, “Sexuality,” in *A companion to Gender History*, ed. Teresa A. Meade and Merry E. Wiesner-Hanks (Oxford: Blackwell Publishing, 2004), 13, <https://doi.org/10.1111/b.9780631223931.2004.00005.x>.

²⁶ Nye, 13.

και άσκησε κριτική στο κλασικό αφήγημα των γυναικών αυτών ως απλώς άμοιρων ή εγκληματικών στοιχείων.²⁷

Η ενασχόληση με την ιστορία της πορνείας αναπόφευκτα οδηγεί σε ένα βασικό προβληματισμό: Τι ακριβώς ήταν η πορνεία και πώς μπορεί κανείς να προσδιορίσει ποιες γυναίκες ήταν πόρνες; Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Anthony Giddens, η πορνεία μπορεί να οριστεί ως η παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών έναντι αμοιβής. Οι περισσότερες πόρνες είναι γυναίκες, αν και υπάρχουν περιπτώσεις αντρικής πορνείας. Για κάποιες γυναίκες η πορνεία αποτελεί μόνο μια προσωρινή δουλειά, πριν βρουν κάτι καλύτερο. Για άλλες αποτελεί μια δευτερεύουσα πηγή εισοδήματος, ενώ για άλλες αποτελεί την κύρια τους εργασία. Υπάρχουν επίσης διαφορετικά εργασιακά περιβάλλοντα: κάποιες εργάζονται μόνες τους στην οικία τους, άλλες σε οίκους ανοχής, άλλες σε καμπαρέ και μπαρ, άλλες κάνοντας «πεζοδρόμιο», ενώ σήμερα υπάρχουν και άλλες μορφές πορνείας που δεν υπήρχαν παλαιότερα.²⁸ Σε κάθε περίπτωση, ο καθορισμός του ποια γυναίκα είναι πόρνη είναι ιστορικά διαμορφωμένος. Σύμφωνα με τον ιστορικό Jeffrey Weeks, το να προσπαθεί κανείς να προσδιορίσει επακριβώς την έννοια της πόρνης είναι όχι μόνο αδύνατο αλλά ίσως και ανούσιο, ειδικά εντός ιστορικών πλαισίων όπου οποιαδήποτε σεξουαλική επαφή εκτός του γάμου εξισωνόταν με την πορνεία.²⁹

Ένα ακόμα ερώτημα που επιχειρεί να απαντήσει ο Giddens, είναι το γιατί η πορνεία συνεχίζει να υφίσταται παρόλες τις πιέσεις κυβερνήσεων που προσπαθούν να την εξαλείψουν. Κατ' αρχάς η πορνεία εξυπηρετεί σεξουαλικές ανάγκες. Εντούτοις ο παράγοντας αυτός δεν μπορεί να επεξηγήσει το γιατί η πορνεία είναι σχεδόν αποκλειστικά γυναικεία. Ο Giddens σημειώνει, ακόμη, ότι η πορνεία προσφέρει τα μέσα για σεξουαλική ικανοποίηση σε ανθρώπους που δεν μπορούν να την αποκτήσουν με άλλους τρόπους, όπως είναι οι άνθρωποι με σωματικές ανεπάρκειες. Παρ' όλα αυτά καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ύπαρξη του φαινομένου της γυναικείας πορνείας αποτελεί, κατά κύριο λόγο, παράγωγο της τάσης των αντρών να μεταχειρίζονται τις γυναίκες ως αντικείμενα προς σεξουαλική χρήση, ενισχύοντας παράλληλα τη διαιώνιση αυτής της τάσης. Οι πόρνες αποτελούν τα κατεξοχήν «αντικείμενα» που οι άντρες μπορούν να χρησιμοποιούν για να ικανοποιούν τις σεξουαλικές τους επιθυμίες. Η πορνεία υφίσταται εντός των πατριαρχικών

²⁷ Gilfoyle, "Prostitutes in history : From parables of pornography to metaphors of modernity," 117–19.

²⁸ Anthony Giddens, *Sociology*, 2nd ed. (Cambridge: Polity Press, 1993), 202–3.

²⁹ Weeks, *What is Sexual History?*, 138.

σχέσεων αλλά και εξαιτίας τους· αποτυπώνει αλλά και αναπαράγει τις ανισότητες εξουσίας μεταξύ αντρών και γυναικών.³⁰

Οι πατριαρχικές σχέσεις εξουσίας εκδηλώνονται, ίσως εντονότερα από οπουδήποτε αλλού, στο κοινωνικό στίγμα της πόρνης. Σύμφωνα με το ομώνυμο, μνημειώδες έργο του κοινωνιολόγου Erving Goffman, το στίγμα συντελείται στον υποβιβασμό και την απαξίωση ενός ατόμου ως μιανού και ανυπόληπτου εξαιτίας κάποιου χαρακτηριστικού του που τον ξεχωρίζει από αυτό που είναι κοινωνικά αποδεκτό ως «κανονικό».³¹ Στην περίπτωση που αφορά την παρούσα μελέτη, το στίγμα εκφράζεται στην κατηγορία μιας γυναίκας ως πόρνης, άρα ανήθικης, μολυσμένης, ακόμα και επικίνδυνης. Σύμφωνα με τη Roberts, το στίγμα της πόρνης αποτελεί «το κατεξοχήν εργαλείο της πατριαρχικής καταπίεσης, το οποίο καταπιέζει τη σεξουαλικότητα των γυναικών, τις διαχωρίζει τη μια από την άλλη και τις καθυποτάσσει στους άντρες».³² Το στίγμα αυτό τροφοδοτείται όχι μόνο από την απέχθεια προς την πόρνη, αλλά και από τη φοβία που αυτή προκαλεί ως «επικίνδυνα ελεύθερη»: η πόρνη κατέχει, ιστορικά, μια σεξουαλική, και σε ορισμένες περιπτώσεις οικονομική, αυτονομία που χτυπά ακριβώς στις ρίζες της πατριαρχίας και θέτει την έννοια της θηλυκής μονογαμίας υπό αμφισβήτηση.³³ Τη θέση αυτή υποστηρίζει και η ιστορικός Philippa Levine, η οποία τονίζει ότι η έντονη, δημόσια έκφραση της γυναικείας σεξουαλικότητας από τις πόρνες ανέκαθεν ερχόταν σε σύγκρουση με τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τη θηλυκότητα, οι οποίες τόνιζαν τον λιγότερο σεξουαλικό, συγκρατημένο και υποταγμένο στις αντρικές επιθυμίες χαρακτήρα της. Η πορνεία ανέκαθεν διατάρασε τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί θηλυκής αγνότητας και υποταγής. Με άλλα λόγια, σε αντίθεση με τη μονοδιάστατη ανάλυση του Giddens, η πορνεία αποτέλεσε διαχρονικά όχι απλώς παράγωγο των πατριαρχικών σχέσεων εξουσίας, αλλά και μια απειλή για αυτές. Η απειλή αυτή εκφραζόταν σε αυτή ακριβώς την εικόνα της αδάμαστης, ανεξάρτητης και σεξουαλικά απελευθερωμένης πόρνης.³⁴

Οι θεωρίες που σκιαγράφησα παραπάνω θα αποτελέσουν τα αναλυτικά εργαλεία στη μελέτη που θα ακολουθήσει. Στα πλαίσια αυτής της εργασίας θα επιδιώξω την ανάλυση της ιστορίας της

³⁰ Giddens, *Sociology*, 205.

³¹ Erving Goffman, *Stigma. Notes on the management of spoiled identity* (New Jersey: Penguin Books, 1990), 11–13.

³² Roberts, *Whores in history, prostitution in western society*, 355.

³³ Roberts, 354.

³⁴ Philippa Levine, *Prostitution, race and politics: Policing venereal disease in the British Empire* (New York/London: Routledge, 2003), 183.

πορνείας μέσα από το πρίσμα των κυρίαρχων δομών εξουσίας, όπως είναι το φύλο, η καταγωγή, η αποικιοκρατία, η τάξη, αφήνοντας ωστόσο χώρο για να αναδυθούν στην επιφάνεια και η συλλογική και ατομική αυτενέργεια και υποκειμενικότητα. Όπως σε κάθε ιστορική μελέτη ενυπάρχει ο κίνδυνος της ανάγνωσης του παρελθόντος μέσα από το πρίσμα των σημερινών κυρίαρχων ιδεών αλλά και των προκαταλήψεων που επικρατούν για το παρελθόν. Το στοίχημα όμως είναι, όπως αναφέρει ο Weeks, «να προσπαθούμε, στο βαθμό που μπορούμε καλύτερα, διασχίζοντας τον χρόνο και τον χώρο να έρθουμε σε επαφή με άλλες ζωές, με άλλες αξίες».³⁵

³⁵ Weeks, *What Is Sexual History*, 22.

2. Η άνθιση της πορνείας (1878-1926)

2.1 Φύλο και Τάξη

Η πορνεία στην Κύπρο εξελίσσεται σε μαζικό κοινωνικό φαινόμενο μετά την εγκαθίδρυση της βρετανικής διοίκησης, ωστόσο οι ρίζες της ανιχνεύονται πολύ νωρίτερα. Στη βιβλιογραφία υπάρχουν αναφορές για την πορνεία στην Κύπρο από την αρχαία ιστορία, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη συνεύρεση γυναικών με ξένους άντρες για σκοπούς συλλογής χρημάτων για τους ναούς, από όπου προέρχεται ο όρος της «ιερόδουλης».³⁶ Κατά την περίοδο της κυριαρχίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1571-1878), η πορνεία είχε διαφορετική έννοια από αυτήν που έφερε η δυτική νεωτερικότητα, καθώς τότε οι μουσουλμάνοι άντρες είχαν το δικαίωμα να «χρησιμοποιούν» ερωτικά τις παλλακίδες τους. Υπήρχε, επίσης, ο θεσμός της σκλαβιάς, όπου εκατοντάδες γυναίκες αναγκάζονταν να παρέχουν σεξουαλικές υπηρεσίες, αλλά και να εργάζονται ως υπηρέτριες και παραμάνες για τους αφέντες και τις οικογένειές τους.³⁷ Η δουλεία καταργήθηκε από τους Βρετανούς το 1878, όμως η εκμετάλλευση των γυναικών υπό τον θεσμό της υπηρέτριας θα συνεχιζόταν για πολλά χρόνια ακόμα, όπως θα δούμε παρακάτω.

Η αλλαγή καθεστώτος στην Κύπρο έφερε ριζικές αλλαγές στην πορνεία. Όπως αναφέρει ο Νεοκλής Κυριαζής, λόγιος γιατρός, ιστοριοδίφης και λαογράφος που διετέλεσε μεταξύ άλλων αναπληρωτής Δήμαρχος Λάρνακας, κατά τον ερχομό των Βρετανών υπήρχαν ελάχιστες πόρνες στην πόλη ενώ οι μαστροποί, αυτοί δηλαδή που εκμεταλλεύονταν οικονομικά τις πόρνες, ήταν άγνωστοι. Η εγκατάσταση, όμως, μεγάλου αριθμού στρατιωτών είχε ως αποτέλεσμα την άφιξη αρκετών γυναικών για να διαμείνουν στην πόλη και την ίδρυση καφωδείων ως μιας μορφής καμπαρέ.³⁸ Την υπόθεση αυτή ενισχύουν και τα πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου Λάρνακας του Μάη του 1879, όταν αποφασίζεται η φορολόγηση των «πορνοστασιών», όπως περιφρονητικά αποκαλούνται. Αποφασίζεται η επιβολή φόρου τριών γροσιών το εξάμηνο για τα πορνεία που δεν έχουν μουσική και τεσσάρων για αυτά που έχουν, ποσό το οποίο όφειλε να πληρώνει ο

³⁶ Roberts, *Whores in history, prostitution in western society*, 19; Χρυσάνθου, “Ιερόδουλες, πόρνες, αρτίστες,” 14.

³⁷ Mete Hatay, “Servants, slaves and concubines in Ottoman Cyprus (1571-1878),” in *Ottoman Cyprus. A collection of studies on history and culture*, ed. Sadasd (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009), 174.

³⁸ Νεοκλής Γ. Κυριαζής, *Ο Δήμος της Λάρνακας. Εντός μιας πενηκονταετίας 1878-1928* (Λάρνακα: Έκδοση Δήμου Λάρνακας, 1959), 39–40.

«καταστηματάρχης», δηλαδή ο προαγωγός. Επίσης αποφασίστηκε φορολόγηση δέκα σελινιών για το δικαίωμα εγγραφής κάθε γυναίκας, το οποίο η ίδια όφειλε να ανανεώνει κάθε εξάμηνο.³⁹

Το γεγονός ότι αρκετές γυναίκες μετακινούνταν προς τα μέρη όπου εγκαθίσταντο στρατιώτες για να προσφέρουν σεξουαλικές υπηρεσίες βγάζοντας έτσι τα προς το ζην, είναι άμεσα συνυφασμένο με την κοινωνική κατάσταση στην οποία αυτές βρίσκονταν. Σύμφωνα με τον Χρυσάνθου, πολλές οικογένειες ήταν πολύτεκνες και δυσκολεύονταν να συντηρήσουν τα παιδιά τους, υπήρχαν μεγάλα ποσοστά θανάτου από ασθένειες και πλήρης έλλειψη ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, ενώ επικρατούσαν άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Ειδικότερα η γέννηση κοριτσιού αποτελούσε πολλές φορές κατάρα για την οικογένεια καθώς δεν θα προσέφερε στο εισόδημα όσο ένα αγόρι ενώ θα χρειαζόταν και προίκα για να παντρευτεί. Πολλά από αυτά τα κορίτσια εγκαταλείπονταν ή αναγκάζονταν να εργαστούν ως οικιακές βοηθοί σε σπίτια πλουσίων, μια διαδρομή που, όπως θα δούμε παρακάτω, συχνά οδηγούσε στην πορνεία.⁴⁰

Η πορνεία διέθετε το δικό της σύστημα οργάνωσης, στο οποίο εμπλέκονταν συνήθως συγκεκριμένες κατηγορίες ατόμων. Στον πάτο της πυραμίδας βρίσκονταν οι πόρνες, οι οποίες φρόντιζαν για την παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών αλλά και σε πολλές περιπτώσεις για την προσέλκυση πελατών, περπατώντας «προκλητικά» ντυμένες στους δρόμους. Οι πόρνες ήταν συνήθως εξαρτημένες από τους μαστροπούς. Οι μαστροποί ήταν υπεύθυνοι για τη συνεχή στελέχωση των πορνείων. Συνήθως πετύχαιναν τον στόχο τους μέσω ψυχολογικής ή σωματικής επιβολής σε γυναίκες που βρίσκονταν σε δυσχερή οικονομική ή ψυχολογική κατάσταση. Παράλληλα, ήταν υπεύθυνοι για την προσέλκυση πελατείας εκμεταλλευόμενοι τα δίκτυα των διαπροσωπικών τους σχέσεων. Πέραν των μαστροπών υπήρχαν οι νταβατζήδες, οι οποίοι παρείχαν προστασία στο πορνείο και ήταν υπεύθυνοι να εξασφαλίζουν τις πληρωμές αλλά και την ομαλή λειτουργία του χώρου. Συχνά τον ρόλο αυτό αναλάμβαναν οι «αγαπητικοί», οι οποίοι διατηρούσαν μακρόχρονες σχέσεις με κάποια πόρνη. Υπήρχαν, τέλος, οι πατρónες ή μαντάμες, οι οποίες ήταν διευθύντριες στα πορνεία και φρόντιζαν για τους μισθούς των εργαζομένων, για τη διαχείριση των οικονομικών ζητημάτων, για την υγιεινή και την ευταξία, αλλά και για τις συναλλαγές με τις κρατικές αρχές και την αστυνομία. Συνήθως επρόκειτο για ηλικιωμένες πόρνες που διέθεταν

³⁹ Ιστορικό Αρχείο Δήμου Λάρνακας, πρακτικά από 14-10-1878 μέχρι 3-4-1880," 1880; Σωκράτης Τ. Αντωνιάδης, "Οι οίκοι ανοχής στη Λάρνακα επί Αγγλοκρατίας," 2011, <https://larnacainhistory.wordpress.com/2011/03/01/57-οι-οίκοι-ανοχής-στη-λάρνακα-επί-αγγλο/>.

⁴⁰ Χρυσάνθου, "Ιερόδουλες, πόρνες, αρτίστες," 27.

κύρος, φήμη και υψηλές γνωριμίες. Τα πορνεία βασιζόνταν, λοιπόν, σε διάφορες σχέσεις ιεραρχίας και εξάρτησης, οι οποίες ήταν όμως σχετικά ρευστές και εμπεριείχαν σε ορισμένες περιπτώσεις δυνατότητες διεκδίκησης και ανέλιξης.⁴¹

Σε ένα από τα λιγοστά δημοσιεύματα στον κυπριακό Τύπο σχετικά με την πορνεία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα γίνεται αναφορά σε ένα κορίτσι 13 χρονών από τη Λευκωσία, το οποίο «εφρεναπατήθη υπό γυναικός μαστροπού», η οποία πιθανόν να ήταν η μητέρα της που ήταν πόρνη. Το κορίτσι οδηγήθηκε στη Λάρνακα για να πουληθεί από τη διαζευγμένη μητέρα και τον φίλο της σε τοπικά χαμαιτυπεία. Τελικά η αστυνομία πληροφορήθηκε για την περίπτωση αυτή και την οδήγησε στο σπίτι ενός ιερέα, μέχρι που ο πατέρας αναζήτησε το κορίτσι και οδήγησε την υπόθεση στο δικαστήριο. Το δικαστήριο παρέδωσε το κορίτσι στον πατέρα και απαίτησε από τη μητέρα να την προικοδοτήσει με μικρή οικία στη Λευκωσία. Το άρθρο φανερώνει όχι μόνο την ύπαρξη πορνών και χαμαιτυπειών στην πόλη, όχι μόνο το νεαρό της ηλικίας στο οποίο πολλά κορίτσια αναγκάζονταν να εργάζονται ως πόρνες, αλλά και την κοινωνική κατακραυγή για τα «θύματα», που «οφείλουσιν αι αρχαί να διασώζωσι από τους όνυχας των διαφθορέων», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο συγγραφέας του άρθρου.⁴²

Εκτός από τις άθλιες συνθήκες ζωής, οι γυναίκες της Κύπρου είχαν να αντιμετωπίσουν και το καταπιεστικό, πατριαρχικό πλαίσιο στο οποίο ζούσαν. Οι περισσότερες γυναίκες ήταν αγρότισσες στα χωριά, όπου θεωρούνταν περιουσία των αντρών τους. Στις πόλεις οι άντρες κλείδωναν στο σπίτι συχνά τις γυναίκες τους με πρόσχημα την προστασία τους, ενώ οι μόνες που απολάμβαναν ένα βαθμό ελευθερίας ήταν οι γυναίκες των ψηλότερων στρωμάτων. Ο σκοπός της ζωής των γυναικών ήταν να παντρευτούν, να κάνουν οικογένεια και να φροντίζουν το σπίτι και τα παιδιά. Παντρεύονταν σε πολύ νεαρή ηλικία, γύρω στα 15-16 τους χρόνια, και συνήθως μετά από πρόταση του ενδιαφερόμενου άντρα που γινόταν στον πατέρα ή τους αδελφούς της κοπέλας.⁴³ Ως επί το πλείστον, οι γυναίκες δεν είχαν χρήματα, αφού οι οικιακές εργασίες ήταν φυσικά άμισθες, άρα παρέμεναν και οικονομικά απόλυτα εξαρτημένες από τους άντρες. Σύμφωνα με την απογραφή του 1891, μόλις το 11.9% των γυναικών απασχολούνταν επικερδώς και μόλις το 8.5% των κοριτσιών φοιτούσαν σε σχολείο. Πέραν της γεωργίας, που αποτελούσε την απασχόληση των πλείστων

⁴¹ Γιάννης Ζαϊμάκης, «Καταγωγή Ακμάζοντα» στον Λάκκο Ηρακλείου. *Παρέκκλιση, πολιτισμική δημιουργία, ανώνυμο ρεμπέτικο (1900-1940)* (ΠΛΕΘΡΟΝ, 2008), 166–70.

⁴² Εφημ. Στασίνο (Λάρνακα), 8 Σεπτεμβρίου 1883.

⁴³ Ελέγκω Ράγκου, *Η γυναίκα της Κύπρου το 18ο και τον 19ο αιώνα, στο: Η ζωή στην Κύπρο τον 18^ο και 19^ο αιώνα* (Λευκωσία: Δήμος Λευκωσίας, 1994), 108–11.

γυναικών, τα σημαντικότερα επαγγέλματα της εποχής ήταν οι υφάντριες, οι υπηρέτριες και οι κλώστριες και ράφταινες. Τα κύρια γυναικεία επαγγέλματα ήταν, λοιπόν, ιδιαίτερα σκληρά, χαμηλά αμειβόμενα και δεν απολάμβαναν υψηλού κοινωνικού γοήτρου.⁴⁴

Σύμφωνα με την ίδια απογραφή, το 1891 υπήρχαν 13 καταγεγραμμένες πόρνες. Έξι εξ αυτών ήταν στην επαρχία Λευκωσίας και επτά στην επαρχία Κερύνειας, ένας μεγάλος αριθμός που ίσως να οφείλεται σε κάποιο τυπογραφικό λάθος της απογραφής. Μια εκ των γυναικών ήταν μεταξύ 15-18 ετών, άλλη μια μεταξύ 19-24 ετών, άλλη μια μεταξύ 45-64 ετών και οι υπόλοιπες δέκα μεταξύ 25-44 ετών.⁴⁵ Η απογραφή υποδεικνύει ότι η πορνεία αποτελούσε, μέχρι τότε, ένα περιθωριακό φαινόμενο. Εντούτοις ο αριθμός των γυναικών που παρείχαν σεξουαλικές υπηρεσίες προς αμοιβή πιθανόν να ήταν πολύ μεγαλύτερος. Στην επόμενη απογραφή, του 1901, καταγράφηκαν 30 πόρνες. Οι δεκαέξι εξ αυτών στη Λευκωσία, δυο στη Λάρνακα, δέκα στην Αμμόχωστο, μια στην Πάφο και μια στην Κερύνεια. Είναι αξιοσημείωτη η μείωση των πορνών στην Κερύνεια και η ξαφνική αύξηση στην Αμμόχωστο, η οποία ενδεχομένως συνδέεται με κάποια μεταφορά στρατευμάτων. Οι δεκαέξι εκ των πορνών ήταν ηλικίας 24-44 ετών, οι επτά ηλικίας 20-21 ετών, άλλες τέσσερις ηλικίας 45-64 ετών και άλλες τρεις ηλικίας 14-19 ετών.⁴⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι η ηλικία συναίνεσης στη σεξουαλική συνεύρεση ήταν τα 13 έτη, όπως ίσχυε από την οθωμανική νομοθεσία.⁴⁷

Στις απαρχές του 20^{ου} αιώνα οι δυο κυρίαρχες θρησκείες στο νησί υπαγόρευαν τους ηθικούς κανόνες γύρω από τη σεξουαλικότητα. Αμφότερες απαγόρευαν οποιεσδήποτε σεξουαλικές επαφές πριν από τον γάμο ή εκτός αυτού. Η σεξουαλική συνεύρεση προβλεπόταν για τη γαμήλια νύκτα, όταν, μέσα από την επίδειξη του αίματος πάνω στα σεντόνια, θα προβαλλόταν η τιμή της παρθένας νύφης. Από την άλλη, η τιμή του παρθένου γαμπρού δεν ήταν εξίσου σημαντική, αφού οι άντρες ήταν ελεύθεροι να κυνηγούν τις σεξουαλικές ορέξεις τους. Επειδή όμως θεωρούνταν ανήτικο να έχουν σεξουαλική επαφή με μια παρθένα ή με μια σύζυγο κάποιου άλλου άντρα- αν και αυτό γινόταν σε αρκετές περιπτώσεις- οι περισσότεροι αναζητούσαν την

⁴⁴ Ράγκου, 118.

⁴⁵ "Report on the Census of Cyprus" (London, 1891).

⁴⁶ "Report on the Census of Cyprus" (London, 1901).

⁴⁷ Andrekos Varnava, "The origins and prevalence of and campaigns to eradicate venereal diseases in british colonial Cyprus, 1916-1939," *Social History of Medicine* 33, no. 1 (2020): 6, <https://doi.org/10.1093/shm/hky031>.

ικανοποίηση των σεξουαλικών τους επιθυμιών είτε πριν είτε μετά τον γάμο στις πόρνες, κάτι που θεωρούνταν μάλιστα κοινωνικά αποδεκτό.⁴⁸

Οι πατριαρχικές δομές εξουσίας ήταν άμεσα συνυφασμένες με την πορνεία. Η συζυγική πίστη και αφοσίωση, η αγνότητα και η παρθενία αποτελούσαν βασικά στοιχεία του ηθικού ρόλου που έπρεπε να επιτελούν οι γυναίκες της εποχής. Η γυναίκα αποτελούσε ουσιαστικά ιδιοκτησία του συζύγου της και έπρεπε, μέσα από τη συμπεριφορά της, να μην διασαλεύει την τιμή της οικογένειας.⁴⁹ Σε αντίθετη περίπτωση οι γυναίκες κινδύνευαν να χαρακτηριστούν ως πόρνες ή ακόμα και να οδηγηθούν στο να γίνουν πόρνες, αν ο σύζυγός τους τις παρατούσε. Όπως αναφέρει η συγγραφέας Neriman Cahit, ο θεσμός της παρθενίας ήταν εξαιρετικά σημαντικός και στη μουσουλμανική κοινότητα. Σε περίπτωση που δεν εμφανιζόταν αίμα κατά τη γαμήλια συνεύρεση, το επόμενο πρωί η νύφη θα τοποθετείτο πάνω σε ένα γαίδαρο με πρόσωπο καλυμμένο και θα την επέστρεφαν στο σπίτι του πατέρα της όπου οι γείτονες θα την χλεύαζαν. Όπως και στην χριστιανική θρησκεία, ο γάμος μπορούσε να ακυρωθεί πάραυτα σε περίπτωση που η νύφη εμφανιζόταν να μην είναι παρθένα. Σε τέτοιες περιπτώσεις η οικογένεια της νύφης συχνά δεν την δεχόταν πίσω γιατί αποτελούσε ντροπή για την οικογένεια. Ως αποτέλεσμα, και χωρίς να έχουν άλλη επιλογή, οι γυναίκες αυτές ακολουθούσαν σε αρκετές περιπτώσεις «μια ανήθικη ζωή», αυτήν δηλαδή της πορνείας.⁵⁰ Την υπόθεση αυτή ενισχύει ο ψηλός αριθμός διαζευγμένων γυναικών που ήταν αναντίστοιχα μεγάλος σε σχέση με αυτό των αντρών, γεγονός που υποδηλώνει ότι ήταν δυσκολότερο για τις γυναίκες να προβούν σε δεύτερο γάμο.⁵¹

Η κοινωνική κατακραυγή και απόρριψη δεν περιοριζόταν, βέβαια, στις «άπιστες» γυναίκες, αλλά επεκτεινόταν και στις πόρνες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Νόμος του 1914 για τις χορεύτριες σε μουσουλμανικές γιορτές, τον οποίο πρότειναν τα μουσουλμανικά μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου και ο οποίος απαγόρευε σε γυναίκες να τραγουδούν και να χορεύουν σε γιορτές. Σύμφωνα με τη Bryant, ο απώτερος σκοπός ήταν να διωχθούν οι πόρνες από τις γιορτές, καθώς θεωρούνταν «η κύρια πηγή του κακού και του εγκλήματος στα μουσουλμανικά χωριά».⁵²

⁴⁸ Varnava, 5–6.

⁴⁹ Vassiliadou, “‘Herstory’: The missing woman of Cyprus,” 108–9.

⁵⁰ Neriman Cahit, *Turkish Cypriot women in historical perspective* (Nicosia: Turkish Cypriot Association of University Women, 2009), 66.

⁵¹ “Report on the Census of Cyprus,” 1891; “Report on the Census of Cyprus,” 1901; “Report on the Census of Cyprus” (London, 1911).

⁵² Rebecca Bryant, “Bandits and ‘Bad Characters’: Law as anthropological practice in Cyprus, c. 1900,” *Law and History Review* 21, no. 2 (2003): 259, <https://doi.org/10.2307/3595092>.

Ένας ηλικιωμένος χωρικός, στηρίζοντας τον νόμο αυτό δήλωνε χαρακτηριστικά πως «η τοπική κυβέρνηση γνωρίζει για τα πολλά προβλήματα και εγκλήματα που προκαλούν οι πόρνες που επισκέπτονται τα χωριά κατά τη διάρκεια ενός γάμου», ενώ τόνιζε τη «ζημιά και την καταστροφή που φέρνουν αυτές οι κακόφημες γυναίκες».⁵³ Είτε επρόκειτο για περιπτώσεις απιστίας είτε για διαζύγιο είτε για την πορνεία, ήταν προφανές ότι η ηθική ευθύνη βάραινε σε κάθε περίπτωση τη γυναίκα, η οποία είτε «ντρόπιαζε», είτε «μόλυνε» έναν «αθώο» άντρα ή μια «αγνή» κοινότητα.

Κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, ο αριθμός των πορνών ήταν εμφανώς σε αύξηση. Σύμφωνα με την επίσημη απογραφή του 1911, καταγράφηκαν 123 πόρνες στο νησί. Αξίζει να αναφερθεί ότι στην απογραφή του 1911 έγιναν για πρώτη φορά κατηγοριοποιήσεις στα επαγγέλματα, με την πορνεία να καταγράφεται στα «μη-παραγωγικά και άγνωστα επαγγέλματα». Από τις 123 πόρνες, 38 καταγράφηκαν στην επαρχία Λευκωσίας, 29 στη Λάρνακα, 17 στη Λεμεσό, 16 στην Πάφο και 23 στην Αμμόχωστο, η οποία από το 1905 άρχισε να αναβαθμίζεται με τη λειτουργία σιδηρόδρομου και τη λειτουργία του νέου λιμανιού. Για πρώτη και μοναδική φορά γίνεται καταγραφή και αντρών πορνών, δύο στη Λεμεσό και δύο στην Πάφο.⁵⁴ Λαμβάνοντας υπόψη τις πατριαρχικές αντιλήψεις της εποχής, η επικρατέστερη υπόθεση είναι ότι οι άντρες πόρνοι προσέφεραν σεξουαλικές υπηρεσίες σε εύπορους άντρες και όχι σε γυναίκες. Μάλιστα, σε αρκετές περιπτώσεις την ομοφυλοφιλική πορνεία παρείχαν νεαρά, απροστάτευτα αγόρια που τύγγαναν εκμετάλλευσης από μαστροπούς.⁵⁵ Αυτό ενισχύει και η μαρτυρία του Πλουτή Σέρβα, που αναφέρει στα απομνημονεύματά του την περίπτωση του γιου μιας γειτόνισσάς του που ήταν «τρομερά θηλυπρεπής» και μπλέχτηκε στα δίκτυα του κόσμου των «εμπόρων της ομοφυλοφιλίας», οι οποίοι ήταν τότε ελάχιστοι.⁵⁶

Οι επίσημες πληθυσμιακές απογραφές διαψεύδονται πάντως από το «Βιβλίο Δημοσίων Γυναικών Λάρνακος 1916».⁵⁷ Πρόκειται στην ουσία για ένα τετράδιο, στο οποίο βρίσκονται καταχωρημένες φωτογραφίες και ονόματα των πορνών της πόλης. Σύμφωνα με τον Λαρνακιώτη γιατρό Σωκράτη Τ. Αντωνιάδη, οι φωτογραφίες πάρθηκαν για τη δημιουργία αρχείου καταγραφής και περιοδικού ελέγχου των δημοσίων γυναικών στο πλαίσιο της προσπάθειας αντιμετώπισης της

⁵³ Bryant, 259.

⁵⁴ "Report on the Census of Cyprus," 1911.

⁵⁵ Χρυσάνθου, "Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες," 42–43.

⁵⁶ Πλουτή Σέρβα, *Όταν Ήμασταν Παιδιά* (Λευκωσία, 1993), 49–50.

⁵⁷ Όλες οι σχετικές πληροφορίες προέρχονται από αυτοψία του «Βιβλίου Δημοσίων Γυναικών Λάρνακος 1916», στο Δημοτικό Αρχείο Λάρνακας.

μεγάλης μεταδοτικότητας ασθενειών στην πόλη.⁵⁸ Το τετράδιο περιείχε τις φωτογραφίες και τα ονόματα των γυναικών, παρέχοντας τη δυνατότητα αναγνώρισής τους από τις βρετανικές αρχές. Οι φωτογραφίες πάρθηκαν το 1916 στη Λάρνακα, το τρίτο έτος του «Μεγάλου πολέμου» που συνετέλεσε και στον πολλαπλασιασμό των στρατιωτών στην Κύπρο. Το «Βιβλίο» περιέχει φωτογραφίες 231 διαφορετικών γυναικών, ενώ υπάρχει και μια που είναι διπλά περασμένη. Ο αριθμός των πορνών στην Λάρνακα, σύμφωνα με το μητρώο αυτό, είναι προφανώς, εξαιρετικά μεγαλύτερος από αυτόν που δίνει η επίσημη απογραφή. Κάποιες από τις γυναίκες φαίνεται να είναι σε φωτογραφικό στούντιο και κάποιες μέσα ή έξω από τα σπίτια-οίκους ανοχής. Σε κάποιες το φόντο είναι απλώς πλίνθινοι τοίχοι, ενώ σε άλλες φαίνονται ωραίες κολόνες, ενίοτε και λουλούδια. Οι φωτογραφίες έχουν διαφορετικές αριθμήσεις, γεγονός που υποδηλώνει ότι πιθανότατα να υπήρχαν κι άλλα μητρώα.⁵⁹ Σχεδόν όλες οι γυναίκες έχουν σοβαρές πόζες και ελάχιστες χαμογελούν. Οι πλείστες είναι καθιστές, ενώ λίγες είναι όρθιες. Κάποιες φαίνονται φοβισμένες ή και ταλαιπωρημένες, ενώ άλλες φαίνεται να έχουν ιδιαίτερη αυτοπεποίθηση. Σε τέσσερις φωτογραφίες υπάρχει η σημείωση «έφυγε», εννοώντας μάλλον ότι οι γυναίκες εγκατέλειψαν το επάγγελμα, κάτι που υποδηλώνει την κινητικότητα και τα ρευστά όρια που υπήρχαν για τις συγκεκριμένες γυναίκες.

Το μητρώο αυτό αποτελεί ανεκτίμητη πηγή ακριβώς γιατί προσφέρει τις μοναδικές φωτογραφίες πορνών της εποχής, αλλά και τα ονοματεπώνυμά τους, από τα οποία μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα αλλά και να διατυπωθούν υποθέσεις. Γύρω στις 100 γυναίκες έχουν τουρκικά ή αραβικά ονοματεπώνυμα, ένας δυσανάλογα μεγάλος αριθμός σε σχέση με τα ποσοστά πληθυσμού χριστιανών και μουσουλμάνων στο νησί. Από την άλλη, 117 γυναίκες έχουν ελληνικά ονοματεπώνυμα, ενώ μια φαίνεται να προέρχεται από την ανατολική Ευρώπη. Φαίνεται, επίσης, ότι δεν προέρχονταν όλες από τη Λάρνακα, καθώς τα επώνυμα ορισμένων δείχνουν την καταγωγή τους. Υπάρχει, για παράδειγμα, γυναίκα με επώνυμο το όνομα άλλης κυπριακής πόλης και άλλη μια με επώνυμο το όνομα ελληνικού νησιού. Υπάρχουν τρεις περιπτώσεις ίδιου επώνυμου σε δύο διαφορετικές γυναίκες που πιθανόν να αποτελούν μάνα και κόρη καθώς και μια περίπτωση που πιθανόν να αφορά δύο αδερφές. Υπάρχουν, ακόμη, τρεις φωτογραφίες χωρίς ονοματεπώνυμο.

⁵⁸ Αντωνιάδης, "Οι Οίκοι Ανοχής Στη Λάρνακα Επί Αγγλοκρατίας."

⁵⁹ Την άποψη αυτή μου εξέφρασε και η υπεύθυνη του Δημοτικού Ιστορικού Αρχείου Λάρνακας, η οποία θεωρεί εξαιρετικά πιθανόν να υπάρχουν και άλλα μητρώα που είτε καταστράφηκαν είτε δεν έχουν ακόμα βρεθεί.

Στη συνέχεια επιχειρώ να εξαγάγω κάποια συμπεράσματα όσον αφορά την ηλικία και την κοινωνική τάξη των γυναικών, αναγνωρίζοντας ωστόσο πως πρόκειται περί υποθέσεων που δεν μπορούν να διασταυρωθούν. Από τις φωτογραφίες φαίνεται πως υπήρχαν γυναίκες όλων των ηλικιών στον χώρο της πορνείας. Γύρω στις 25 γυναίκες φαίνεται να είναι ανήλικες, κάποιες εκ των οποίων μάλιστα κάτω των 16 ετών. Η πλειοψηφία, γύρω στις 120 γυναίκες, φαίνεται να είναι μεταξύ 20-40 ετών. Γύρω στις δέκα γυναίκες φαίνεται να είναι πάνω από 60 ετών, με δύο από αυτές να φαίνονται ιδιαίτερα ηλικιωμένες. Πιθανότατα οι γυναίκες αυτές να ήταν πατρόνες σε οίκους ανοχής. Οι περισσότερες από τις γυναίκες φορούν ανατολίτικη/παραδοσιακή κυπριακή ενδυμασία. Αρκετές φαίνονται φτωχές, εντελώς απεριποίητες, κυρίως με ολόσωμα φορέματα και χωρίς κοσμήματα. Αρκετές κρατούν λουλούδια στο χέρι, ενώ ελάχιστες είναι αυτές που έχουν πιο «προκλητικό» παρουσιαστικό όπως είναι τα σχετικά ανοικτά πουκάμισα. Πέντε φορούν ανατολίτικο ολόσωμο φόρεμα και φερετζέ που καλύπτει το πρόσωπο, ενώ αρκετές έχουν μαντίλι στο κεφάλι. Επίσης, αρκετές φέρουν κάποια κοσμήματα όπως δακτυλίδι ή σκουλαρίκια. Γύρω στις 20 από αυτές είναι με ευρωπαϊκή, μοντέρνα ενδυμασία της εποχής. Από αυτές οι περισσότερες φαίνονται μάλλον πιο εύπορες και σε καλύτερη κατάσταση, ενώ φαίνεται να είναι, ως επί το πλείστον, μεταξύ 20-40 ετών. Οι περισσότερες γυναίκες που φαίνονται πιο εύπορες φωτογραφίζονται με διάφορα κοσμήματα όπως σκουλαρίκια, κολιέ, βραχιόλια, δαχτυλίδια, ενώ υπάρχουν λίγες με ρολόγια.

Τα όποια συμπεράσματα από την ανάλυση αυτής της πηγής μπορούν να εξαχθούν μόνο με προσοχή και επιφύλαξη. Είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη και το τι δεν φαίνεται σε αυτές τις φωτογραφίες, όπως είναι, μεταξύ άλλων, οι πελάτες, οι προαγωγοί ή και η οικονομική κατάσταση των σπιτιών και το αν υπήρχαν περισσότερες από μια γυναίκες που ζούσαν στον ίδιο οίκο ανοχής. Επίσης, όπως αναφέρει ο ιστορικός Peter Burke, δεν πρέπει να αντιλαμβανόμαστε τις οπτικές πηγές, όπως είναι οι φωτογραφίες, ως ουδέτερες, αντικειμενικές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας, καθώς πρέπει πάντοτε να τοποθετούνται στο πλαίσιο στο οποίο έλαβαν χώρα. Αναφέρει, για παράδειγμα, πως στη φωτογράφιση για ένα πορτραίτο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι εικονιζόμενοι έδειχναν συχνά πιο κομψοί και εκλεπτυσμένοι απ' ό,τι ήταν· ως εκ τούτου, τα πορτραίτα αποτελούν όχι τόσο απεικόνιση της κοινωνικής πραγματικότητας όσο απεικόνιση κοινωνικών παραστάσεων.⁶⁰

⁶⁰ Peter Burke, *The Uses of Images as Historical Evidence* (London: Reaktion Books, 2001), 25–28.

Εντούτοις θεωρώ ότι μπορούν να εξαχθούν κάποια βασικά συμπεράσματα από την παρατήρηση των φωτογραφιών αυτών. Κατ' αρχάς, είναι εμφανές ότι υπήρχαν πολύ περισσότερες πόρνες απ' ό,τι καταγράφονταν στις επίσημες απογραφές της βρετανικής διοίκησης. Εάν το 1916 υπήρχαν 231 πόρνες μόνο στη Λάρνακα, έστω και λόγω πολέμου, σε παγκύπριο επίπεδο ο αριθμός πρέπει να ήταν πολύ μεγαλύτερος και ιδιαίτερα ψηλός, αν αναλογιστούμε τον μικρό πληθυσμό του νησιού. Από τα ονόματα συμπεραίνουμε, ακόμη, ότι υπήρχαν δυσανάλογα πολλές μουσουλμάνες, γεγονός που πιθανόν να σχετίζεται με την πιο δυσχερή οικονομική κατάσταση της πλειοψηφίας της μουσουλμανικής κοινότητας στο νησί. Σε απόλυτα νούμερα, όμως, η πλειοψηφία αποτελείτο από χριστιανές, ενώ σχεδόν απουσιάζουν άλλες εθνικότητες. Από τις φωτογραφίες φαίνεται ότι υπήρχαν πόρνες όλων των ηλικιών, από παιδιά άνω των 10 ετών μέχρι ηλικιωμένες ίσως και άνω των 70 ετών. Τέλος, φαίνεται να υπήρχαν έντονες διαφορές στο επίπεδο κοινωνικής τάξης, καθώς οι περισσότερες φαίνεται να ήταν φτωχές με λιτή ενδυμασία, ενώ φαίνεται να υπήρχε και μια μειοψηφία πιο εύπορων γυναικών. Η ζωή στην πορνεία πιθανότατα δεν ήταν ίδια για όλες τις πόρνες, αφού κάποιες απολάμβαναν περισσότερο πλούτο, πιθανόν και κοινωνική αναγνώριση, από την πλειοψηφία των υπόλοιπων γυναικών.

Μια από τις σημαντικότερες κοινωνικές συνθήκες που οδηγούσε τόσες πολλές γυναίκες και κορίτσια στην πορνεία ήταν η ύπαρξη του θεσμού της υπηρέτριας. Λόγω των άθλιων οικονομικών συνθηκών πολλές οικογένειες αναγκάζονταν να στέλνουν τις κόρες τους σε σπίτια αστικών οικογενειών, για να εργάζονται ως υπηρέτριες για μια καθορισμένη χρονική περίοδο. Ο σκοπός ήταν τα κορίτσια να βοηθούν οικονομικά την οικογένεια και να καλύπτουν τα έξοδα που θα προέκυπταν για την προίκα τους. Την περίοδο εκείνη ήταν αδύνατο για μια γυναίκα να βρει σύζυγο αν δεν ήταν οικονομικά διασφαλισμένη με προίκα. Έτσι, για πολλές οικογένειες το να στείλουν την κόρη τους ως υπηρέτρια στο σπίτι μιας πλούσιας οικογένειας ήταν η μοναδική επιλογή για να μπορούν μετά να την παντρέψουν. Οι αφέντες ήταν, θεωρητικά, υπεύθυνοι για να αποταμιεύουν ένα ποσό για την υπηρέτρια, να καλύπτουν τα έξοδά της και να την βοηθούν να βρει σύζυγο. Σε πολλές περιπτώσεις, όμως, το μόνο που παρείχαν ήταν στέγη και βασική ή ελάχιστη τροφή και ενδυμασία.⁶¹

⁶¹ Dimitris Kalantzopoulos, "Domestic Work in Cyprus, 1925–1955: Motivations, Working Conditions and the Colonial Legal Framework," in *Towards a Global History of Domestic and Caregiving Workers*, ed. Dirk Hoerder, Elise van Nederveen Meerkerk, and Silke Neunsinger, vol. 6, 2015, 452, <https://doi.org/10.1163/9789004280144>.

Όπως αναφέρει η Ανδρούλα Βασιλείου, πολλές υπηρέτριες στέλνονταν από χωριά ορεινών περιοχών της Πάφου και της Καρπασίας, που ήταν απομονωμένα και είχαν χαμηλό βιοτικό επίπεδο, ενώ η Cahit αναφέρει οικογένειες από την Τυλληρία που πήγαιναν για δουλειά στη Μεσαορία για αγροτικές εργασίες και άφηναν τις κόρες τους σε πλούσιες οικογένειες στη Λεύκα. Πολλές από τις υπηρέτριες κατέληγαν στα χέρια εκμεταλλευτών εργοδοτών που τις κακομεταχειρίζονταν και δεν τους έδιναν καμιά αμοιβή. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι άντρες της οικογένειας, αφέντες ή γιοι, εκμεταλλεύονταν σεξουαλικά τις νεαρές υπηρέτριες. Εάν αυτές έμεναν έγκυες, τότε συνήθως τις έδιωχναν. Σε αυτή την περίπτωση δεν γίνονταν αποδεκτές από τις οικογένειές τους ή δεν επεδίωκαν καν να επιστρέψουν φοβούμενες την ντροπή και την κατακραυγή που θα προκαλούσαν στην οικογένεια και το χωριό τους. Έτσι, πολλά από τα κορίτσια, μη έχοντας εναλλακτική, αναγκάζονταν να καταφύγουν στην πορνεία για να επιβιώσουν.⁶² Ακόμη, κάποια από τα κορίτσια προτιμούσαν να αποδράσουν από τα σπίτια όπου εργάζονταν ως υπηρέτριες και κάποιες φορές ακόμα και να ζήσουν ως πόρνες παρά να συνεχίσουν να υπηρετούν τους αφέντες τους, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν.⁶³

Η εκμετάλλευση των υπηρετριών μπορεί να εξηγήσει την ύπαρξη τόσων πολλών νεαρών κοριτσιών στους οίκους ανοχής της εποχής. Παράλληλα, αποτελεί το κατεξοχήν παράδειγμα του νήματος που διαπερνούσε και ένωνε την πορνεία με την τάξη και το φύλο: Οι υπηρέτριες ήταν πολύ πιθανότερο να καταλήξουν στην πορνεία τόσο λόγω της ταξικής τους θέσης ως κατώτερα στρώματα που έπρεπε να κάνουν το παν για να επιβιώσουν όσο και λόγω της κοινωνικής τους θέσης ως γυναίκες που κουβαλούσαν οι ίδιες το στίγμα της ντροπής που προκαλούσε η κακοποίησή τους από τους πλούσιους άντρες που ήταν οι αφέντες τους. Το 1917, η βρετανική διοίκηση αποφάσισε να περάσει το Νόμο Για την Προστασία των Γυναικών και Κοριτσιών (*Women and Girls Protection Law, 1917*), για να παρέχει, θεωρητικά, ένα προστατευτικό πλαίσιο έναντι στην εκπόρνευση. Σύμφωνα με τον νέο νόμο, ήταν πλέον παράνομο να εξωθεί κάποιος μια γυναίκα κάτω των 21 ετών σε σεξουαλική συνεύρεση, εκτός κι αν αυτή ήταν πόρνη ή γνωστού «ανήθικου χαρακτήρα». Απαγορευόταν η εκπόρνευση γυναικών τόσο στην Κύπρο όσο και στο εξωτερικό καθώς και η εξώθηση εγκατάλειψης της οικίας μιας γυναίκας για να κατοικήσει σε οίκο ανοχής εντός ή εκτός Κύπρου. Οι παραβάσεις αυτές θα τιμωρούνταν με ποινή φυλάκισης που δεν θα

⁶² Ανδρούλα Βασιλείου, *Γυναίκα Της Κύπρου. Ενός Αιώνα Διαδρομή* (Λευκωσία: Εν Τύποις, 2019), 55–57; Cahit, *Turkish Cypriot Women in Historical Perspective*, 72–73.

⁶³ Kalantzopoulos, “Domestic Work in Cyprus, 1925–1955: Motivations, Working Conditions and the Colonial Legal Framework,” 452–53.

υπερέβαινε τα δύο χρόνια.⁶⁴ Εντούτοις, όπως υποστηρίζει ο Χρυσάνθου, ο νόμος άφηνε πολλά περιθώρια εκμετάλλευσης στους μαστροπούς να μεταχειρίζονται όπως θέλουν αυτές που θεωρούνταν ήδη πόρνες ή «γνωστού ανήθικου χαρακτήρα». Επιπλέον, απορρίφθηκε πρόνοια του νομοσχεδίου σύμφωνα με την οποία η αστυνομία θα είχε τη δικαιοδοσία να προβαίνει σε σύλληψη προσώπων ύποπτων ως προαγωγών, αφήνοντας ανοικτό το πεδίο δράσης τους, αποτρέποντας όμως και τυχόν αυθαίρετες συλλήψεις.⁶⁵

Όπως θα φανεί και στη συνέχεια, η σεξουαλική εκμετάλλευση των υπηρετριών και η πορνεία όχι μόνο θα συνέχιζαν να υφίστανται, αλλά θα λάμβαναν όλο και μεγαλύτερες διαστάσεις. Στην απογραφή του 1921 καταγράφηκαν 153 πόρνες. Οι 43 εξ αυτών στη Λευκωσία, οι 31 στη Λάρνακα, οι 32 στη Λεμεσό, οι 39 στην Αμμόχωστο και οι 8 στην Πάφο.⁶⁶ Ο πραγματικός αριθμός πρέπει να ήταν βέβαια πολύ μεγαλύτερος, καθώς πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι «κρυφές» πόρνες, οι οποίες απέφευγαν να φανερώσουν τη δραστηριότητά τους και που εξασφάλιζαν πελατεία μέσω μαστροπών που τους κανόνιζαν πελάτες αλλά και μέσω φίλων και γνωστών.⁶⁷ Σε κάθε περίπτωση, η πορνεία είχε διαχυθεί σε ολόκληρη σχεδόν την Κύπρο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα αποπειραθώ να αναλύσω τη σχέση της πορνείας με τον χώρο, τόσο σε σχέση με την τοποθεσία, τις πόλεις και τα χωριά όπου βρίσκονταν οι πόρνες, όσο και σε σχέση με την τοποθεσία όπου πραγματοποιούνταν ο διακανονισμός ή και η συνεύρεση, δηλαδή στα σπίτια, στους οίκους ανοχής και, σταδιακά σε αυξανόμενο ρυθμό, σε μπυραρίες και καμπαρέ.

2.2 Η πορνεία στον χώρο: Οι οίκοι ανοχής

Όταν οι Βρετανοί αποβιβάστηκαν στην Κύπρο το 1878, η πορνεία ήταν ένα απομονωμένο και διάσπαρτο φαινόμενο στο νησί. Μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι κυπριακές πόλεις ήταν περιορισμένου μεγέθους και σημασίας, υπήρχαν ελάχιστα οδικά δίκτυα και επικρατούσαν άθλιες συνθήκες υγιεινής. Η βρετανική διοίκηση προέβη άμεσα σε έργα βελτίωσης των οδικών δικτύων, ανέγερσης λιμανιών στην Αμμόχωστο και τη Λεμεσό καθώς και ανέγερσης σχολείων ενώ έλαβε

⁶⁴ "The Cyprus Gazette" (1917).

⁶⁵ Χρυσάνθου, "Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες," 37.

⁶⁶ "Report on the Census of Cyprus" (London, 1921).

⁶⁷ Χρυσάνθου, "Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες," 42.

μέτρα υγιεινής.⁶⁸ Η σημαντικότερη πόλη στο νησί ήταν μέχρι τότε η Λάρνακα, λόγω του λιμανιού της, που προσέφερε θαλάσσια συγκοινωνία με το εξωτερικό και το εμπόριο. Η έντονη παρουσία βρετανικών στρατευμάτων είχε ως επακόλουθο, όπως έχει ήδη αναφερθεί, την άφιξη αρκετών πορνών στην πόλη. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κυριαζής, την περίοδο εκείνη η Λάρνακα «επλημμύρισε από ιερόδουλους πάσης εθνικότητας, και ηρίθμει πολλά καφωδεία-καμπαρέ». Όπως αναφέρει ο Αντωνιάδης, οι οίκοι ανοχής βρίσκονταν τότε κοντά στο Κάστρο, όπου βρισκόταν η αποβάθρα και έδεναν τα καράβια που έφταναν.⁶⁹ Το θέμα απασχολούσε έντονα το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης, το οποίο αποφάσισε να ιδρύσει, υπό την προεδρία του αρχιάτρου Frederic C. Heidenstam, ένα νόμιμο πορνείο για να μπορούν να λαμβάνονται οι απαραίτητες προφυλάξεις και να προστατευτεί η υγεία των βρετανών στρατιωτών.⁷⁰ Επιπλέον, επί δημαρχίας Charles Watkins (1883-1884) το Δημοτικό Συμβούλιο αποφάσισε να υποχρεώσει τις πόρνες να εγγραφούν και να μένουν περιορισμένες σε ένα μέρος, για να ελέγχονται από τον διορισθέντα δημοτικό γιατρό.⁷¹ Το «Βιβλίο Δημοσίων Γυναικών Λάρνακος» αποτελούσε πιθανότατα μέρος αυτής της προσπάθειας καταγραφής και ελέγχου της πορνείας στην πόλη.

Κατά την περίοδο αυτή η πορνεία φαίνεται να ήταν επίσης ανεπτυγμένη στη Λεμεσό. Ο Γάλλος περιηγητής Emile Deschamps, ο οποίος κατέφτασε στην Κύπρο το 1892, δήλωνε εντυπωσιασμένος από τη διαφθορά της πόλης από την πορνεία.⁷² Τη θέση αυτή ενισχύει ο Ρολάνδος Κατσιαούνης, ο οποίος υποστηρίζει ότι οι μίζερες συνθήκες διαβίωσης των γυναικών στην πόλη είχαν ως αποτέλεσμα το «ξεφύτρωμα των κακόφημων οίκων». Η εξέλιξη αυτή δημιούργησε μάλιστα ανησυχίες στην αστική τάξη. Τον Μάρτη του 1884 κάτοικοι της οδού Αγίου Ανδρέα, η οποία περνούσε από το εμπορικό κέντρο, παρέδωσαν ψήφισμα στο Δημοτικό Συμβούλιο Λεμεσού, για να διαμαρτυρηθούν για την όχληση που δημιουργούσε η εμφάνιση ενός

⁶⁸ Michael Attalides, *Social Change and Urbanization in Cyprus. A Study of Nicosia* (Nicosia: Publications of the Social Research Centre, 1981), 50–51.

⁶⁹ Αντωνιάδης, «Οι Οίκοι Ανοχής Στη Λάρνακα Επί Αγγλοκρατίας.»

⁷⁰ Κυριαζής, *Ο Δήμος Της Λάρνακος. Εντός Μιας Πεντηκονταετίας 1878-1928*, 39–40, 53.

⁷¹ Παναγιώτης Κ. Περισιάνης, *Πόλεις Και Πολιτισμός. Ο Ρόλος Των Κυπριακών Πόλεων Στη Δημιουργία Του Νεότερου Πολιτισμού Της Κύπρου (1878-1931)* (Λευκωσία: Εκδόσεις Intercollege, 2007), 93.

⁷² Emile Deschamps, *Στην Κύπρο Τη Χώρα Της Αφροδίτης. Από Το Ημερολόγιο Ενός Ταξιδιώτη* (Λευκωσία: Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, 2005), 150.

πορνείου στην περιοχή, η οποία κατοικείται από «ευυπόληπτες οικογένειες». Στο μέλλον θα λάμβαναν χώρα αρκετά τέτοια περιστατικά.⁷³

Καθ' όλη τη διάρκεια της βρετανικής διοίκησης δεν υπήρξε απαγόρευση της πορνείας. Οι βρετανικές αρχές επέλεξαν να διαχειρίζονται την πορνεία μέσω δυο κύριων οδών: έλεγχος και επιτήρηση με αφορμή τη διαφύλαξη της υγείας από τα αφροδίσια νοσήματα από τη μια και ρυθμίσεις για τη (μη) ορατότητα της πορνείας στον δημόσιο χώρο από την άλλη. Το 1885 η κυβέρνηση ανακήρυξε παράνομη κάθε πόρνη που «περιφερόταν» σε δρόμους και δημόσιους χώρους και που «γινόταν φορτική» προς τους περαστικούς για σκοπούς πορνείας. Τυχόν παραβίαση θα τιμωρείτο με ποινή που δεν θα ξεπερνούσε τα 40 σελίνια.⁷⁴ Το 1899 ψηφίστηκε ο Νόμος Περί Δημόσιας Όχλησης (The Nuisances Law, 1899). Ο νόμος προσέφερε για πρώτη φορά ένα νομικό ορισμό του πορνείου ως τον χώρο που χρησιμοποιείτο για σκοπούς κατ' εξακολούθηση πορνείας, χωρίς όμως να ορίζει την ίδια την πορνεία. Σύμφωνα με τον νόμο, κάθε ιδιοκτήτης ή διαχειριστής ενός πορνείου που προκαλούσε οχλαγωγία ή ενόχληση στο δημόσιο ή στους κατοίκους της περιοχής θα τιμωρούνταν με πρόστιμο ή, σε περίπτωση κατ' επανάληψη καταδίκης, με ποινή φυλάκισης.⁷⁵

Οι δύο αυτές νομοθεσίες είναι ενδεικτικές της φιλοσοφίας της βρετανικής διοίκησης όσον αφορά την πορνεία και τον χώρο. Η φιλοσοφία αυτή συνίστατο στη διατήρηση μεν της πορνείας, χωρίς όμως αυτή να φτάνει στο σημείο να ενοχλεί ή να διαταράσσει τις «ευυπόληπτες» οικογένειες και περιοχές. Όπως αναφέρει ο εγκληματολόγος Angelo Constantinou, η «απολύμανση» του δημόσιου χώρου ήταν επιθυμητή τόσο από τους αποικιοκράτες, όσο και από την ελίτ των αποικιοκρατούμενων, αφού τους ένωνε η προσπάθεια «εκπολιτισμού» της δημόσιας σφαίρας για να συνάδει περισσότερο με τα δυτικά ιδεώδη.⁷⁶ Ο έλεγχος του δημόσιου χώρου και η αναγκαστική μετακίνηση των γυναικών αυτών από τους δρόμους σε προκαθορισμένους χώρους ήταν μια απόπειρα «εξημέρωσης» του φαινομένου της πορνείας. Η απόπειρα αυτή έβρισκε σύμφωνη όχι μόνο την ελίτ των Κυπρίων αλλά και την πλειοψηφία του πληθυσμού, που είχε ανατραφεί με

⁷³ SA1:705/1904, W. Williamson and others to the President of Limassol Municipal Council, 14 Μαρτίου 1984, όπως παρατίθεται στο: Rolandos Katsiaounis, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the Second Half of the Nineteenth Century* (Nicosia: Cyprus Research Centre, 1996), 115.

⁷⁴ "The Cyprus Gazette" (1885), 530.

⁷⁵ "The Cyprus Gazette" (1899), 3783–84.

⁷⁶ Angelo G. Constantinou, "Cyprus and the Global Polemics of Sex Trade and Sex Trafficking: Colonial and Postcolonial Connections," *International Criminal Justice Review* 23, no. 3 (2013): 283, <https://doi.org/10.1177/1057567713501517>.

αυστηρές σεξουαλικές νόρμες και που καταδίκασε την «ανηθικότητα» των πορνών. Ο Νόμος του 1899 αποτέλεσε το συχνότερο νομικό εργαλείο για τη μετεγκατάσταση πορνών οπουδήποτε ενοχλούνταν οι γείτονες, όπως έγινε για παράδειγμα στις περιοχές Αράπ Αχμέτ Πασιά και Αγίου Λουκά στη Λευκωσία το 1916 μετά από σχετικό ψήφισμα του Ιμάμη και του Μουχτάρη της περιοχής.⁷⁷ Ο Γιάννης Ζαϊμάκης περιέγραφε ένα παρόμοιο φαινόμενο που συνέβαινε στην Κρήτη, όταν υποστήριζε ότι «η ρύθμιση της πορνείας διαπλέχθηκε με την πολιτική της κατανομής των ανθρώπων και των μορφών της σεξουαλικής συμπεριφοράς στον χώρο» με σκοπό τη διαφύλαξη «της κοινωνικής ευταξίας και της ηθικής ακεραιότητας του ‘υγιούς μέρους’ των πολιτών της τοπικής κοινωνίας, διαμέσου της κοινωνικής απομόνωσης της πορνείας».⁷⁸ Το γεγονός, βέβαια, ότι τόσο οι βρετανικές αρχές όσο και η κυπριακή κοινωνία εξοβέλιζαν την πορνεία από τον δημόσιο χώρο θίγοντας την ανηθικότητά της, ενώ ταυτόχρονα αποτελούσαν την πελατεία και τον ίδιο τον λόγο ύπαρξής της, αποτέλεσε ένα διαχρονικό κωμικοτραγικό φαινόμενο.

Η πορνεία υπήρξε, σύμφωνα με την Levine, ένας από τους πρωταρχικούς φορείς αμφισβήτησης των κυρίαρχων αντιλήψεων περί δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας.⁷⁹ Συνεπώς, η απομάκρυνση της πορνείας από τον δημόσιο χώρο αποτέλεσε διαχρονικό αίτημα που εκφραζόταν στον Τύπο της εποχής. Το 1890, η εφημερίδα *Σάλπιγξ* της Λεμεσού εξέφραζε την ευχαρίστησή της για έναν νέο νόμο που απαγόρευε την πώληση αλκοολούχων ποτών στις μπουραρίες. Οι «μπουραρίες», έγραφε η εφημερίδα, «εγκλείουσι γύναια πάσης διαφθοράς και ακολασίας», ενώ εντός τους «συμβαίνουνσι πλείστα αλλά άτοπα εξών και σκάνδαλα πολλά». Με τον ερχομό της βρετανικής διοίκησης, «υπό το πρόσχημα της ελευθερίας», εμφανίζονται παντού στην πόλη τέτοιες μπουραρίες, ακόμα και «παραπλεύρως οικίων εντίμων», αναγκάζοντας τους γείτονες να «κλείωσι τας θύρας», να «μη τολμώσι να εξέρχωνται εις τους εξώστας των», να «καμύωσι τους οφθαλμούς», να «βύωσι τα ώτα» αλλά και «να κρατώσι τα τέκνα μακράν των ανοσίων θεαμάτων».⁸⁰ Σε παρόμοιο πνεύμα η εφημερίδα *Φωνή της Κύπρου* επικροτούσε τη συζήτηση που γινόταν στα Δημοτικά Συμβούλια για να θεσμοθετηθούν κατάλληλες τοποθεσίες για τα πορνεία, οι οποίες θα έπρεπε να ήταν σε απομακρυσμένες περιοχές, καθώς «η εγκαθίδρυσις των ιερειών της Αφροδίτης εν κεντρικώταταις οδοίς και εν τω μέσω εντίμων οικογενειών και σκανδαλώδης και

⁷⁷ Constantinou, 283.

⁷⁸ Ζαϊμάκης, «Καταγωγή Ακμάζοντα» *Στον Λάκκο Ηρακλείου. Παρέκκλιση, Πολιτισμική Δημιουργία, Ανώνυμο Ρεμπέτικο (1900-1940)*, 100.

⁷⁹ Levine, *Prostitution, Race and Politics: Policing Venereal Disease in the British Empire*, 187.

⁸⁰ “Εν λαμπρόν μέτρον. Ζήτω ο συνταγματάρχης Χάκκετ,” *Σάλπιγξ*, 17 Φεβρουαρίου, 1890.

ολέθρια και βλαβερά τυγχάνει». Ταυτόχρονα, ο αρθρογράφος διακηρύττει το αναγκαίο της ύπαρξης των πορνείων καθώς χωρίς αυτά «η ηθική θα διέτρεχε τον έσχατον των κινδύνων».⁸¹ Η πορνεία αντιμετωπιζόταν, διαχρονικά, ως ένα αναγκαίο κακό που έπρεπε όμως να μην διαταράσσει την καλή εικόνα των πόλεων.

Στα λιγιστά δημοσιεύματα του Τύπου για την πορνεία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα φαίνεται να επικρατεί ένα κλίμα πανικού, τόσο ως προς την ορατότητα όσο και προς την αύξηση του φαινομένου στις πόλεις. Σε «έκτακτη ανταπόκριση» από τη Λευκωσία, η εφημερίδα της Λεμεσού *Αλήθεια* αναφέρεται στη μεγάλη αύξηση πορνείων, τα οποία προηγουμένως ήταν συγκεντρωμένα στη συνοικία του Αγίου Λουκά ενώ τώρα «κατέλαβον όλα τα κέντρα της πόλεως». Ο αυξάνων αριθμός των χαμαιτυπείων «ογκούται προς βλάβη καταφανή και της δημόσιας ηθικής και της δημόσιας υγείας», έγραφε χαρακτηριστικά το δημοσίευμα, το οποίο σχολίαζε τον «ηθικόν θάνατον» που έβρισκαν γυναίκες, ακόμα και παιδιά μέσα στα πορνεία.⁸² Το 1900 γίνεται αναφορά στη *Φωνή της Κύπρου* στον «Νόμο περί Δημόσιας Όχλησης» του 1899. Στο άρθρο ασκείται κριτική στο νομοσχέδιο καθώς, όπως υποστηρίζει ο αρθρογράφος, οι «ιέρειαι της Αφροδίτης» απομακρύνθηκαν μεν από τη «Μεγάλη Οδό» (δηλαδή τη σημερινή Λήδρας), «ίδρυσαν όμως τους βωμούς των εις τας οδούς τας αγούσας εις τα σχολεία, τας οποίας τετράκις της ημέρας είνε υποχρεωμένοι να διασχίσωσιν άνηβοι μαθηταί, και γίνονται τοιουτοτρόπως πρόξενοι μεγαλειτέρων σκανδάλων».⁸³ Παρόμοια κριτική εντοπίζεται σε άρθρο του 1903 στην εφημερίδα *Ευαγόρας*, όπου γίνεται αναφορά στην αποτυχία του νομοσχεδίου να παρέχει οποιαδήποτε ωφέλεια στις κοινότητες των πόλεων καθώς τόσο αυτές όσο και τα χωριά εξακολουθούσαν να αντιμετωπίζουν «μέγαν κίνδυνον ηθικής παραλύσεως».⁸⁴ Σε όλα τα δημοσιεύματα είναι εμφανές ότι ήταν οι ίδιες οι πόρνες και τα πορνεία που απειλούσαν τη δημόσια ηθική και όχι οι άντρες που αποτελούσαν την πελατεία τους, ενώ εκφράζεται η ανησυχία ότι η ορατότητα και αύξηση της πορνείας ήταν επιβλαβής για τις κοινότητες και ιδιαίτερα για τα παιδιά.

Η πορνεία ήταν διάχυτη σε ολόκληρο το νησί, αποτελούσε όμως ως επί το πλείστον ένα αστικό φαινόμενο. Στη Λευκωσία, όπως αναφέρθηκε ήδη, τα περισσότερα πορνεία βρίσκονταν

⁸¹ «Λαμπρόν μέτρον», *Φωνή της Κύπρου*, 14 Απριλίου 1894.

⁸² «Από Την Λευκωσίαν - Εν Φλέγον Ζήτημα - Η Υγεία Της Πρωτεύουσας - Το Βασίλειον Των Αφροδίσιων - Ο Θάνατος Της Ηθικής», *Αλήθεια*, 29 Ιουλίου 1899.

⁸³ «Σοβαρός Κίνδυνος», *Φωνή Της Κύπρου*, 2 Φεβρουαρίου, 1900.

⁸⁴ «Κίνδυνος Ηθικής Παραλύσεως», *Ευαγόρας*, 21 Αυγούστου, 1903.

στην περιοχή Αγίου Λουκά και Αγίας Σοφίας στον λεγόμενο «Τουρκομαχαλά».⁸⁵ Στη Λάρνακα, τα πορνεία ήταν αρχικά συγκεντρωμένα κοντά στο Κάστρο ενώ αργότερα στεγάστηκαν και στην οδό Water Street ή «Αυλάτζια», πίσω από το Κοινοτικό Κέντρο, και στην οδό Αφροδίτης, που ήταν ένας στενός δρόμος που ένωνε την Αγίου Λαζάρου με τη Φανερωμένης.⁸⁶ Η σημαντική συγγραφέας εκλαϊκευτικών βιβλίων για τις κυπριακές πόλεις Αγνή Μιχαηλίδη περιγράφει γλαφυρά την κίνηση που επικρατούσε στα Αυλάτζια, όπου «γυναίκες με κτυπητά βαμμένα πρόσωπα, με μάτια χολλιασμένα, ντυμένες πολύ τολμηρά, με μια εσάρπα ριγμένη στους ώμους, κρατώντας στο χέρι ένα κλωνάρι ανθισμένης χέννας, σειστές και λυγιστές, έκαναν τις βόλτες τους το απόγευμα ίσαμε το βράδυ», για να δηλώσουν διαθεσιμότητα στους ενδιαφερόμενους περαστικούς. Όπως αναφέρει, στα Αυλάτζια υπήρχαν γυναίκες από πολλές διαφορετικές χώρες και όλων των ηλικιών. Κάθε καλοκαίρι μάλιστα, όταν ερχόταν ο βρετανικός στόλος για επίσκεψη, αποθήκες μετατρέπονταν σε καμπαρέ και καφέ-σαντάν, ενώ κατέφταναν γυναίκες από την πρωτεύουσα προς εξυπηρέτηση της ναυτικής πελατείας.⁸⁷

Στη Λεμεσό, η οποία σταδιακά εξελισσόταν σε σημαντικότερη πόλη από τη Λάρνακα, αρκετά πορνεία και καμπαρέ ήταν συγκεντρωμένα στην πλατεία των «Κκεσογλουδιών», τη σημερινή Πλατεία Ηρώων, η οποία ήταν η κεντρική πλατεία της πόλης αλλά και στα στενάκια πίσω από αυτήν. Εκεί υπήρχαν ονομαστοί οίκοι ανοχής όπως αυτοί της Μαυρομαρίκας και της Φανής, ενώ πίσω τους ήταν οι αντίστοιχοι της Κεζιπάς και της Αϊσές.⁸⁸ Όπως και στη Λάρνακα, κάθε άφιξη αγγλικών πολεμικών πλοίων στο λιμάνι έφερνε «επιστράτευση» των πορνείων που ζητούσαν μάλιστα και «ενισχύσεις» από άλλες επαρχίες.⁸⁹ Οι οίκοι ανοχής συγκεντρώθηκαν, επίσης, στην τουρκική συνοικία της Λεμεσού, τόσο γιατί οι περισσότερες πόρνες ήταν τουρκοκυπριακής καταγωγής, όσο και γιατί βρισκόταν απόμερα στην πόλη, γεγονός που προφύλασσε τους επίδοξους πελάτες, πολλοί εκ των οποίων ήταν Ελληνοκύπριοι, από αδιάκριτα βλέμματα.⁹⁰ Αναπολώντας τα παιδικά του χρόνια, ο Σέρβας περιγράφει την «πιο φτωχή τουρκική γειτονιά με τα χαμόσπιτα της, όπου σε αρκετά απ' αυτά, που ήταν ορθάνοιχτα, καθόντουσαν οι ιερόδουλες, αναμένοντας νύχτα-μέρα τους πελάτες τους», αλλά και τους καβγάδες που άκουγαν τότε ανάμεσα στις πόρνες, οι

⁸⁵ Χρυσάνθου, "Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες," 33.

⁸⁶ Αντωνιάδης, "Οι Οίκοι Ανοχής Στη Λάρνακα Επί Αγγλοκρατίας."

⁸⁷ Αγνή Μ. Μιχαηλίδη, *Λάρνακα, η Παλιά Σκάλα* (Λευκωσία, 1974), 28–33.

⁸⁸ Κίμων Χαραλαμπίδης, *Κάποτε Εν Λεμεσώ... Εικόνες Από Την Κοινωνία Μιας Άλλης Εποχής* (Λεμεσός: Κυπροέπεια, 2006), 14.

⁸⁹ Χαραλαμπίδης, 145–46.

⁹⁰ Χρυσάνθου, "Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες," 39.

οποίοι λύνονταν συνήθως μέσω επιβολής βίας από τους ζαπτιέδες.⁹¹ Όπως σημειώνει η Μιχαηλίδη, πολλοί από τους πελάτες ήταν χωρικοί που έρχονταν στη Λεμεσό για να πουλήσουν τα προϊόντά τους αλλά «έπεφταν στα δίκτυα» των προκλητικών γυναικών, που τριγύριζαν «με φαντακτερά φουστάνια, βαμμένες και μουσκομουρισμένες, που σαν Κίρκες προκαλούσαν τους αθώους χωρικούς».⁹² Στην περιγραφή της, η συγγραφέας δεν αποφεύγει, βέβαια, την αναπαραγωγή του στερεότυπου της διεφθαρμένης πόρνης που «παγιδεύει» τον αθώο άντρα-πελάτη.

Στην Αμμόχωστο, την τέταρτη μεγαλύτερη πόλη τότε, τα πορνεία βρίσκονταν επίσης στην παλιά πόλη. Η Μιχαηλίδη περιγράφει τις γυναίκες που με «[γ]ιασεμί στα κόκκινα βαμμένα με χέννα μαλλιά, [με] μπογιατισμένα αλύπητα τα πρόσωρα γηρασμένα τους πρόσωπα, κάθονταν σε χαμηλά σκαμνιά κοντά στην ανοιγμένη διάπλατα εξώπορτα περιμένοντας».⁹³ Όπως και στις άλλες πόλεις-λιμάνια, έτσι και στην Αμμόχωστο η πόλη άλλαζε όψη με την ετήσια επίσκεψη του αγγλικού στόλου. Άνοιγαν πρόχειρα νυχτερινά κέντρα διασκέδασης, όπως καμπαρέ και μπαρ, ενώ έρχονταν γυναίκες από άλλες επαρχίες για να καλύψουν τις αυξημένες ανάγκες που προέκυπταν.⁹⁴ Όπως φαίνεται και στις απογραφές πληθυσμού, η πορνεία στις άλλες δύο επαρχίες, την Πάφο και την Κερύνεια, ήταν εμφανώς λιγότερο διαδεδομένη. Στην Πάφο υπήρχαν πορνεία σε ορισμένους δρόμους στον Μούτταλλο, μια λαϊκή περιοχή όπου παλαιότερα διέμεναν μόνο μουσουλμάνοι. Η Μιχαηλίδη περιγράφει τις Τουρκάλες, Τσερκέζες, ντόπιες και ξένες, που «κυκλοφορούσαν στους δρόμους αυτούς με φαντακτερά φουστάνια, με τσιγάρο στο στόμα και μεταξωτά πασούμια που κτυπούσαν στο περπάτημά τους, κάνοντας έτσι πιο εμφανή την παρουσία τους». Οι γυναίκες αυτές αποτελούσαν μια μικροκοινωνία απομονωμένη από τον υπόλοιπο κόσμο που τις απέφευγε.⁹⁵ Όσον αφορά την Κερύνεια, η πορνεία πρέπει να περιοριζόταν σε κάποιες «κρυφές» πόρνες, καθώς, σε αντίθεση με τις άλλες παραλιακές πόλεις, δεν εμφανίστηκαν μπαρ και καμπαρέ, ούτε υπάρχουν καταγεγραμμένες περιοχές με οίκους ανοχής.⁹⁶

⁹¹ Σέρβας, *Όταν Ήμασαν Παιδιά*, 59–60.

⁹² Αγνή Μ. Μιχαηλίδη, *Λεμεσός, η Παλιά Πολιτεία* (Λευκωσία, 2000), 86.

⁹³ Αγνή Μ. Μιχαηλίδη, *Το Παλιό Βαρώσι* (Λευκωσία, 1970), 170.

⁹⁴ Μιχαηλίδη, 184.

⁹⁵ Αγνή Μ. Μιχαηλίδη, *Πάφος, Το Παλιό Κτήμα* (Λευκωσία, 1989), 84.

⁹⁶ Σταύρος Λαζαρίδης, “Κερύνεια,” στο *Εν Χορδαίς Και Οργάνοις. Διασκέδαση Και Ψυχαγωγία Στην Κύπρο Από Την Αρχαιότητα Μέχρι Την Ανεξαρτησία*, επιμ. Μαρίνα Βρυωνίδου-Γιάγκου (Λευκωσία: Πολιτιστικό Κέντρο Τράπεζας Marfin Laiki, 2008), 462.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα μπορούμε να τοποθετήσουμε την έναρξη μιας διαδικασίας αστικοποίησης στην Κύπρο. Η αστικοποίηση συνέτεινε στη μαζικοποίηση του φαινομένου της πορνείας, τόσο μέσω της ανάδυσης της νυκτερινής διασκέδασης, όσο και μέσα από την πληθυσμιακή ανάπτυξη και ανάμιξη. Όπως αναφέρει ο Giddens, η πορνεία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ανάπτυξη μεγάλων, απρόσωπων αστικών κέντρων καθώς και με την εμπορευματοποίηση των κοινωνικών σχέσεων.⁹⁷ Επιπροσθέτως, η αστική ανάπτυξη οδήγησε στην κινητικότητα μελών των εργατικών τάξεων, αντρών που μετακόμιζαν στην πόλη για δουλειά και επισκέπτονταν τα πορνεία, απαλλαγμένοι από τους στενούς ηθικούς δεσμούς των χωριών, αλλά και φτωχών γυναικών που, όπως προαναφέρθηκε, μετακόμιζαν στην πόλη και έβρισκαν στην πορνεία μια οικονομική διέξοδο.⁹⁸

Κατά την περίοδο 1878-1931 οι βρετανικές αρχές προχώρησαν σε δημοτικά έργα σε όλες τις πόλεις, τα οποία συνέβαλαν στην οικοδόμηση και διαμόρφωση γεωγραφίας, στον σχεδιασμό και την οργάνωση της ζωής των κατοίκων και στον εξωραϊσμό και τη βελτίωση της αισθητικής.⁹⁹ Όπως αναφέρει ο Περισιάνης, η στρατηγική των Βρετανών ήταν βασισμένη πάνω στην ιδέα της «καθαρότητας» σε αντιδιαστολή με την «βακτηριολογική πόλη», η οποία απειλείται από παντός είδους βακτήρια. Η στρατηγική αυτή επέβαλλε τον κρατικό έλεγχο υγιεινής όλων των παραγόντων που απειλούσαν την καθαρότητα της πόλης, μεταξύ των οποίων ήταν, βέβαια, τα πορνεία και οι πόρνες. Η στρατηγική αυτή δεν αφορούσε μόνο κρατικές ρυθμίσεις, όπως ήταν οι διορισμοί δημοτικών γιατρών και μέτρα κοινωνικής πρόνοιας, αλλά και την καλλιέργεια νέων ηθικών αξιών δημόσιας και ιδιωτικής συμπεριφοράς.¹⁰⁰

Την ίδια ώρα που επιβάλλονταν αυστηρότερες νόρμες για ζητήματα υγιεινής και καθαρότητας, τα κριτήρια για το τι θεωρούνταν ηθικά αποδεκτό στον τομέα της ψυχαγωγίας χαλάρωναν. Ένας συνδυασμός παραγόντων, που συμπεριλάμβανε τον σταδιακό εξηλεκτρισμό, την αυστηρή αστυνόμευση των πόλεων, την υιοθέτηση ορισμένων στοιχειωδών εργατικών δικαιωμάτων όπως ήταν η κυριακάτικη αργία, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ελεύθερου χρόνου που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για σκοπούς ψυχαγωγίας, κάτι που προηγουμένως

⁹⁷ Giddens, *Sociology*, 202.

⁹⁸ Gilfoyle, "Prostitutes in History : From Parables of Pornography to Metaphors of Modernity," 135.

⁹⁹ Περισιάνης, *Πόλεις Και Πολιτισμός. Ο Ρόλος Των Κυπριακών Πόλεων Στη Δημιουργία Του Νεότερου Πολιτισμού Της Κύπρου (1878-1931)*, 101.

¹⁰⁰ Περισιάνης, 112–13.

θεωρείτο αδιανόητο.¹⁰¹ Παράλληλα οι ηθικές νόρμες επέτρεπαν πλέον την παρουσία γυναικών σε μουσικές συναυλίες, θέατρα, κινηματογράφο, καρναβάλια και άλλες δεξιώσεις, ενώ καινούργιες μορφές διασκέδασης όπως ήταν το ποδόσφαιρο, ο ιππόδρομος και η πυγμαχία έγιναν διαθέσιμες για τους άντρες.¹⁰²

Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν στην ανάδυση των πρώτων νυχτερινών κέντρων διασκέδασης στο νησί. Την εμφάνισή τους έκαναν αρχικά τα «καφωδεία», τα «καφέ-σαντάν», οι «μπυραρίες», οι «λέσχες», αλλά και τα πρώτα «καμπαρέ». Οι χώροι αυτοί φιλοξενούσαν ορχήστρες και μουσικά σχήματα αλλά και ελκυστικές σερβιτόρες και καλλιτέχνιδες που προσέλκυαν τα αντρικά πλήθη.¹⁰³ Μια ζωηρή περιγραφή των «καφέ-σαντάν» δίνει ο μουσικός Αχιλλέας Λυμπουρίδης το 1955 στο περιοδικό έρευνας και τέχνης *Ο Φακός*:

«Εις το πίσω μέρος του παλκοσένικου υπήρχε φαντεζί χρωματιστόν παραπέτασμα, που έκρυβε τα γεμάτα ερωτικό μυστήριο παρασκήνια, απ' όπου έβγαιναν οι καλλιτέχνιδες. Αυτές ήτανε κατά 90% τουρκάλες τραγουδίστριες, που τραγουδούσαν με βαρυαλγική ηδυπάθεια αμανέδες και ταξίμια, συνοδεύοντας κάποτε τα τραγούδια τους με τα γνωστά ανατολίτικα κρόταλα, τα λεγόμενα ζίλια. Οι θαμώνες ως επί το πλείστον των νυχτερινών αυτών κέντρων ήσαν χωρικοί, που έρχονταν απ' τα χωριά τους στην πόλη με τα γαϊδούρια τους για να διαθέσουν τα γεωργικά τους εμπορεύματα. Κάθονταν γύρω στο παλκοσένικο κι ατένιζαν με απολαυστική έκσταση την Τουρκάλα τραγουδίστρια εκλιπαρώντας τα χαμόγελά της, ώσπου να χωθή και πάλι πίσω από το φερεντζί παραπέτασμα».¹⁰⁴

Η ανάδυση αυτών των μορφών διασκέδασης αντιμετωπίστηκε με επιφυλακτικότητα και περιφρόνηση από την ανώτερη αστική τάξη. Τα εύπορα συντηρητικά και θρησκευόμενα στρώματα θεωρούσαν κάθε γυναίκα που τραγουδούσε ή χόρευε σε νυχτερινά κέντρα πόρνη, ανεξαρτήτως του αν αυτό ίσχυε ή όχι. Η σεξουαλική έκφραση και ορατότητα αυτών των γυναικών στα νυχτερινά κέντρα διασκέδασης και τους οίκους ανοχής μέσα στα κέντρα των πόλεων αμφισβητούσε το αφήγημα που ήθελε τη γυναίκα περιορισμένη στον ρόλο της φροντίδας της οικογένειας και του

¹⁰¹ Πέτρος Παπαπολυβίου, «Εισαγωγή», στο *Εν Χορδαίς Και Οργάνοις. Διασκέδαση Και Ψυχαγωγία Στην Κύπρο Από Την Αρχαιότητα Μέχρι Την Ανεξαρτησία*, επιμ. Μαρίνα Βρυωνίδου-Γιάγκου (Λευκωσία: Πολιτιστικό Κέντρο Τράπεζας MARFIN LAIKI, 2008), 203.

¹⁰² Περισιάνης, *Πόλεις Και Πολιτισμός. Ο Ρόλος Των Κυπριακών Πόλεων Στη Δημιουργία Του Νεότερου Πολιτισμού Της Κύπρου (1878-1931)*, 180–81.

¹⁰³ Παπαπολυβίου, «Εισαγωγή», 203.

¹⁰⁴ Αχιλλέας Λυμπουρίδης, «Ο Φακός», Τεύχος 27, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1955, παρατίθεται στο: Χρυσάνθου, «Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες», 54.

σπιτιού. Επιπλέον, οι ανατολίτικοι ρυθμοί και μελωδίες, όπως οι αμανέδες και τα ταξίμια, αντιμετώπιστηκαν εχθρικά, καθώς θεωρήθηκε ότι εκφύλιζαν την εθνική και πολιτισμική καθαρότητα του ελληνισμού της Κύπρου.¹⁰⁵ Γίνεται, λοιπόν, για ακόμα μια φορά ξεκάθαρο, ότι τόσο η ίδια η συνθήκη της πορνείας όσο και η ρητορική και κριτική γύρω από αυτήν ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με την τάξη, το φύλο και τις κυρίαρχες ηθικές αντιλήψεις. Στο επόμενο κεφάλαιο θα εστιάσω στον τρίτο βασικό άξονα, γύρω από τον οποίο στρέφονταν αυτές οι κοινωνικές διεργασίες: στα αφροδίσια νοσήματα και την ιατρική διαχείριση της πορνείας.

2.3 Τα αφροδίσια νοσήματα και η διαχείρισή τους

Το κύριο ζήτημα που απασχολούσε τόσο τις αποικιακές αρχές όσο και τον Τύπο της εποχής σε σχέση με την πορνεία ήταν αυτό της δημόσιας υγείας και συγκεκριμένα των αφροδισίων νοσημάτων. Ο όρος αυτός αναφέρεται σε μια σειρά από διαφορετικές λοιμώξεις που μεταδίδονται μέσω της σεξουαλικής επαφής. Μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τα νοσήματα που θεωρούνταν ως αφροδίσια ήταν λιγοστά και συμπεριλάμβαναν, μεταξύ άλλων, την βλεννόρροια, τα κονδυλώματα και τη σύφιλη που θεωρούνταν το κυρίαρχο και σημαντικότερο νόσημα.¹⁰⁶ Ήδη από την εμφάνισή της η σύφιλη αποδόθηκε στις γυναίκες και ιδιαίτερα στις πόρνες, οι οποίες αναδείχθηκαν ως ο σημαντικότερος παράγοντας μόλυνσης, σε αντιδιαστολή με τους άντρες που διαχρονικά θεωρούνταν αθώα θύματα. Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσω να αναλύσω τη σχέση πορνείας και αφροδισίων νοσημάτων χωρίς να αναπαράγω αυτά τα στερεότυπα, όπως συμβαίνει συχνά σε μελέτες μέχρι σήμερα. Η ανάλυση εδώ γίνεται στη βάση αυτού που ο Γονατίδης ονομάζει «επαγγελματική παθολογία» με επίγνωση, δηλαδή, του γεγονότος ότι οι πόρνες ήταν από τη φύση του επαγγέλματός τους περισσότερο εκτεθειμένες, πολλές φορές δεν είχαν τα μέσα για να ξέρουν αν ο πελάτης ήταν μολυσμένος ή, ακόμα κι αν το ήξεραν, δεν είχαν τη δυνατότητα να τον διώξουν.¹⁰⁷

Όταν ξεκίνησε η βρετανική διοίκηση στην Κύπρο το 1878, δεν υπήρχαν καθόλου κρατικές δομές δημόσιας υγείας, παρά μόνο λιγοστοί, συνήθως ξένοι, γιατροί, υπεύθυνοι για τη νοσηλεία των ελίτ. Για τον υπόλοιπο πληθυσμό ήταν διαθέσιμη μόνο η παραδοσιακή ιατρική, τα

¹⁰⁵ Χρυσάνθου, 55.

¹⁰⁶ Γιάννης Γονατίδης, “Αφροδίσια Νοσήματα Στην Ερμούπολη Τον 19 ο Αιώνα” (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2014), 10.

¹⁰⁷ Γονατίδης, 11-12. 114-115.

γιατροσόφια και τα ξόρκια.¹⁰⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι κάποιες πόρνες προσέφεραν τότε ιατρικές υπηρεσίες, κυρίως εξαγωγές δοντιών αλλά και λοβοτομές για αφαιμάξη.¹⁰⁹ Ήδη το 1878, οι βρετανικές αρχές προχωρούν στη δημιουργία των πρώτων δομών και στη λήψη των πρώτων μέτρων για την προστασία της υγείας του πληθυσμού αλλά και των στρατιωτών. Το 1881 ιδρύεται στη Λεμεσό το πρώτο ειδικό νοσοκομείο για αφροδίσια νοσήματα (Lock Hospital), το οποίο λειτουργεί υπό τις Δημοτικές Αρχές και επιχορηγείται από την κυβέρνηση. Το νοσοκομείο παρείχε δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και φάρμακα, ενώ εξυπηρετούσε και τις ανάγκες των πορνών της Λεμεσού.¹¹⁰

Η ίδρυση του Lock Hospital υπήρξε μια απόπειρα αντιμετώπισης ενός προβλήματος που φαινόταν να μεγαλώνει επικίνδυνα. Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση των Βρετανικών Αρχών για την Κύπρο, το 1879 καταγράφηκαν μόνο σε Πάφο, Λάρνακα και Κερύνεια πάνω από 150 περιπτώσεις σύφιλης και βλεννόρροιας.¹¹¹ Οι αρχές καλούσαν τις πόρνες να προβούν σε σχετικές εξετάσεις για να αντιμετωπιστεί η διάδοση των αφροδίσια νοσημάτων. Ο υπεύθυνος γιατρός Berry έγραφε το 1881 σε έκθεσή του ότι «[ε]φέτος μόνον 54 αραπίνες ιερόδουλες προσήλθαν για εξέταση και θεραπεία». Αναφέρει μάλιστα την καταγωγή κάποιων από τις ασθενείς του- οκτώ εξ αυτών ήταν από την Κωνσταντινούπολη, επτά από τη Βηρυτό, μια από τη Θεσσαλονίκη, δεκατρείς από τη Λεμεσό και τέσσερις από τη Λευκωσία- και την οικογενειακή κατάσταση κάποιων από αυτές- οι δεκαοκτώ ήταν παντρεμένες και οι έξι άγαμες.¹¹² Η έκθεση αποκαλύπτει κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία. Κατ' αρχάς φαίνεται ότι πολλές από τις πόρνες δεν ήταν Κύπριες αλλά είχαν καταγωγή κυρίως από τη Μέση Ανατολή. Επιπλέον το ότι κάποιες ήταν παντρεμένες, σημαίνει ότι ασκούσαν το επάγγελμα είτε παρά τη θέληση των συζύγων τους, είτε χωρίς αυτοί να το ξέρουν, είτε με τη συγκατάθεσή τους. Πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί, ότι υπήρχαν πολύ περισσότερες πόρνες που δεν ήταν πρόθυμες να προσέλθουν για ιατρική εξέταση: τα επιδημιολογικά στοιχεία που αφορούν αφροδίσια νοσήματα πρέπει γενικότερα να αντιμετωπίζονται με επιφύλαξη, καθώς υπάρχει πάντα

¹⁰⁸ Άννα Μαραγκού & Ανδρέας Γεωργιάδης, “Η Ιατρική Στην Κύπρο Κατά Τη Διάρκεια Της Αγγλοκρατίας,” στο *Η Ιατρική Στην Κύπρο. Από Την Αρχαιότητα Μέχρι Την Ανεξαρτησία*, επιμ. Μαρίνα Βρυωνίδου-Γιάγκου (Λευκωσία: Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, 2006), 219.

¹⁰⁹ Χρυσάνθου, “Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες,” 31.

¹¹⁰ Μαραγκού & Γεωργιάδης, “Η Ιατρική Στην Κύπρο Κατά Τη Διάρκεια Της Αγγλοκρατίας,” 270.

¹¹¹ “Cyprus Annual Report 1880 (For the Year 1879),” 1880. Δεν γίνεται αντίστοιχη αναφορά σε Λευκωσία και Λεμεσό.

¹¹² SA I/6732, στο: Μαραγκού & Γεωργιάδης, “Η Ιατρική Στην Κύπρο Κατά Τη Διάρκεια Της Αγγλοκρατίας,” 270.

η πιθανότητα απόκρυψης της ασθένειας υπό τον φόβο του κοινωνικού στιγματισμού αλλά και του επαγγελματικού κόστους που θα μπορούσε να επιφέρει.

Στην έκθεσή του το 1882, ο προϊστάμενος ιατρικός αξιωματούχος ανέφερε ότι υπήρχαν ακόμα πολλά κρούσματα αφροδίσια νοσημάτων. Υποστήριζε, ακόμη, ότι η έλλειψη ειδικών νοσοκομείων αλλά και νομοθεσίας που θα υποχρέωνε τις πόρνες να ελέγχονται συστηματικά εμπόδιζαν την αντιμετώπιση του φαινομένου. Ένα μέτρο που μείωνε κάπως το πρόβλημα ήταν η δωρεάν παροχή φαρμάκων στις πόρνες. Η έκθεση καταγράφει συνολικά 165 περιπτώσεις βλεννόρροιας, εκ των οποίων οι 86 ήταν στη Λάρνακα και οι 34 στη Λευκωσία.¹¹³ Όπως προαναφέρθηκε, στη Λάρνακα οι Δημοτικές Αρχές αποφάσισαν τότε να ιδρύσουν ένα δημοτικό πορνείο. Το σκεπτικό πίσω από την απόφαση αυτή ήταν να περιοριστεί η πορνεία σε συγκεκριμένο χώρο και να γίνονται τακτικές ιατρικές εξετάσεις, ούτως ώστε να προστατευτεί η υγεία των πολιτών αλλά και η δημόσια ηθική.¹¹⁴ Όλα αυτά υπό την επίβλεψη του Δανού αρχίατρου Frederick Heidenstam, ο οποίος διετέλεσε δήμαρχος Λάρνακας μεταξύ 1880-1882 και εξελέγη το 1883 στο Νομοθετικό Συμβούλιο. Αφού οι προγαμιαίες και εξωσυζυγικές σχέσεις ήταν τότε αδιανόητες, ο γιατρός θεωρούσε ότι η πηγή του κακού δεν μπορούσε παρά να είναι η πορνεία, την οποία επιχείρησε να ελέγξει με αυτό τον τρόπο. Την ίδια στρατηγική ακολούθησαν και οι διάδοχοι δήμαρχοι της πόλης.¹¹⁵

Οι απόψεις του Heidenstam δεν ήταν, βέβαια, δική του πρωτοτυπία, αλλά εξέφραζαν το κυρίαρχο αφήγημα της εποχής σε σχέση με τον συσχετισμό αφροδίσια νοσημάτων και πορνείας. Όπως αναφέρουν οι συγγραφείς και ακτιβίστριες Ehrenreich και English, οι πόρνες ανέκαθεν αντιπροσώπευαν «μια δεξαμενή φρικτών ασθενειών, οι οποίες διέρρεαν αδιάκοπα προς τις οικογένειες των αξιοπρεπών ανθρώπων: μόλυναν τα έμβρυα μέσα στη μήτρα, σακάτευαν τις αθώες συζύγους και παρέσυραν στην καταστροφή τους άντρες που είχαν χάσει τον δρόμο τους».¹¹⁶ Ο ρόλος της ιατρικής επιστήμης της εποχής υπήρξε εξαιρετικά σημαντικός στην παραγωγή τέτοιων στερεότυπων που στιγματίζουν κοινωνικά τις πόρνες και αθώωναν τους άντρες-πελάτες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι δύο συγγραφείς, «[η] βασική συμβολή της ιατρικής στη σεξιστική

¹¹³ "Cyprus Annual Report 1883 (For the Year 1882)," 1883, 29, 48.

¹¹⁴ Χρυσάνθου, "Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες," 30.

¹¹⁵ Χρυσάνθου, 30–31.

¹¹⁶ Barbara Ehrenreich and Deirdre English, *Παθήσεις & Διαταραχές. Φύλο, Ιατρική, Ασθένεια* (Αθήνα: Εκδόσεις Αρχαίου 71, 2016), 99.

ιδεολογία ήταν ότι περιέγραψε τις γυναίκες ως νοσούσες και δυνητικά νοσηρές για τους άντρες». ¹¹⁷

Ο ηγεμονικός λόγος που εκφραζόταν στην Κύπρο μέσα από την ιατρική, τις κρατικές αρχές και τον Τύπο, προωθούσε αυτήν ακριβώς τη ρητορική περί βρόμικων πορνών, που μόλυναν τους αθώους άντρες και τις οικογένειές τους. Το 1895 σε άρθρο του ο γιατρός Κ. Γ. Σταυρινίδης αναφέρεται στην τεράστια διάδοση των αφροδίσιων νοσημάτων με τον ερχομό των Βρετανών. Αιτία οι οίκοι ανοχής, «αφ' ών έχουσι την αρχήν των όλαι αι φοβεραί ασθένειαι, αι προκαλούσαι την εκθήλυνσιν, τον μαρασμόν, την σαπρίαν των νέων, αι καταδικάζουσαι δια του ευχερούς της μεταδόσεώς των σειράν γενεών εις τον κατά μικρόν θάνατον». Ο γιατρός αναφέρει μάλιστα ότι τα αφροδίσια είχαν μεταδοθεί και στα χωριά, ενώ προτείνει, αφού δεν μπορεί να εξαφανιστεί η πορνεία, τουλάχιστον να επιτηρείται αυστηρά. ¹¹⁸ Σε παρόμοιο πνεύμα, ο ανταποκριτής της εφημερίδας *Αλήθεια*, στο κείμενο για την πορνεία που προαναφέρθηκε, υποστηρίζει ότι οι πόρνες, ξένες ως επί το πλείστον, «πάσαι σχεδόν νοσούσι», ενώ αυτές που δεν έρχονται στην Κύπρο ήδη άρρωστες, μολύνονται με την επαφή με αυτούς που κουβαλούν τη νόσο. Αναφέρει ότι το επίκεντρο του φαινομένου είναι η Λευκωσία, όμως τα νοσήματα μεταδίδονται παντού στο νησί. Τέλος, θίγει τον κίνδυνο που εγκυμονεί για όλη την κοινωνία, καθώς τα νοσήματα μεταδίδονται κληρονομικά και έτσι «καταστρέφονται γενεαί ολόκληροι και αποδεκατίζονται οικογένειαι και δηλητηριάζονται υπάρξεις τρυφεραί». ¹¹⁹ Την ίδια χρονιά η εφημερίδα *Ελευθερία* έγραφε, σε ακόμα πιο πολεμικό ύφος: «Εκ των ενδιαιτημάτων των ιεροδούλων, όπου έχει στήσει ολοφάνερα τον θρόνον της, σκορπίζει ανενόχλητος τον δηλητηριώδη ιόν της εις όλα τα κοινωνικά στρώματα». ¹²⁰ Όπως θα δούμε παρακάτω, τέτοιου είδους δημοσιεύματα ήταν χαρακτηριστικά καθ' όλη τη διάρκεια του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα.

Το 1905 ο δήμαρχος Λάρνακας και μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου Νικόλαος Ρώσσοσ κατέθεσε πρόταση για ένα νέο νομοσχέδιο «περί επιτάξεως προληπτικών μέτρων κατά τινών κολλητικών νοσημάτων» ως απάντηση στην κριτική που δέχονταν το Νομοθετικό Συμβούλιο για απραγμία αλλά και το Δημαρχείο για μη λήψης προληπτικών μέτρων, δίνοντας ως παράδειγμα άλλες

¹¹⁷ Ehrenreich and English, 24.

¹¹⁸ Κ. Γ. Σταυρινίδης, «Δημόσια Υγεία. Εξάπλωσις Των Μεταδοτικών Νοσημάτων. Πως Δύναται Να Καταπολεμηθώσι», *Φωνή Της Κύπρου*, 23 Αυγούστου 1895.

¹¹⁹ «Από Την Λευκωσίαν - Εν Φλέγον Ζήτημα - Η Υγεία Της Πρωτεύουσας - Το Βασίλειον Των Αφροδίσιων - Ο Θάνατος Της Ηθικής.» *Αλήθεια*, 29 Ιουλίου 1899

¹²⁰ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, 8 Ιούλη 1899, στο: Χρυσάνθου, «Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες,» 32.

χώρες όπου «ο βίος των ελαφρών γυναικών περιτέλλεται δια νόμου».¹²¹ Στη σχετική συζήτηση στο Νομοθετικό Συμβούλιο, τόσο ο αρχίατρος όσο και ο Κυβερνήτης ήταν θετικοί προς την πρόταση. Το προτεινόμενο νομοσχέδιο θα έδινε την εξουσία στις Δημοτικές Αρχές να επιθεωρούν τα πορνεία, αλλά και στους ιατρικούς αξιωματούχους να προβαίνουν σε ιατρικές εξετάσεις των πορνών, με επιβολή ποινής σε περίπτωση μη συμμόρφωσης.¹²² Η πρόταση τελικά δεν επικυρώθηκε από τον Κυβερνήτη, καθώς ερχόταν σε αντίθεση με τις ισχύουσες νομοθεσίες στη Βρετανία.¹²³

Το 1911 έγινε μια αναφορά στον Τύπο σχετικά με απόφαση του Δήμου Λευκωσίας για επιθεώρηση των οίκων ανοχής αλλά και για διορισμό δημοτικού γιατρού προς εξέταση των «ελευθερίων ηθών γυναικών».¹²⁴ Πέραν τούτου, όμως, οι βρετανικές αρχές δεν προχώρησαν στη λήψη άλλων μέτρων. Όπως αναφέρει ο Varnava, για αρκετά χρόνια η βρετανική διοίκηση δεν κατέγραφε καν τα κρούσματα αφροδίσιων νοσημάτων, είτε γιατί δεν τα θεωρούσε τόσο σοβαρές ασθένειες όσο άλλες που επικρατούσαν τότε, είτε γιατί επρόκειτο περί ενός θέματος ταμπού.¹²⁵ Η πρώτη φορά που οι αρχές ασχολήθηκαν σοβαρά με το ζήτημα ήταν το 1916, όταν, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, άρχισαν να επαναπατρίζονται από το μέτωπο της Θεσσαλονίκης στρατιώτες του «Κυπριακού Μεταγωγικού Σώματος» (Cyprus Mule Corps), το οποίο απάρτιζαν περίπου 12,000 άντρες. Όταν άντρες του Σώματος ξεκίνησαν να στέλνονται πίσω στη Θεσσαλονίκη το 1917, αποκαλύφθηκε ότι σε ένα μεγάλο ποσοστό ήταν μολυσμένοι με αφροδίσια νοσήματα, ανίκανοι να υπηρετήσουν και συνεπώς επαναπατρίζονταν στην Κύπρο.¹²⁶

Το ζήτημα αυτό απασχολούσε πλέον σοβαρά τον ίδιο τον τότε Αρμοστή της Κύπρου John Eugene Clauson, ο οποίος προσπαθούσε να βρει λύσεις για την προστασία του στρατιωτικού σώματος. Την υποστήριξη του Αρμοστή βρήκε η πρόταση του Διοικητή Λεμεσού Wilfred Bolton να μετακινηθούν τα πορνεία εκτός πόλης και να γίνεται υποχρεωτική ιατρική εξέταση σε κάθε πόρνη. Κάθε «μολυσμένο» σπίτι θα φιλοξενούσε πλέον στην είσοδό του μια ανακοίνωση με κόκκινο μελάνι, ενώ κάθε γυναίκα θα είχε ένα βιβλιάριο ταυτότητας με φωτογραφία και αποτελέσματα εξετάσεων. Ο Αρμοστής πρότεινε στον Διοικητή Αμμοχώστου Francis Baxendale να ακολουθήσει

¹²¹ “Τα Μεταδοτικά Νοσήματα,” *Φωνή Της Κύπρου*, 24 Φεβρουαρίου 1906.

¹²² “The Cyprus Gazette” (1905).

¹²³ “Νόμος Μη Κυρωθείς,” *Φωνή Της Κύπρου*, 7 Ιουλίου 1906.

¹²⁴ “Καλόν Μέτρον. Δια Τους Οίκους Ανοχής.,” *Φωνή Της Κύπρου*, 27 Μαΐου 1911.

¹²⁵ Varnava, “The Origins and Prevalence of and Campaigns to Eradicate Venereal Diseases in British Colonial Cyprus, 1916-1939,” 6.

¹²⁶ Varnava, 6–12.

την ίδια τακτική και να εκδιώξει όλες τις μολυσμένες γυναίκες από την πόλη. Σύμφωνα με τις νέες ρυθμίσεις, οι πόρνες δεν μπορούσαν να αλλάξουν επαρχία χωρίς αστυνομική άδεια. Αν έπαιρναν άδεια, τότε στη νέα επαρχία θα έπρεπε να εμφανιστούν για εξέταση. Η αστυνομία θα κρατούσε αντίτυπο του βιβλιάριου ταυτότητας, ενώ οι γιατροί ήταν υποχρεωμένοι να δώσουν αναφορά αν η γυναίκα είχε «μεταφέρει» την ασθένεια σε οποιοδήποτε πελάτη. Ουσιαστικά ο Αρμοστής δεν ήθελε να απαγορεύσει εντελώς την πορνεία καθώς θεωρούσε ότι εξυπηρετούσε ένα σημαντικό λειτουργήμα, αυτό της ικανοποίησης των ανδρικών αναγκών των στρατιωτών, γι' αυτό και ακολούθησε μια τακτική ρύθμισης και αστυνόμευσης.¹²⁷

Οι ιδιαίτερα αυστηρές ρυθμίσεις που υιοθετήθηκαν αυτή την περίοδο αποτυπώνουν τις προτεραιότητες των αποικιακών αρχών. Η ενασχόληση με τα αφροδίσια νοσήματα έγινε κρίσιμη μόνο όταν έφτασε να επηρεάζει ένα ολόκληρο στρατιωτικό σώμα κατά τη διάρκεια ενός πολέμου. Όπως αναφέρει ο Constantinou, οι ρυθμίσεις σχετικά με τα πορνεία και η εφαρμογή των ιατρικών εξετάσεων για τις πόρνες δεν υλοποιήθηκαν για την υγεία των γυναικών αυτών, αλλά για την εξάλειψη των κινδύνων που προκαλούσαν στους άντρες γενικά, και ιδιαίτερα στους στρατιώτες, που ήταν σημαντικοί για την αποικιοκρατική δύναμη, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψιν τη διασφάλιση της σεξουαλικής ικανοποίησης των «ασυγκράτητων ορμών τους».¹²⁸ Τα αυστηρά μέτρα που υιοθετήθηκαν μπορεί να έλυσαν προσωρινά το πρόβλημα σε σχέση με το στρατιωτικό προσωπικό, όμως τα αφροδίσια νοσήματα συνέχιζαν να εξαπλώνονται, κυρίως στην ύπαιθρο. Η Κύπρος αποκτούσε σταδιακά ειδικούς γιατρούς για τα αφροδίσια νοσήματα, οι οποίοι επέστρεφαν από σπουδές στο εξωτερικό. Παρ' όλα αυτά, ο αριθμός των κρουσμάτων είχε ανέβει τόσο δραστικά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, που η βρετανική διοίκηση χρειάστηκε να καλέσει το «Βρετανικό Συμβούλιο Κοινωνικής Υγιεινής» (British Social Hygiene Council) να επέμβει, για να διαχειριστεί ένα ζήτημα που φαινόταν να γίνεται πλέον ανεξέλεγκτο.¹²⁹ Το Συμβούλιο κατέφτασε για πρώτη φορά στην Κύπρο το 1926 και με τις έρευνες και τα πορίσματά του επηρέασε σημαντικά όχι μόνο την ιατρική διαχείριση των αφροδισίων νοσημάτων, αλλά και γενικότερα την κρατική διαχείριση της πορνείας και τον κυρίαρχο λόγο που παρήγαγε ο Τύπος της εποχής. Σε αυτές ακριβώς τις διεργασίες θα στραφώ στην ακόλουθη ενότητα της μελέτης.

¹²⁷ Varnava, 19.

¹²⁸ Constantinou, "Cyprus and the Global Polemics of Sex Trade and Sex Trafficking: Colonial and Postcolonial Connections," 284.

¹²⁹ Varnava, "The Origins and Prevalence of and Campaigns to Eradicate Venereal Diseases in British Colonial Cyprus, 1916-1939," 19–20.

3. Η πορνεία ως μαζικό κοινωνικό φαινόμενο (1926-1940)

3.1 «Ο κατά των Αφροδισίων αγώνας»

Σχεδόν δέκα χρόνια μετά τα μέτρα που λήφθηκαν για την προστασία των βρετανικών στρατευμάτων, τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα όχι μόνο δεν εξαφανίστηκαν αλλά διαδόθηκαν σε κάθε γωνιά του νησιού. Το φθινόπωρο του 1926, μετά από πρόσκληση του Δήμου Λάρνακας, κατέφτασε στην Κύπρο η ιατρική αποστολή του Βρετανικού Συμβουλίου Κοινωνικής Υγιεινής με σκοπό να συνδράμει στην αντιμετώπιση του προβλήματος. Το Συμβούλιο επισκέφτηκε όλες τις επαρχίες εκτός της Πάφου, μελετώντας την κατάσταση που επικρατούσε σε νοσοκομεία, πορνεία και δημοτικές αρχές. Η επιθεώρηση είχε ιατρικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα.¹³⁰ Οι δραστηριότητες του Συμβουλίου περιγράφονται σε ρεπορτάζ της εφημερίδας *Νέον Έθνος*, όπου αναφέρονται, μεταξύ άλλων, εκπαιδευτικές κινηματογραφικές προβολές προς τον ιατρικό κόσμο, διαλέξεις και συζητήσεις. Σύμφωνα με το *Νέον Έθνος*, το Συμβούλιο διατύπωσε προς τις Δημοτικές Αρχές τη θέση του υπέρ της κατάργηση των οίκων ανοχής, ενώ συνέστησε προς το κοινό «την σωφροσύνη και την αγνότητα», τον αθλητισμό και τις σεμνές ψυχαγωγίες ως μέσα αποφυγής του κινδύνου της μόλυνσης.¹³¹

Με το τέλος της επίσκεψής του το Συμβούλιο συνέταξε μια έκθεση αναφοράς για την κατάσταση που επικρατούσε στην Κύπρο. Στην έκθεση αυτή αναφέρεται ότι τα αφροδίσια

¹³⁰ Varnava, 20.

¹³¹ “Υπερ Της Δημόσιας Υγείας. Η Βρετανική Αποστολή,” *Νέον Έθνος*, 30 Οκτωβρίου 1926.

νοσήματα ήταν ευρέως διαδεδομένα στο νησί. Ως παράγοντες που ευθύνονταν για αυτή την κατάσταση κατονομάζονται η έλλειψη ικανοποιητικής θεραπείας της σύφιλης, ο προβληματικός τρόπος εξέτασης των πορνών και η «ατυχής μετάδοση από μερικούς γιατρούς της διδαχής ότι η σεξουαλική επαφή είναι απαραίτητη για την υγεία ενός νεαρού άντρα». Γίνεται μάλιστα αναφορά στο γεγονός ότι οι νέοι συμβουλευόνταν να μην μένουν εγκρατείς μετά τα 17 τους, με αποτέλεσμα να υπάρχουν διαθέσιμες πόρνες ή ακόμα και ειδικά πορνεία προς χρήση των μαθητών.¹³² Στη συνέχεια σχολιάζονται τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν τα νοσοκομεία και οι υπάρχουσες μέθοδοι θεραπείας. Το Συμβούλιο έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι ενδεχόμενη αποτυχία αντιμετώπισης των αφροδίσιων νοσημάτων μπορούσε να οδηγήσει σε «φυλετική αυτοκτονία από τις στείρωσεις, τη θνησιγένεια και τη στειρότητα».¹³³ Όπως αναφέρει η Levine, η ενασχόληση με την αποδυνάμωση της «φυλής» υπήρξε διαχρονική ανησυχία των αποικιοκρατικών αρχών, οι οποίες φοβούνταν τυχόν εξάπλωση μεταδοτικών ασθενειών από τις αποικίες, όπου ζούσαν κυρίως ανύπαντροι άντρες, προς το κέντρο της αυτοκρατορίας. Τα μεταδιδόμενα νοσήματα ήταν δυνητικά επικίνδυνα τόσο για τη δημόσια υγεία της βρετανικής αποικιοκρατίας, όσο και για την υποτιθέμενη φυλετική υπεροχή της.¹³⁴

Όσον αφορά τις πόρνες στην Έκθεση γίνεται αναφορά στο ότι μπορούσαν να εξαγοράζουν καθαρό δελτίο υγείας ακόμα και αν ήταν μολυσμένες. Σημειώνεται ότι η ιατρική εξέτασή τους ήταν εν τέλει ζημιογόνα, καθώς δημιουργούσε την ψευδαίσθηση της ασφάλειας, ενώ ο έλεγχος και η καταγραφή τους οδηγούσαν σε αύξηση των «κρυφών» πορνών, οι οποίες με τη σειρά τους απέφευγαν να ζητήσουν οποιαδήποτε θεραπεία. Επιπλέον, ασκείται κριτική στην κατανομή επαγγελματιών πορνών σε μια περιοχή, καθώς αυτό οδηγούσε σε αύξηση της ζήτησης και της προσφοράς της πορνείας. Στην Έκθεση ασκείται, επίσης, κριτική στη διατήρηση του συστήματος καταγραφής, ελέγχου και καταναγκαστικής περίθαλψης καθώς ήταν δαπανηρό και δεν οδηγούσε σε μείωση των ασθενειών.¹³⁵ Αντ' αυτού, το Συμβούλιο παρουσίασε τέσσερις βασικές προτάσεις για την αντιμετώπιση των αφροδίσιων νοσημάτων: 1) δωρεάν κρατική παροχή διάγνωσης και θεραπείας, 2) διαφώτιση και διαπαιδαγώγηση του κοινού για τους κινδύνους και τις θεραπείες των ασθενειών, 3) εγκαθίδρυση ξενώνων για τη φιλοξενία μολυσμένων ατόμων υπό θεραπεία και 4)

¹³² SA1/1238/1926/1, *ADVANCE REPORT PRESENTED BY THE DELEGATION OF THE BRITISH SOCIAL HYGIENE COUNCIL TO HIS EXCELLENCY THE OFFICER ADMINISTERING THE GOVERNMENT OF CYPRUS*, 1926.

¹³³ SA1/1238/1926/1

¹³⁴ Levine, *Prostitution, Race and Politics : Policing Venereal Disease in the British Empire*, 2.

¹³⁵ SA1/1238/1926/1.

καταστολή της επαγγελματικής πορνείας και κατάργηση των υφιστάμενων μέτρων ελέγχου και ιατρικής εξέτασης. Όπως αναφέρει ο Varnava, οι προτάσεις αυτές αντικατόπτριζαν τις θέσεις του θεσμού πάνω στο ζήτημα: κοινωνική εκπαίδευση, ιατρική παρακολούθηση και εξάλειψη της πηγής του κακού, δηλαδή της πορνείας.¹³⁶

Η στάση του Συμβουλίου προς την πορνεία πήγαζε όχι μόνο από ιατρικές αλλά και από ηθικές πεποιθήσεις. Όπως αναφέρεται στην Έκθεση, ήταν αναγκαίο να μειωθεί η ροή νέων κοριτσιών προς «μια ζωή της ανηθικότητας», όχι μόνο λόγω ανθρωπιστικών και κοινωνικών παραγόντων αλλά και «για τη διατήρηση του σθένους της φυλής». Επιπλέον, σημειώνεται ότι αρκετά κορίτσια κατέληξαν στην πορνεία από την ηλικία των 11-15 ετών, ενώ γίνεται αναφορά σε δύο κορίτσια που ζούσαν πλέον σε οίκους ανοχής και τα οποία είχαν υποστεί παιδική κακοποίηση σε ηλικία εννέα και έντεκα ετών αντίστοιχα. Για τον λόγο αυτό το Συμβούλιο πρότεινε την αύξηση της ηλικίας συναίνεσης για σεξουαλική επαφή από τα 13 στα 16 έτη.¹³⁷ Καταλήγοντας, το Συμβούλιο κατέθεσε 16 προτάσεις για αντιμετώπιση των αφροδίσιων νοσημάτων, οι οποίες βασίζονταν πάνω στις προαναφερθείσες αρχές της διαπαιδαγώγησης και της βελτιωμένης παροχής ιατρικής περίθαλψης. Μεταξύ των προτάσεων ήταν και αίτημα για επιβολή του Νόμου για την Προστασία των Γυναικών και Κοριτσιών του 1918, γεγονός που φανερώνει μάλλον τη μη εφαρμογή του εν λόγω Νόμου.¹³⁸

Μέσα στις εισηγήσεις του Συμβουλίου συμπεριλαμβάνονταν, επίσης, προτάσεις για τη διαχείριση των σωμάτων του πληθυσμού. Υπό μια έννοια, όπως έγραφε ο Φουκώ, τα αφροδίσια υπήρξαν ένα από τα βασικά πεδία συγκρούσεων που «αξίωσαν» ένα σώμα και μια σεξουαλικότητα για το προλεταριάτο, αλλά και έφεραν στο προσκήνιο την υγεία, το σεξ και την αναπαραγωγή του. Για τους άντρες το Συμβούλιο εισηγούνταν να τερματιστεί η κοινωνικά αποδεκτή πρακτική της επίσκεψης σε πορνεία. Για τις γυναίκες, δηλαδή τις πόρνες, τέθηκε θέμα ελέγχου των σεξουαλικών πρακτικών τους, των «μολυσμένων» σωμάτων τους αλλά και συνολικής απαγόρευσης του επαγγέλματός τους.¹³⁹

¹³⁶ Varnava, "The Origins and Prevalence of and Campaigns to Eradicate Venereal Diseases in British Colonial Cyprus, 1916-1939," 20–21.

¹³⁷ SA1/1238/1926/1.

¹³⁸ Varnava, "The Origins and Prevalence of and Campaigns to Eradicate Venereal Diseases in British Colonial Cyprus, 1916-1939," 23.

¹³⁹ Varnava, 3.

Η θέση περί πλήρους κατάργησης της πορνείας δεν είχε, ωστόσο, ανταπόκριση στην Κύπρο. Ο γιατρός Τορναρίτης δήλωνε τότε χαρακτηριστικά προς την επιτροπή ότι «[η] κατάργησης των οίκων ανοχής θα εξαπλώσει την ανηθικότητα», τονίζοντας τον κίνδυνο που αποτελούσαν οι «κρυφές» πόρνες. Στο ίδιο πνεύμα ο Δήμαρχος Λευκωσίας Γεώργιος Μαρκίδης σημείωνε ότι μόνο ένα «μεικτό» σύστημα διαπαιδαγώγησης, ιατρικής περίθαλψης και κρατικού ελέγχου είναι εφικτό, καθώς τα πορνεία αποτελούν «αναγκαίον κακόν», ενώ οι ιεροδούλες είναι «αι άτιμοι φρουροί της τιμής».¹⁴⁰ Σε σχετική συζήτηση προσχέδιου για ένα νέο ποινικό νόμο το 1927 που θα απαγόρευε την πορνεία, η *Ελευθερία* έγραφε χαρακτηριστικά:

«Τα πορνεία πρέπει να τ' αντιληφθώμεν [ως] μίαν κατάστασιν ανάγκης και αν τα καταργήσωμεν θα υφίστανται πάλιν υπό τα όμματα του νόμου ο οποίος θα είνε ανίσχυρος να τα καταργήση διότι θα είνε ανίσχυρος να καταργήση την ανθρώπινον φύσιν, να καταργήση τας νεανικάς ορμάς και θα ευρεθώμεν πρό του θεάματος των κρυφών σπιτιών εις τα οποία θα εμφωλεύη η σύφιλις και η βλεννόρροια και θα εμφανίζωνται εις τους αδαιείς τα αισχρότερα γύναια ως κυρία περιωπής».¹⁴¹

Καθ' όλη τη χρονική περίοδο που μελετάται εδώ, η στάση των ανώτερων στρωμάτων της Κύπρου χαρακτηρίζεται από την ηθική κατακραυγή προς τις πόρνες και τα αφροδίσια νοσήματα, παράλληλα όμως με την υποστήριξη ενός μεικτού συστήματος ελέγχου και επιτήρησης που δεν θα καταργούσε την πορνεία. Η ανησυχητική έκθεση του Συμβουλίου οδήγησε τις αποικιακές αρχές στη λήψη μέτρων, χωρίς αρχικά να προωθήσουν απαγόρευση της πορνείας. Καταρχάς, διορίστηκε ως αρχίατρος προς αντιμετώπιση των αφροδίσιων νοσημάτων στο νησί ο αφροδισιολόγος R.E. Hopton. Σύμφωνα με αναφορά του αρχίατρου, το 1927 άνοιξε η πρώτη κλινική για αφροδίσια νοσήματα στη Λευκωσία. Μεταξύ 1^{ης} Γενάρη και 12^{ης} Μάη 1928, 1527 ασθενείς, εκ των οποίων 995 άντρες και 532 γυναίκες, έτυχαν νοσηλείας. Αναφέρεται ότι 69 εκ των γυναικών ήταν πόρνες, ποσοστό λιγότερο του ενός τετάρτου, ενώ οι περισσότερες γυναίκες μολύνθηκαν από τους συζύγους τους.¹⁴² Στις αρχές του 1928 γινόταν αναφορά στην εφημερίδα *Χρόνος* για το γεγονός ότι «η πόλις και επαρχία Λεμεσού άοπλοι τελείως έχουν αφεθεί εις την διάθεσιν των Αφροδίσιων νοσημάτων» σε αντίθεση με τη Λευκωσία.¹⁴³ Το 1928 θα ανοίξουν τελικά κλινικές για τα αφροδίσια

¹⁴⁰ «Η Ζωή Εις Τας Πόλεις Και Τας Επαρχίας. Εκ Λάρνακος,» *Ελευθερία*, 3 Νοεμβρίου 1926.

¹⁴¹ «ΤΟ ΠΡΟΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ», *ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ*, 1 Οκτωβρίου 1927.

¹⁴² SA1 1274/1927, Chief Medical Officer R.E. Hopton to Colonial Secretary, 1928.

¹⁴³ «Κατόπιν Του Διορισμού Του Βοηθού Αφροδισιολόγου Λευκωσίας,» *Χρόνος*, 24 Φεβρουαρίου 1928.

νοσήματα σε Λεμεσό και Λάρνακα ενώ το 1929 ακολουθούν άλλες δύο, μια στην Αμμόχωστο και μια στις κεντρικές φυλακές στη Λευκωσία.¹⁴⁴

Στα πλαίσια της ίδιας εκστρατείας ιδρύθηκε το Κυπριακό Συμβούλιο Κοινωνικής Υγιεινής (Cypriot Social Hygiene Council), του οποίου ηγείτο η κοινωνικός λειτουργός Phyllis Lyall και το οποίο απαρτιζόταν από τους επικεφαλής των τμημάτων της Υγείας, της Εκπαίδευσης, της Δικαιοσύνης και της Αστυνομίας αλλά και από Δημάρχους και τοπικούς εκπροσώπους. Το Κυπριακό Συμβούλιο ήταν επιφορτισμένο να κάνει συστάσεις στην κυβέρνηση για θέματα κοινωνικής πρόνοιας και υγιεινής, νομοθεσίας, οικονομικών και διοίκησης. Ένα από τα πρώτα μέτρα που εισηγήθηκε το Συμβούλιο ήταν η πρόταση Νόμου για την Προστασία των Υπηρετριών του 1928, ο οποίος θα υποχρέωνε τους εργοδότες να δηλώνουν τις ανήλικες υπηρέτριές τους και να αναφέρουν στην αστυνομία τυχόν αποχώρησή τους από την εργασία. Η εισήγηση ψηφίστηκε το 1928 με την ονομασία «Νόμος για την Προστασία των Υπηρετριών» (*Protection of Female Domestic Servants Law 1928*). Επιπλέον, την ίδια χρονιά εγκαινιάστηκε ξενώνας για τη φιλοξενία υπηρετριών που αποχωρούσαν από την εργασία τους μέχρι να βρουν άλλη δουλειά, ούτως ώστε να μην καταφεύγουν στην πορνεία για να επιβιώσουν.¹⁴⁵

Στην έκθεσή του για το 1928, ο Horpton αναφέρει ότι οι περισσότεροι ασθενείς προέρχονταν από τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα ενώ αρκετοί δεν επισκέπτονταν τις κλινικές αλλά προτιμούσαν να δουν προσωπικό γιατρό. Συνολικά υπήρξαν 3,545 ασθενείς, εκ των οποίων 2,278 άντρες (64.3%) και 1,267 γυναίκες (35.7%). Από αυτές, 131 (10.3%) δήλωσαν πόρνες, ενώ το 80% ήταν παντρεμένες. Από τις παντρεμένες οι περισσότερες δήλωσαν ότι η έναρξη των συμπτωμάτων τους συνέπιπτε με τη νύχτα του γάμου τους, γεγονός που υποδεικνύει ότι πιθανόν πολλοί σύζυγοι να είχαν μολυνθεί από επισκέψεις σε πορνεία πριν παντρευτούν. Ο Horpton δήλωνε, μάλιστα, έκπληκτος από τον μεγάλο αριθμό γυναικών που γνώριζαν ότι οι σύζυγοί τους πήγαιναν σε πορνεία και δεν το θεωρούσαν ιδιαίτερα αξιοσημείωτο. Από τους άντρες ασθενείς, το 90% απάντησαν ότι είχαν επισκεφτεί πόρνες. Αναφέρεται, μάλιστα, ότι 75% των πορνών δεν συνέχιζαν τη θεραπεία τους μέχρι τέλους. Ως εκ τούτου, ο Horpton θεωρούσε ότι οι πόρνες στους οίκους ανοχής ήταν αδιάφορες προς τη θεραπεία και αποτελούσαν την κύρια πηγή των

¹⁴⁴ Varnava, "The Origins and Prevalence of and Campaigns to Eradicate Venereal Diseases in British Colonial Cyprus, 1916-1939," 24.

¹⁴⁵ Varnava, 25.

αφροδίσιων νοσημάτων.¹⁴⁶ Ο αρχίατρος δήλωσε ότι επισκέφτηκε τα περισσότερα πορνεία στην Κύπρο, 54 εκ των οποίων στη Λευκωσία, ενώ ανέφερε ότι η πλειονότητα των αντρών επισκεπτόταν τακτικά τα πορνεία, αρκετοί εξ αυτών μάλιστα σε εβδομαδιαία βάση.¹⁴⁷

Ο Horpton θεωρούσε πως η αντιμετώπιση των αφροδίσιων νοσημάτων δεν μπορούσε να πετύχει όσο συνέχιζαν να υφίστανται τα πορνεία. Μετά από πιέσεις που άσκησε, η ιατρική εξέταση κατέστη υποχρεωτική για όλες τις πόρνες σε συγκεκριμένους χώρους. Όμως, παρά τις προσπάθειές του την ίδια χρονιά, δεν κατάφερε να πείσει τον Κυβερνήτη να κλείσει τους οίκους ανοχής.¹⁴⁸ Η πρόταση για απαγόρευση της πορνείας συνάντησε και πάλι την αντίσταση του Τύπου. Ο *Νέος Κυπριακός Φύλαξ* έγραφε χαρακτηριστικά ότι η «Αγγλική σεμνοτυφία», η οποία ανήκε μάλιστα σε «άλλα ήθη», «άλλες αντιλήψεις» και «άλλους κλιματολογικούς όρους», έπρεπε να υποχωρήσει για να «καταδιωχθή και αποκλεισθή ο εχθρός και όχι να αφεθή να διαρρεύση και διασκορπισθή εις μέρη οπωσδήποτε άγνωστα».¹⁴⁹ Σε παρόμοιο πνεύμα, η εφημερίδα *Νέον Έθνος* έγραφε ότι οι οίκοι ανοχής δεν είναι τόσο επικίνδυνοι όταν υπάρχει τακτική ιατρική εξέταση, ενώ η πρόταση του Horpton θα οδηγούσε σε αύξηση στις «κρυφές» πόρνες, από όπου μολύνονταν οι περισσότεροι, και άρα σε αύξηση στα συνολικά κρούσματα.¹⁵⁰

Παρ' όλη την αντίσταση που υπήρξε στην Κύπρο ενάντια στην πρόταση του Συμβουλίου, οι βρετανικές αρχές αποφάσισαν τον Απρίλη του 1931 να κηρύξουν παράνομους τους οίκους ανοχής. Η απαγόρευση δεν έφερε, όμως, τα επιθυμητά αποτελέσματα, καθώς η πορνεία συνέχισε να υφίσταται με διάφορους τρόπους. Όσον αφορά τα αφροδίσια νοσήματα, αρχικά δεν σημειώθηκε ιδιαίτερη μεταβολή όσον αφορά τη διάδοσή τους, καθώς μέχρι και το 1935 καταγράφονταν ετησίως 3400-4000 νέα κρούσματα.¹⁵¹ Το 1934, αν και γίνεται αναφορά σε μείωση της εξάπλωσης της σύφιλης, η διάδοση της βλεννόρροιας παρέμενε σε ψηλά επίπεδα.¹⁵² Το 1935 παρατηρείται για πρώτη φορά σημαντική μείωση στα νέα κρούσματα, γεγονός που αποδίδεται από τον Δρ. Μιχαηλίδη, συντάκτη της έκθεσης για τις κλινικές αφροδίσιων νοσημάτων, στην ίδρυση Προφυλακτικών Σταθμών σε όλες τις επαρχίες. Οι σταθμοί παρείχαν δωρεάν εξέταση και

¹⁴⁶ Varnava, 24.

¹⁴⁷ "Τα Αφροδίσια Εις Κύπρον," *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17 Ιουλίου 1929.

¹⁴⁸ Constantinou, "Cyprus and the Global Polemics of Sex Trade and Sex Trafficking: Colonial and Postcolonial Connections," 284.

¹⁴⁹ "Αναγκάιος ο Έλεγχος Των Οίκων Ανοχής," *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 31 Ιουλίου 1929.

¹⁵⁰ "Εκ Λεμεσού. Η Γνώμη Του Δόκτορα Horpton Δια Τα Αφροδίσια.," *Νέον Έθνος*, 27 Ιουλίου 1929.

¹⁵¹ SA1/615/1940

¹⁵² V40/1130, REPORT ON VENEREAL DISEASES CLINICS FOR THE YEAR 1934.

εκπαίδευση, ενώ η κυβέρνηση τους τροφοδοτούσε με τα απαραίτητα φάρμακα και τον εξοπλισμό.¹⁵³

Το 1936 ο Επικεφαλής Ιατρικών Υπηρεσιών E.A. Neff έγραφε στον Ιατρικό Γραμματέα του Βρετανικού Συμβουλίου Κοινωνικής Υγιεινής ότι, κατά την άποψή του, σχεδόν όλες οι Κύπριες πόρνες ήταν μολυσμένες, ενώ δεν υπήρχε κανένας τρόπος να αναγκαστούν να ακολουθήσουν τη θεραπεία.¹⁵⁴ Ένα χρόνο μετά, ο Επίτροπος Αμμοχώστου έγραφε στον Κυβερνήτη ότι οι περισσότερες πόρνες ήταν μεν συγκεντρωμένες σε συγκεκριμένο σημείο στην πόλη, αλλά αρνούσαν να ακολουθήσουν τη θεραπεία τους μέχρι τέλους. Έτσι, ο Επίτροπος πρότεινε να καθοριστεί νομικά ο όρος «πόρνη» και να αναγκαστούν οι πόρνες να δέχονται συστηματική εξέταση αλλά και να απομονώνονται, αν αυτό ήταν αναγκαίο.¹⁵⁵ Παρ' όλες τις ανησυχητικές αναφορές που καταγράφονταν, τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα ακολουθούσαν πάντως πτωτική τάση. Από το 1935 τα νέα κρούσματα αφροδίσων νοσημάτων μειώνονταν, φτάνοντας το 1939 στα 1498, σημειώνοντας μείωση σχεδόν 2000 νέων κρουσμάτων μέσα σε πέντε χρόνια. Ο συνολικός αριθμός επισκεπτών σε κλινικές αφροδίσων νοσημάτων μειώθηκε από 258,440 το 1935 σε 132,273 το 1939.¹⁵⁶ Τα κρούσματα πρέπει να ήταν περισσότερα, καθώς υπήρχαν και μολυσμένα άτομα τα οποία δεν καταγράφηκαν και δεν έτυχαν οποιασδήποτε κρατικής ιατρικής φροντίδας, όμως ήταν σαφές ότι η κατάσταση βελτιωνόταν. Από το 1937 καταγράφεται, μάλιστα, και ο αριθμός των πορνών που νοσούσαν από αφροδίσια νοσήματα. Το 1937 καταγράφηκαν 254 πόρνες, το 1938 102 πόρνες και το 1939 μόλις 53 πόρνες. Ο αριθμός αυτός θα αυξανόταν ξανά από το 1940.¹⁵⁷

Η στρατηγική των βρετανικών αρχών διακρινόταν, όπως σχολιάζει ο Varnava, από ένα μείγμα νεωτερικότητας και κοινωνικού συντηρητισμού, ηθικότητας και σύγχρονης ιατρικής. Σκοπός ήταν από τη μια η «διαπαιδαγώγηση» των αποικιοκρατούμενων μαζών και από την άλλη η ιατρική αντιμετώπιση των ασθενειών. Μια από τις συντηρητικές τακτικές που ακολουθήθηκε ήταν η εκστρατεία αποθάρρυνσης των αντρών, ελεύθερων ή παντρεμένων, από το να επισκέπτονται πόρνες. Οι βρετανικές αρχές στόχευαν από τη μια στη συντηρητική ρύθμιση των σεξουαλικών πρακτικών των αντρών και από την άλλη στον έλεγχο και την καταστολή, στον βαθμό που ήταν

¹⁵³ V40/1131, REPORT ON VENEREAL DISEASES CLINICS, 1935.

¹⁵⁴ SA1 1527/1936, 27 Οκτωβρίου 1936.

¹⁵⁵ SA1/1527/1936, 29 Νοεμβρίου 1936.

¹⁵⁶ SA1/615/1940

¹⁵⁷ SA1/615/1940

δυνατόν, των σεξουαλικών πρακτικών των πορνών. Παρ' όλες τις αντιστάσεις που βρήκε αυτή η στρατηγική στο νησί, η συνολική εκστρατεία κατάφερε, μέχρι ενός σημείου, να καταπολεμήσει και να μετριάσει τη μετάδοση και τις συνέπειες των σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων μέχρι το 1939.¹⁵⁸

Παράλληλα με την εκστρατεία λήψης μέτρων ενάντια στη διάδοση των ασθενειών αυτών, έλαβε χώρα και μια εκστρατεία δαιμονοποίησης της πορνείας από γιατρούς και αρθρογράφους. Όταν το Συμβούλιο πραγματοποιούσε ακόμα την επιτόπια έρευνά του το 1926, ο αφροδισιολόγος Κώστας Σ. Μαρκίδης έγραφε στην εφημερίδα *Χρόνος* ότι η σύφιλη, η φυματίωση και ο αλκοολισμός αποτελούν «την τριάδα των κοινωνικών σατύρων, επί της ρυπαράς κλίνης των οποίων, αηδής πόρνη, θα εξακολουθή επί πολύ έτι να κείται δεσμία και ανίσχυρος, η παγκόσμιος κοινωνική οργάνωσις».¹⁵⁹ Ο ίδιος γιατρός έγραφε στα τέλη του 1926 ότι τα παιδιά των πορνών έπρεπε να διαπαιδαγωγούνται και να ανατρέφονται κατάλληλα, ούτως ώστε να αντιμετωπιστεί η «κληρονομικότητα χαρακτήρος και ροπών, εις τα εκ πορνών γεννόμενα», ενώ την ίδια ώρα προωθούσε την κοινωνική και πνευματική ανύψωση των γυναικών με σκοπό την ελάττωση της πορνείας.¹⁶⁰

Το στερεότυπο της εποχής ήθελε τις πόρνες να είναι τα μιάσματα που μόλυναν τους κατά τ' άλλα αθώους άντρες-πελάτες. Τη θέση αυτή αναπαράγει χαρακτηριστικά άρθρο στον *Νέο Κυπριακό Φύλακα*, το οποίο επιχειρηματολογεί υπέρ ενός μεικτού συστήματος ελέγχου της πορνείας και αυστηρού ελέγχου των γυναικών αλλά όχι και των αντρών. Στο άρθρο αναφέρεται ότι οι πόρνες δύναται να μολύνουν 10-20 άντρες την ημέρα, ενώ οι άντρες «υποπίπτουν απλώς εις το ένστικτον και δεν είνε τόσο επικίνδυνοι εστίαι μολύνσεως».¹⁶¹ Το 1932 ο γιατρός Όμηρος Δημητριάδης, σε ομιλία που έδωσε στη λέσχη «Ευσέβεια» στην Πάφο, αναφέρθηκε στον οικογενειακό θεσμό που απειλούνταν «δια της προόδου της ανηθικότητας και των κομμουνιστικών αρχών». Η νεολαία ήταν υπό την επήρεια των «ανήθικων αμαρτημάτων», μεταξύ άλλων της «συνουσίας με κοινάς γυναίκας», η οποία έφερνε «τον μαρασμόν, τον θάνατον και την δυστυχίαν». Στη συνέχεια ο γιατρός απαριθμεί τα δεινά που προκαλούσαν οι «παράνομοι συζυγίαι»: απώλεια

¹⁵⁸ Varnava, "The Origins and Prevalence of and Campaigns to Eradicate Venereal Diseases in British Colonial Cyprus, 1916-1939," 27-28.

¹⁵⁹ Κώστας Σ. Μαρκίδου, "Η Σύφιλις," *Χρόνος*, 20 Νοεμβρίου 1926.

¹⁶⁰ Κώστας Σ. Μαρκίδου, "Η Σύφιλις," *ΧΡΟΝΟΣ*, 25 Δεκεμβρίου 1926.

¹⁶¹ "Αναγκαίος ο Έλεγχος Των Οίκων Ανοχής."

της αγάπης προς την οικογένεια, διασπάθιση οικογενειακής περιουσίας, πρόωρη εξάντληση των σωματικών δυνάμεων, οδυνηρά και φρικώδη αφροδίσια νοσήματα.¹⁶²

Η επίρριψη ευθυνών στους άντρες αποτελούσε εξαίρεση στη ρητορική του Τύπου της εποχής. Μια τέτοια εξαίρεση εντοπίζεται σε άρθρο στον *Νέο Κυπριακό Φύλακα* του 1935, όπου ασκείται κριτική στους «απρόσεκτους νέους», οι οποίοι «δεν αμαρτάνουν μόνον κατά του εαυτού των, αλλά και κατά της οικογενείας των που αργά ή γρήγορα θα δημιουργήσουν. Εγκληματούν συγχρόνως καθ' ολοκλήρου της κοινωνίας την οποίαν μολύνουν».¹⁶³ Υπήρχαν, ακόμη, και ορισμένα δημοσιεύματα που παρουσίαζαν μια λιγότερο στερεοτυπική εικόνα της πόρνης. Σε άρθρο της εφημερίδας *Πρωινή* για τους κινδύνους που προκαλούσαν τα αφροδίσια νοσήματα αναφέρεται ότι η κυβέρνηση πρέπει να προνοήσει ώστε να μην υποφέρει κανείς, από τους φτωχούς εργάτες και χωρικούς ως τους πλούσιους «δανδήδες» που «διασκεδάζουν την ανίαν των» μέχρι και τις «γυναίκες του λαού, που διαθέτουν ως μόνο όπλον κατά τον 'περί υπάρξεως αγώνα' το ευτελές σαρκίον των».¹⁶⁴ Στην ίδια εφημερίδα γίνεται αναφορά σε διάλεξη γιατρού στην Πάφο για τα αφροδίσια νοσήματα. Ο δημοσιογράφος υπερασπίζεται την απόφαση του γιατρού να προσκαλέσει τις ιερόδουλες της πόλης, καθώς υποστηρίζει πως αυτές και οι νέοι αποτελούν το πιο εκλεκτό ακροατήριο για το συγκεκριμένο θέμα. Υποστηρίζει ότι οι ιερόδουλες, «άνθρωποι κι' αυτές, σκληροί, ταπεινοί βιοπαλαιστές, που προσφέρουνε στην κοινωνική αγορά ένα είδος πρώτης ανάγκης», μέσα από μια τέτοια διάλεξη θα μάθουν «πώς θα διατηρούνε γερό το εμπόρευσμά των και να μη δηλητηριάζουνε τους πελάτες».¹⁶⁵

Το 1935 ο *Νέος Κυπριακός Φύλαξ* έγραφε ότι τα αφροδίσια είχαν πλέον διαδοθεί σε κάθε χωριό της Κύπρου, καθώς οι νέοι που πήγαιναν να δουλέψουν στις πόλεις συναντούσαν γυναίκες ελευθέρων ηθών «εγκατεστημένες εκεί κοντά περιμένουσαι τους πελάτας με τον γνωστόν δι' αυτούς τρόπον». Γίνεται, μάλιστα, αναφορά και στα μεταλλεία, όπου κατά τους καλοκαιρινούς μήνες συγκεντρώνονταν χιλιάδες εργάτες αλλά παράλληλα και γυναίκες ελευθέρων ηθών, που σκορπούσαν «μαζί με τον προσωρινόν έρωτα τους και τα αφροδίσια νοσήματα».¹⁶⁶ Η εξάπλωση αφροδίσιων νοσημάτων στους μεταλλωρύχους απασχόλησε και την πιο προοδευτική εφημερίδα *Εσπερινή*. Σε σχετικό αφιέρωμα του 1938 η εφημερίδα υπερασπίζεται το δικαίωμα των

¹⁶² “Η Ομιλία Του Ιατρού Δημητριάδου,” *Πάφος*, 12 Φεβρουαρίου 1932.

¹⁶³ “Χωρίς τίτλο” *ΝΕΟΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΦΥΛΑΞ*, 24 Μαΐου 1935.

¹⁶⁴ “Κοινωνικά Πληγαί. Τα Αφροδίσια,” *Πρωινή*, 13 Μαΐου 1934.

¹⁶⁵ “Αξιοπρόσεχτη Καινοτομία,” *Πρωινή*, 19 Φεβρουαρίου 1935.

¹⁶⁶ “Σύφιλις, ο Φοβερότερος Εχθρός Της Κοινωνίας,” *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, June 29, 1935.

μεταλλωρύχων να επισκέπτονται πόρνες, καθώς «οι γενετήσιες ορμές των τους ωθούν στο, ούτως ειπείν, σεξουαλιστικό εξιλαστήριο». Η *Εσπερινή* αποκαλεί τη διατήρηση της πορνείας «επιβεβλημένη», καθώς σε αντίθετη περίπτωση θα επέρχονταν ολέθριες συνέπειες, όπως ήταν η σοδομία και η κτηνοβοσσία.¹⁶⁷ Στο δεύτερο μέρος του αφιερώματος, η εφημερίδα υπερασπίζεται το μεικτό σύστημα με ιατρικό έλεγχο της πορνείας και επιθεώρηση και διδασκαλία «των κολασμένων αυτών πλασμάτων», δηλαδή των πορνών.¹⁶⁸

Σύμφωνα με τις Ehrenreich και English, ιστορικά μόνο οι «πλέον πεφωτισμένοι», οι κοινωνικοί αναμορφωτές και οι φεμινίστριες απέδιδαν την πορνεία στη φτώχεια και τους καταπιεστικούς σεξουαλικούς ρόλους. Οι ηθικολόγοι κατηγορούσαν τον αντρικό πόθο και τη γυναικεία αδυναμία, ενώ οι «επιστημονικοί» παρατηρητές κατηγορούσαν την ίδια την πόρνη.¹⁶⁹ Το θεωρητικό αυτό σχήμα ανταποκρίνεται και στην κυρίαρχη ρητορική για την επίρριψη ευθυνών για τα αφροδίσια νοσήματα. Η ίδια η ιατρική, με την επιστημονική μορφή που έπαιρνε κατά την περίοδο αυτή, κυριαρχούνταν, όπως κάθε επιστήμη, από μια ανδροκρατούμενη ελίτ που κατείχε το μονοπώλιο στην ιατρική γνώση και πρακτική.¹⁷⁰ Συνεπώς, η πλειοψηφία των εφημερίδων, των αρθρογράφων και των γιατρών παρήγαγε και αναπαρήγαγε σταθερά τη στερεοτυπική απεικόνιση της πόρνης ως μίasma καθ' όλη τη διάρκεια της υπό μελέτης περιόδου.

Το ζήτημα των σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων, το οποίο απασχόλησε όσο κανένα άλλο σχετικό με την πορνεία θέμα τον Τύπο και τη βρετανική διοίκηση, δεν υπήρξε σε καμιά περίπτωση ένα αμιγώς ιατρικό ζήτημα. Η συζήτηση γύρω από τις ασθένειες αυτές συμπλεκόταν με συζητήσεις περί ηθικής και ανηθικότητας, περί καθαρότητας της «φυλής», περί «αντρικών ενστίκτων» και «γυναικείων δολοπλοκιών». Στις συζητήσεις αυτές αντιπαρατίθετο η εικόνα της αθώας συζύγου που την μόλυνε ο απερίσκεπτος άντρας με την εικόνα της δόλιας πόρνης που μόλυνε τη νεολαία. Αντιπαρατίθετο, επίσης, η θέση των βρετανικών αρχών για κατάργηση της πορνείας με τη θέση της ντόπιας ελίτ για ένα μεικτό σύστημα παρακολούθησης και υποχρεωτικής ιατρικής εξέτασης. Τα μέτρα που πήραν τελικά οι αποικιακές αρχές αλλά και η συζήτηση που τα συνόδευσε συνέδραμαν στη δημιουργία της στερεοτυπικής εικόνας της πόρνης: από τη μια ως απερίσκεπτης, ύπουλης, μολυσμένης και επικίνδυνης γυναίκας για τη δημόσια υγεία και από την

¹⁶⁷ “Οι Κίνδυνοι Εκ Των Αφροδισίων. Πορνεία Και Μεταλλωρύχοι,” *Εσπερινή*, 17 Φεβρουαρίου 1938.

¹⁶⁸ “Οι Κίνδυνοι Εκ Των Αφροδισίων. Πως Θα Γίνη ο Περιορισμός Της Μεταδόσεως Των Νοσημάτων,” *Εσπερινή*, 18 Φεβρουαρίου 1938.

¹⁶⁹ Ehrenreich and English, *Παθήσεις & Διαταραχές. Φύλο, Ιατρική, Ασθένεια*, 100–101.

¹⁷⁰ Ehrenreich and English, 28.

άλλη ως μιας ταλαιπωρημένης γυναίκας που υπέφερε για να βγάλει το ψωμί της. Στο επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρήσω να αναλύσω πώς το φύλο και η τάξη αυτών των γυναικών καθόριζαν τόσο την κοινωνική αντιμετώπιση προς αυτές, όσο και τις ίδιες τις συνθήκες ζωής τους.

3.2 «Οι γυναίκες που σαπίζουν στο βούρκο»

Τα μέλη του Βρετανικού Συμβουλίου Κοινωνικής Υγιεινής που επισκέφτηκαν την Κύπρο το 1926 ήρθαν αντιμέτωπα όχι μόνο με την ευρεία διάδοση των αφροδισίων νοσημάτων αλλά και με το μαζικό φαινόμενο της παιδικής πορνείας. Στην αναφορά του προς τη βρετανική διοίκηση το Συμβούλιο υπογράμμιζε ότι η παιδική εργασία, ειδικότερα των κοριτσιών και των παιδιών μεταξύ 7-12 ετών, ήταν ο σημαντικότερος λόγος που απροστάτευτα ανήλικα οδηγούνταν στην πορνεία και το έγκλημα. Γίνεται μάλιστα αναφορά στο ότι διάφορες πατρώνες διαφήμιζαν στα χωριά τις «πολυτέλειες» της ζωής στα πορνεία, ωθώντας μικρά κορίτσια να μεταναστεύσουν για να ζήσουν σε αυτούς τους οίκους. Σύμφωνα με το Συμβούλιο, η ροή των νεαρών κοριτσιών προς τη «ζωή της ανηθικότητας» έπρεπε να σταματήσει, όχι μόνο για ανθρωπιστικούς λόγους αλλά και για τη διατήρηση της «γονιμότητας της φυλής»: μια ανησυχία, την οποία το Συμβούλιο εξέφρασε, όπως έχει ήδη λεχθεί πιο πάνω, και σε σχέση με την μετάδοση των αφροδισίων νοσημάτων.¹⁷¹

Το ζήτημα της παιδικής πορνείας αλλά και του θεσμού της υπηρέτριας θα απασχολούσε ιδιαίτερα τις βρετανικές αρχές τα επόμενα χρόνια. Το ότι οι υπηρέτριες κατέληγαν πολλές φορές στην πορνεία ήταν πλέον κοινωνικά διαδεδομένο. Ο *Νέος Κυπριακός Φύλαξ* έγραφε χαρακτηριστικά το 1927 ότι «είναι πασίγνωστον ότι αι ιεροδουλοι της Κύπρου προέρχονται ή από τας τάξεις των υπηρετριών διά γνωστούς λόγους, ή από χωριά, κατά πλειοψηφίαν δε είνε Τουρκάλες».¹⁷² Η κατάσταση αυτή σε συνδυασμό με τις προτροπές του Συμβουλίου οδήγησαν τις αρχές στη λήψη μέτρων. Το 1927 προστέθηκε στον Ποινικό Κώδικα ένα νέο κεφάλαιο με τίτλο «Αδικήματα κατά της Ηθικής». Μεταξύ άλλων στο κεφάλαιο αυτό καταχωρήθηκε ορισμός του τι αποτελούσε βιασμό και απαγωγή γυναίκας για σκοπούς αποπλάνησης ή γάμου αλλά και η ποινή που προνοούνταν για τα εγκλήματα αυτά. Απαγορεύτηκε, επίσης, ρητά ο κατ' αναγκαστικός γάμος,

¹⁷¹ SA1 1512/1926, Advance Report presented by the Delegation of the B.S.H.C. to His Excellency the Officer Administering the Government of Cyprus, 1926.

¹⁷² «Δια Τον Γελείον Ηρακλέα Της Ηθικής», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 19 Ιανουαρίου 1927.

η παρενόχληση γυναίκας, η αποπλάνηση ανηλίκων κάτω των δεκατριών ετών και η εκπόρνευση γυναικών, εκτός κι αν αυτές ήταν γνωστές πόρνες ή «ανήθικου χαρακτήρα».¹⁷³

Το 1928 ψηφίστηκε, όπως προαναφέρθηκε, ο «Νόμος για την Προστασία των Υπηρετριών», ο οποίος αφορούσε κορίτσια κάτω των 16 ετών που εργάζονταν ως υπηρέτριες ή ως «ψυχοπαίδια», δηλαδή ως υιοθετημένες. Σύμφωνα με τον Νόμο, οι εργοδότες ήταν πλέον υποχρεωμένοι να δηλώνουν τις υπηρέτριές τους τόσο κατά την εργοδότησή τους, όσο και τουλάχιστον επτά ημέρες πριν από τον τυχόν τερματισμό της. Σε αυτή την περίπτωση, οι υπηρέτριες θα περνούσαν υπό την προστασία της αστυνομίας. Σύμφωνα με τον γενικό εισαγγελέα, ο κύριος σκοπός του Νόμου ήταν να ελαχιστοποιηθεί το ρίσκο τα κορίτσια αυτά να «κατρακυλήσουν» σε μια «ανήθικη ζωή».¹⁷⁴ Την ίδια χρονιά θεσπίστηκε και ο «Νόμος Απασχόλησης Νεαρών Ατόμων και Παιδιών» (*Employment of Young Persons and Children Law 1928*). Ο Νόμος αυτός όριζε ως παιδιά τα άτομα κάτω των 12 ετών και ως νεαρά άτομα όσα ήταν ηλικίας 12-16 ετών. Τα παιδιά και τα νεαρά άτομα δεν θα μπορούσαν πλέον να εργάζονται σε βιομηχανικές επιχειρήσεις παρά μόνο αν ήταν μέλη της οικογένειας της ιδιοκτησίας. Επιπλέον, καθορίζονταν μέγιστες ώρες εργασίας και μέτρα για την προστασία της υγείας των παιδιών, ενώ οι εργοδότες ήταν υποχρεωμένοι να καταχωρούν στις δημόσιες υπηρεσίες τα ονόματα των παιδιών ή νεαρών που απασχολούσαν.¹⁷⁵ Την ίδια χρονιά η κυβέρνηση ίδρυσε οικοτροφείο κοριτσιών στην περιοχή Αγίου Κασσιανού στη Λευκωσία, για να βρίσκουν εκεί καταφύγιο όσα κορίτσια εγκατέλειπαν ή διώχονταν από το σπίτι του εργοδότη τους. Το οικοτροφείο άνοιξε τις πόρτες του τον Αύγουστο του 1928 και υποδέχθηκε εκατοντάδες κορίτσια μέσα στα επόμενα χρόνια. Κάποια από αυτά τα κορίτσια βρήκαν νέα εργασία, τέσσερα επέστρεψαν στον εργοδότη τους, ενώ άλλα στάλθηκαν για ιατρική περίθαλψη ή στο σπίτι τους, μερικά εκ των οποίων θα επέστρεφαν αργότερα στο οικοτροφείο.¹⁷⁶

Τα μέτρα που έλαβε η βρετανική διοίκηση δεν ήταν αρκετά για να προστατεύσουν τις υπηρέτριες και τα παιδιά που κατέληγαν στην πορνεία, αλλά ούτε και για να τιμωρούνται αποτελεσματικά οι εκμεταλλευτές τους. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 δημοσιεύτηκαν διάφορα άρθρα που περιέγραφαν την άθλια κατάσταση στην οποία εξακολουθούσαν να ζουν οι

¹⁷³ "The Cyprus Gazette" (1927).

¹⁷⁴ "The Cyprus Gazette" (1928).

¹⁷⁵ The Cyprus Gazette.

¹⁷⁶ Βασιλείου, *Γυναίκα Της Κύπρου. Ενός Αιώνα Διαδρομή*, 58–59.

υπηρέτριες. Σε άρθρο του 1930 στον *Νέο Κυπριακό Φύλακα* αναφέρεται, για παράδειγμα, πως πολλά παιδιά στέλνονταν από τα χωριά στις πόλεις ως υπηρέτες ή μαθητευόμενοι για να μάθουν ένα επάγγελμα και τύγχαναν εκμετάλλευσης και απόλυτης εξάρτησης από τους προϊστάμενούς τους, εργάζονταν πολλές ώρες αμισθί και κοιμούνταν συχνά κάτω από το τραπέζι της δουλειάς. Αναφέρεται, ακόμη, ότι το 20% των σπιτιών στις πόλεις αλλά και κάποια σπίτια στα μεγαλύτερα χωριά είχαν υπηρέτριες, οι οποίες συχνά προσλαμβάνονταν στα οκτώ τους χρόνια, δεν πληρώνονταν σχεδόν καθόλου, δούλευαν πολλές ώρες και συχνά δεν τρέφονταν ούτε ντύνονταν καλά. Πολλές φορές δε οι γονείς της υπηρέτριας έπαιρναν τον μισθό της. Αν η υπηρέτρια δεν ήταν τυχερή και οι εργοδότες της δεν της έδιναν προίκα, τότε σπάνια γύριζε στο χωριό της· πιο πιθανόν ήταν να υποπέσει σε «ανηθικούς συνηθείας». Τελειώνοντας, το άρθρο σημειώνει ότι από έρευνες που έγιναν μεταξύ 59 πορνών της Λεμεσού, οι 16 ήταν υπηρέτριες πριν γίνουν πόρνες, ενώ οι πέντε από αυτές οδηγήθηκαν στην πορνεία από τους ίδιους τους εργοδότες τους.¹⁷⁷

Ο ακριβής αριθμός των υπηρετριών το 1926 είναι άγνωστος. Σύμφωνα με την απογραφή του 1931 πάντως, το 4.5% του εργατικού πληθυσμού αποτελούνταν από υπηρέτριες με μέσο όρο ηλικίας τα 13 έτη, ενώ υπήρχαν καταγεγραμμένες υπηρέτριες νεαρότερες από οκτώ ετών.¹⁷⁸ Στην ίδια απογραφή καταγράφηκαν συνολικά 125 πόρνες, με 61 εξ αυτών να είναι στη Λευκωσία, 39 στη Λάρνακα, 16 στη Λεμεσό, 9 στην Πάφο και καμιά σε Αμμόχωστο και Κερύνεια.¹⁷⁹ Ο πραγματικός αριθμός τόσο των υπηρετριών, όσο και, ακόμη περισσότερο, των πορνών, ενδέχεται να ήταν πολύ μεγαλύτερος. Σύμφωνα με έκθεση του Συμβουλίου Υγιεινής, το 1934 καταγράφηκαν επίσης 549 υιοθετημένα παιδιά που εργάζονταν ως υπηρέτες σε σπίτια, εκ των οποίων 183 στη Λευκωσία, 146 στη Λάρνακα, 161 στη Λεμεσό και 8 στην Κερύνεια, ενώ δεν καταγράφηκαν στοιχεία για Αμμόχωστο και Πάφο. Η απογραφή συμπεριλαμβάνει ένα κορίτσι τριών ετών αλλά και ένα αγόρι και ένα κορίτσι ενός έτους, γεγονός που υποδηλώνει ότι πιθανόν να υιοθετούνταν μέχρι και νεογέννητα με προορισμό να γίνουν υπηρέτες στο σπίτι της νέας οικογένειάς τους.¹⁸⁰

Σύμφωνα με απογραφή που πραγματοποίησαν οι βρετανικές αρχές, από το 1928 μέχρι τον Ιούνιο του 1936 καταγράφηκαν 746 παιδιά ως οικιακοί βοηθοί. Η απογραφή δείχνει ότι σημειώθηκε μεγάλη μείωση μετά το 1928, χρονιά όπου πάρθηκαν τα μέτρα της κυβέρνησης, από 210 παιδιά σε

¹⁷⁷ “Από Την Ζωήν Του Κύπριου Αγρότου,” *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 27 Αυγούστου 1930.

¹⁷⁸ Kalantzopoulos, “Domestic Work in Cyprus, 1925–1955: Motivations, Working Conditions and the Colonial Legal Framework,” 453.

¹⁷⁹ “Report on the Census of Cyprus” (London, 1931).

¹⁸⁰ SA1/1494/1927/1, *Statistics of Adopted Children as at 9th June, 1934*.

77 το 1929 και 54 το 1930. Από το 1931 μέχρι το 1933 ο αριθμός ήταν σταθερός, μεταξύ 88-91 παιδιών, το 1934 μειώθηκε στα 69 και το 1945 στα 59 παιδιά. Τα 494 εξ αυτών ήταν ηλικίας 12-17 ετών, ενώ τα άλλα 252 ήταν ηλικίας 5-11 ετών.¹⁸¹ Παρά τη μείωση στους καταγεγραμμένους αριθμούς όμως, η παιδική πορνεία που απέρρευε από τον θεσμό της υπηρέτριας συνέχιζε να υφίσταται. Σε μια προσπάθεια ποινικοποίησης της παιδικής πορνείας, οι βρετανικές αρχές εισήγαγαν το 1933 ένα νέο τμήμα στον Νόμο 144Α του ποινικού κώδικα που απαγόρευε σε οποιοδήποτε άτομο είχε την κηδεμονία ή την επίβλεψη ενός παιδιού να επιτρέψει στο παιδί να συχνάζει ή να κατοικεί σε οίκο ανοχής.¹⁸² Επιπροσθέτως, το 1935 θεσπίστηκε νόμος που απαγόρευε σε οποιοδήποτε άτομο κάτω των 14 ετών να συναναστρέφεται με ιερόδουλες ή να συχνάζει σε οίκους που χρησιμοποιούνταν από ιερόδουλες ή για σκοπούς πορνείας ή που θα μπορούσαν να προκαλέσουν, να παρακινήσουν ή να ευνοήσουν την αποπλάνηση ή την εκπόρνευση ενός παιδιού. Εξαιρούνταν οι περιπτώσεις όπου η ιερόδουλη ήταν η μητέρα του παιδιού και μόνο αν αυτή εξασκούσε «ορθή κηδεμονία» και «προστασία του παιδιού από τη μόλυνση».¹⁸³

Τα μέτρα που έλαβαν οι βρετανικές αρχές δεν κατάφεραν να ανακόψουν το φαινόμενο της παιδικής εκμετάλλευσης. Σύμφωνα με τη Βασιλείου, το οικοτροφείο – ξενώνας στον Άγιο Κασσιανό έκλεισε στις αρχές του 1934 γιατί σημειώθηκε εκμετάλλευσή του από κορίτσια που δεν το είχαν ανάγκη.¹⁸⁴ Παράλληλα, την ίδια χρονιά το Συμβούλιο Υγιεινής έγγραφε σε εσωτερική έκθεση ότι το σύστημα υιοθεσίας ήταν στην πραγματικότητα μια μέθοδος απόσπασης απλήρωτων οικιακών εργατριών.¹⁸⁵ Το 1936 ο Διοικητής Λευκωσίας έγγραφε στον Αποικιακό Γραμματέα ότι το σύστημα υιοθεσίας ήταν σε άνοδο σε πόλεις και χωριά και οδηγούσε σε σοβαρές καταχρήσεις. Οι νεαρές υπηρέτριες ήταν θύματα σκληρής μεταχείρισης και συχνά επαναλαμβανόμενης σεξουαλικής εκμετάλλευσης από τους άντρες του σπιτιού. Η κατάσταση ήταν μάλιστα χειρότερη στα χωριά απ' ό,τι στις πόλεις.¹⁸⁶ Ο Διοικητής Λάρνακας έγγραφε σε παρόμοια αναφορά το 1938 ότι οι περισσότερες πόρνες της πόλης ξεκίνησαν ως υπηρέτριες.¹⁸⁷ Ο Διοικητής Αμμοχώστου έγγραφε σε

¹⁸¹ SA1/1494/1927/2, *Children in Employment as Domestic Servants Registered under Law 18 of 1928*.

¹⁸² "The Cyprus Gazette" (1933).

¹⁸³ "The Cyprus Gazette" (1935).

¹⁸⁴ Βασιλείου, *Γυναίκα Της Κύπρου. Ενός Αιώνα Διαδρομή*, 59.

¹⁸⁵ SA1/1494/1927/1, *SOCIAL HYGIENE COUNCIL. ENQUIRY. INTERIM REPORT, submitted as a basis for further discussion, on the System of Child Adoption*.

¹⁸⁶ SA1/1494/1927/2, No. 313/1933, 16 Σεπτεμβρίου 1936.

¹⁸⁷ SA1/1494/1927/2, No. 69/38, 29 Απριλίου 1938

αναφορά του το 1936 ότι από τις πρώτες 30 υπηρέτριες που καταγράφηκαν με βάση τον νόμο του 1928, οι επτά είχαν παντρευτεί, οι έξι ασκούσαν το ίδιο ή άλλο «αξιοσέβαστο» επάγγελμα, εννέα είχαν επιστρέψει στα χωριά τους και διατηρούσαν «καλή φήμη», άλλες δύο εγκατέλειψαν την επαρχία και οι υπόλοιπες έξι ήταν πόρνες ή «κακής φήμης».¹⁸⁸ Τελικά, η βρετανική διοίκηση πέρασε Τροποποιητικό Νόμο το 1939, ο οποίος, μεταξύ άλλων, καθιστούσε παράνομη την απασχόληση κοριτσιού κάτω των 12 ετών ως «οικιακής βοηθού», ενώ περιείχε πρόνοιες για ελέγχους των σπιτιών και των όρων απασχόλησης των ανηλίκων. Επιπλέον, παρείχε την εξουσία στον Διοικητή κάθε επαρχίας να ανακρίνει τον εργοδότη και να αρνηθεί ή να ακυρώσει μια εγγραφή εάν αυτός δεν τηρούσε τους όρους της σύμβασης. Για τους παραβάτες προνοούνταν ποινή προστίμου ή και φυλάκισης. Παρ' όλα αυτά, ο τροποποιημένος νόμος διατηρούσε το καθεστώς της πληρωμής του μισθού «σε είδος», ενώ δεν περιείχε οποιαδήποτε πρόνοια για τις υπηρέτριες κάτω των δώδεκα ετών, ένα φαινόμενο το οποίο ο Διοικητής Λευκωσίας χαρακτήριζε ως «παιδική σκλαβιά».¹⁸⁹

Το σύστημα της οικιακής εργασίας βασισμένης πάνω σε απλήρωτη ή χαμηλόμισθη δουλειά υπηρετριών ή υιοθετημένων παιδιών θα συνεχιζόταν ουσιαστικά अपαράλλακτο μέχρι και το τέλος της βρετανικής αποικιοκρατίας. Όπως υποστηρίζει ο Καλατζόπουλος, το σύστημα αυτό ήταν θεμελιώδους σημασίας τόσο για την τοπική οικονομία, όσο και για την Αυτοκρατορία γενικότερα. Για τη διατήρησή του έπρεπε να παραμείνει υπό τον έλεγχο της αποικιακής κυβέρνησης, η οποία δεν έκανε τίποτα για να βελτιώσει τις συνθήκες εργασίας.¹⁹⁰ Η κυβέρνηση επέρριπτε την ευθύνη για τα φαινόμενα αυτά είτε στις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν είτε στα ήθη της κυπριακής κοινωνίας. Σε προσχέδιο έκθεσης αναφοράς του προς τον Υπουργό Αποικιών Λόρδο Passfield, ο Αναπληρωτής Κυβερνήτης Henniker-Heaton υπερασπιζόταν τις προσπάθειες της κυβέρνησης να χειριστεί το ζήτημα, ενώ τόνιζε ότι οι «ασυγκράτητες σεξουαλικές επαφές» ήταν κοινωνικά αποδεκτές και θεωρούνταν αναπόφευκτες. Την ίδια ώρα, όμως, ο Αναπληρωτής Κυβερνήτης υπογράμμιζε τη σημασία που είχε η τιμή της παρθενίας, η απώλεια της οποίας θα στερούσε από ένα κορίτσι όποια ελπίδα για έναν τίμιο γάμο, ενώ αναφέρθηκε και στον εκκλησιαστικό νόμο, που επέτρεπε σε ένα σύζυγο να αποκηρύξει τη σύζυγό του εάν αυτή δεν ήταν παρθένα. Έτσι, άφηνε να εννοηθεί ότι αυτές οι ασυγκράτητες, κανονικοποιημένες σεξουαλικές

¹⁸⁸ SA1/1494/1927/2, No. 367/28, Commissioner Famagusta, 16 Οκτωβρίου 1936.

¹⁸⁹ Kalantzopoulos, "Domestic Work in Cyprus, 1925–1955: Motivations, Working Conditions and the Colonial Legal Framework," 457.

¹⁹⁰ Kalantzopoulos, 460, 464.

επαφές των αντρών δεν θα μπορούσαν παρά να βρίσκουν διέξοδο στην πορνεία. Ο Henniker-Heaton σχολίαζε, επίσης, ότι οι υπηρέτριες ζούσαν σε ιδιαίτερα καταπιεστικές συνθήκες, ενώ συχνά δεν τους επιτρεπόταν να βγουν από το σπίτι, γεγονός που οδηγούσε πολλές από αυτές να θεωρούν προτιμότερη τη σχετικά πιο ελεύθερη ζωή στα πορνεία. Στη συνέχεια ανέφερε ότι μάλλον αληθεύει ότι οι μεσογειακές φυλές είναι πιο θερμόαιμες απ' ό,τι αυτές από πιο κρύα κλίματα και ότι οι υπηρέτριες που υποκύπτουν στους πειρασμούς δεν έχουν άλλη επιλογή από το να καταλήξουν στα πορνεία, εκτός κι αν οι εργοδότες τους είναι έτοιμοι να τις συγχωρήσουν.¹⁹¹ Η πρόταση αυτή είναι σβησμένη με κόκκινο μελάνι και δεν εμφανίζεται στην τελική έκθεση που αποστάλθηκε, είναι όμως ενδεικτική της οριενταλιστικής θέσης ότι για το μαζικό φαινόμενο της παιδικής πορνείας ευθύνονταν η οπισθοδρομική κυπριακή νοοτροπία, η ανεξέλεγκτη μεσογειακή σεξουαλικότητα ή ακόμα και τα ίδια τα κορίτσια που κατέληγαν στους οίκους ανοχής.

Το 1939 αποκαλύφτηκε ένα μεγάλο δίκτυο παιδικής και ομοφυλοφιλικής πορνείας που ενέπλεκε ανώτατους αξιωματούχους. Το σκάνδαλο ξέσπασε στις 12 Ιούνη του 1939, όταν δώδεκα Τ/κ κάτοικοι της οδού Σαμάν Μπαχτζέ στη Λευκωσία, ανάμεσά τους δύο αστυνομικοί, απέστειλαν ομαδική επιστολή στο ΕΒΚΑΦ¹⁹², υποβάλλοντας παράπονο κατά της Αϋσιέ Σαλήχ, που ζούσε στον ίδιο δρόμο και προκαλούσε με ύποπτες κινήσεις και δραστηριότητες. Μετά από διερεύνηση της αστυνομίας, φανερώθηκε ότι καθ' όλη σχεδόν τη δεκαετία λειτουργούσε ένα κύκλωμα παιδικής πορνείας αγοριών, στο οποίο εμπλέκονταν ο επίσκοπος Αμμάν Αμβρόσιος, ο δάσκαλος στο Τουρκικό Λύκειο Έρνεστ Μάντοκς, ο δάσκαλος στο Κυπριακό Κολέγιο Χένρι Τζιέννερ, καθώς και γυναίκες, κυρίως Τουρκοκύπριες. Οι εμπλεκόμενοι διοργάνωναν όργια στο συγκεκριμένο σπίτι, το οποίο είχαν μετατρέψει σε λέσχη, όπου εξασφάλιζαν τη συμμετοχή ανήλικων αγοριών ηλικίας από 15 χρονών.¹⁹³ Το σκάνδαλο ονομάστηκε «Σκάνδαλο Αλυσιίδα», με σαφή ειρωνικό υπαινιγμό στην ομοφυλοφιλική φύση των συμμετεχόντων, και προκάλεσε έντονη κοινωνική κατακραυγή. Την ίδια ώρα κατηγορήθηκαν για σεξουαλικά σκάνδαλα δύο δικαστικοί παράγοντες, ο πρόεδρος επαρχιακού δικαστηρίου Λεμεσού-Πάφου, Σπένσερ Γούλκινσον και ο πρόεδρος του επαρχιακού δικαστηρίου Αμμοχώστου, Κοξ. Ο Γούλκινσον κατηγορήθηκε για υπόθεση σοδομίας με νεαρό από την Πάφο καθώς και για άλλες παρόμοιες υποθέσεις, ενώ ο Κοξ κατηγορήθηκε για τη συνήθειά του

¹⁹¹ SA1/1494/1927/1, Draft. Η τελική εκδοχή της επιστολής στάλθηκε στις 31 Ιουλίου 1931.

¹⁹² Τουρκοκυπριακό ίδρυμα που διαχειριζόταν θρησκευτικά θέματα των μουσουλμάνων και περιουσίες που ανήκαν σε τεμένη.

¹⁹³ Παναγιώτης Μαχλουζαρίδης, *Νόμιμα Ανομήματα. "Η Αλυσιίδα"* (Λευκωσία, 1990), 15–16; Χρυσάνθου, "Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες," 47–48.

να επισκέπτεται οίκους ανοχής παρακολουθώντας νεαρούς και κτυπώντας τις πόρνες. Εμπλεκόμενος σε σκάνδαλα ομοφυλοφιλικής πορνείας βρέθηκε και ο Ρούμπερτ Φορπς Γκάννινς, υπασπιστής του κυβερνήτη Ρόναλντ Στορς και αργότερα επιθεωρητής αρχαιοτήτων και συγγραφέας του πιο γνωστού οδηγού για τις κυπριακές αρχαιότητες και μνημεία.¹⁹⁴

Η αποκάλυψη αυτών των περιστατικών συγκλόνισε την κυπριακή κοινωνία. Στον Τύπο των ημερών υπάρχει πλειάδα άρθρων που καταπιάνονται με το ζήτημα. Ενδεικτικό είναι ένα ρεπορτάζ της *Εσπερινής*, όπου αναφέρεται ότι ο «σύγχρονος ‘ψευτοπολιτισμός’» προσπαθεί να διαφθείρει και να «εκφυλίσει» τη σεμνή και έντιμη κυπριακή κοινωνία. Αποδοκιμάζονται έντονα τόσο τα ήθη και έθιμα που οι ξένοι ήθελαν να «μεταμοσχεύσουν» στο νησί, όσο ο ίδιος ο ομοφυλοφιλικός έρωτας, ο οποίος δεν ήταν παρά «ένα πάθος αποτρόπαιο, σιχαμερό», ενώ οι εμπλεκόμενοι δεν μπορεί παρά να ήταν «δυστυχισμένοι άρρωστοι».¹⁹⁵ Τα συμβάντα αυτά ενέπνευσαν μέχρι και σατιρικά ποιήματα, όπως το ποίημα «Αλυσίδα αυτοματενεργητικοπαθητική» του Ζαχαρία Σωτηρίου, το οποίο θεωρήθηκε ανήθικο και για το οποίο ο συγγραφέας του διώχθηκε ποινικά.¹⁹⁶ Μέσα από αυτές τις εξελίξεις αναδείχθηκε όχι μόνο η ειρωνεία των θέσεων του Herriken-Heaton περί οπισθοδρομικής κυπριακής νοοτροπίας και ανεξέλεγκτης μεσογειακής σεξουαλικότητας που ευθύνονταν για την πορνεία, αλλά και η ύπαρξη της ομοφυλοφιλικής πορνείας στην Κύπρο, στην οποία εμπλέκονταν κυρίως ανήλικα αγόρια. Παράλληλα, τα σκάνδαλα αυτά έδωσαν έναυσμα για την παραγωγή ενός έντονα ομοφοβικού λόγου στην κυπριακή κοινωνία.

Προσεγγίζοντας τα αίτια της πορνείας από μια διαφορετική σκοπιά απ’ ό,τι αυτή του Αναπληρωτή Κυβερνήτη όπως διατυπώθηκε λίγα χρόνια πριν, ο Dr. Drummond Shiels, μέλος του Βρετανικού Συμβουλίου Κοινωνικής Υγιεινής, έγραφε το 1936 στον επικεφαλής ιατρικών υπηρεσιών ότι η κύρια αιτία της πορνείας στην Κύπρο ήταν ο οικονομικός καταναγκασμός.¹⁹⁷ Την άποψη αυτή εξέφραζαν και αρκετές πιο προοδευτικές και αριστερές φωνές στην Κύπρο. Στην εφημερίδα *Χρόνος* φιλοξενείται το 1926 ομιλία μιας γυναίκας, της Ειρήνης Π. Δημητριάδου, στο Εργατικό Κέντρο της Λεμεσού, το οποίο ήταν προσκείμενο στο Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου. Η Δημητριάδου περιγράφει την άθλια θέση στην οποία περιήλθε η γυναίκα εντός της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Αποκαλεί την πόρνη «δημιούργημα της άδικης και πρόστυχης σημερινής κοινωνίας»,

¹⁹⁴ Χρυσάνθου, “Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες,” 51.

¹⁹⁵ “Η Οργάνωση Της Διαφθοράς, η Έκλυση Των Ηθών Και η Στάση Της Κυπριακής Κοινωνίας,” *Εσπερινή*, 27 Ιουλίου 1939.

¹⁹⁶ Μαχλουζαρίδης, *Νόμιμα Ανομήματα*. “Η Αλυσίδα,” 44.

¹⁹⁷ SA1/1527/1936, 27 Οκτωβρίου 1936.

η οποία εργαζόταν συνήθως προηγουμένως ως υπηρέτρια, την οποία κακοποιούσαν τα αφεντικά της στερώνοντας έτσι την τιμή της και οποιοδήποτε άλλο μέλλον πέρα από την πορνεία ή τη ζητιανιά.¹⁹⁸ Στην εφημερίδα *Ο Παρατηρητής* που ανήκε στις νέες προοδευτικές φωνές, γινόταν νύξη στην «απελπιστική φτώχεια» που επικρατούσε στην Κύπρο, την οποία «ακολουθεί η πορνεία και το ηθικό ξεχαρβάλωμα».¹⁹⁹

Παρόμοιες θέσεις εξέφραζε και ο μεγάλος ποιητής της Αριστεράς, που γνώρισε τον κόσμο του περιθωρίου και έζησε αντισυμβατικά στην Αθήνα, Τεύκρος Ανθίας. Σε άρθρο του με τίτλο «Οι γυναίκες που σαπίζουνε στο βούρκο» ο Ανθίας επιχειρήσε να αναλύσει τους λόγους που έσπρωχναν τις γυναίκες στην πορνεία. Απαντά στο κλασικό επιχείρημα ότι φταίνει οι ίδιες, λέγοντας ότι παρόλο που υπάρχουν ορισμένες γυναίκες που γεννιούνται «σεξουαλικά διεστραμμένες», οι λεγόμενες «μητρομανείς», η «αρρώστια» τους δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκην ότι θα γίνουν πόρνες ενώ με «κατάλληλη ανατροφή και με το καλοπάντρεμα» μπορούν να περιοριστούν «στα όρια της οικογενειακής ζωής». Στο επιχείρημα ότι γίνονται πόρνες επειδή δεν έχουν μυαλό, απαντά ότι η πόρνη επιτελεί μια δύσκολη δουλειά που απαιτεί εξυπνάδα και φυσικά χαρίσματα. Τέλος, αποδίδει την πορνεία στο πραγματικό, κατά τη γνώμη του, αίτιο, που ήταν οι κοινωνικές συνθήκες. Αναφέρει το παράδειγμα της χωριατοπούλας που πάει να εργαστεί ως υπηρέτρια στην πόλη και δέχεται την παρενόχληση από το αφεντικό, το γιο του αφεντικού, τον σοφέρ ή κάποιον άλλο άντρα, έπειτα ατιμάζεται και διώχνεται από το σπίτι καταλήγοντας στην πορνεία. Αναφέρει ακόμα το παράδειγμα μιας παντρεμένης γυναίκας που την απατά ο άντρας της, αυτή αποκτά εραστή από αντίδραση, εγκαταλείπεται από αυτόν και καταλήγει επίσης στην πορνεία. Καταλήγοντας, διατυπώνει το συμπέρασμά του ότι η πορνεία προκαλείται από την ανάγκη, οικονομική και ψυχολογική.²⁰⁰

Ο Ανθίας αναπαρήγε μεν κάποια στερεότυπα, όπως αυτό των «σεξουαλικά διεστραμμένων γυναικών», ή της ανάγκης για ένα «καλοπάντρεμα», όμως ταυτόχρονα υπερασπιζόταν τις πόρνες ως γυναίκες που οι υλικές συνθήκες ζωής τους και η πατριαρχία τις ανάγκασαν να αναζητήσουν εργασία στους οίκους ανοχής. Η θέση αυτή εκφραζόταν παράλληλα, και συχνά σε σύγκρουση, με τη ρητορική που παρουσίαζε τις πόρνες ως επικίνδυνα μιάσματα για την κοινωνία. Σε ορισμένες

¹⁹⁸ Ειρήνη Δημητριάδου, «Η Θέση Της Γυναίκας Στη Σημερινή Κοινωνία. Διάλεξη Της δ. Ειρήνης Π. Δημητριάδου Στο Εργατικό Κέντρο,» *Χρόνος*, 13 Μαρτίου 1926.

¹⁹⁹ «Ζούμε Λουπόν Σε Μια Διαρκή Ψευδαίσθηση,» *Ο Παρατηρητής*, 11 Νοεμβρίου 1926.

²⁰⁰ Τεύκρος Ανθίας, «Οι Γυναίκες Που Σαπίζουνε Στο Βούρκο,» *Πρωινή*, 22 Ιουλίου 1934.

περιπτώσεις συναντάται ένας συνδυασμός των δύο θέσεων. Σε άρθρο του 1931 στον *Παρατηρητή*, για παράδειγμα, αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι η πόρνη είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής κατάστασης, της φτώχειας και της έλλειψης φροντίδας, όμως η ίδια η πόρνη εν τέλει «[π]αίρνει ψυχές παιδικάσιες, αγνές, ευγενικές και τες λερώνει, τες σφίγγει, τες ματώνει, τσακκίζει θελήσεις, σκοτώνει συνειδήσεις, στραγγαλίζει, διαστρεβλώνει αισθήματα, κάμνει από τους ανθρώπους, ζώα και χτήνη».²⁰¹

Ο τρόπος που η κοινωνία αντιμετώπιζε τις πόρνες ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με τον τρόπο που η κοινωνία αντιμετώπιζε τις γυναίκες γενικότερα. Οι γυναίκες θεωρούνταν ακόμη υποδεέστερες των αντρών, ενώ ο κοινωνικός τους ρόλος περιοριζόταν σχεδόν εξ ολοκλήρου στην αναπαραγωγή της οικογένειας. Σε άρθρο στήλης με τίτλο «Γυναικεία Γράμματα» και υπογραφή «Femina», που υποδηλώνει γυναίκα συγγραφέα, αναφέρεται ότι μπορεί η γυναίκα να έχει κερδίσει κάποια δικαιώματα, όμως δεν θα πάψει κατά βάθος να είναι ένα πλάσμα «ντελικάτο και ευαίσθητο, με τελείως διαφορετική ψυχосύνθεση και σωματική διάπλαση, ακατάλληλο δηλαδή να εκτεθή στη σκληρή πάλη που διεξάγει ο σύγχρονος άνθρωπος και στον τραχύ αγώνα για τη ζωή».²⁰² Ο αρθρογράφος στην *Πρωινή* Αντώνης Αγκαστινιώτης έγραφε χαρακτηριστικά το 1932 σε άρθρο με τίτλο «Ηθική μειονεχτικότητα της γυναίκας» ότι, ενώ ο άντρας «τείνει βιολογικά στην πολυγαμία», η γυναίκα, λόγω της δέσμευσής της για την αναπαραγωγή και την ανατροφή των παιδιών, είναι «ιδιοσυγκρασιακά» μονογαμική.²⁰³ Ο αρθρογράφος αναφέρει ακόμη ότι ο μεγάλος προορισμός κάθε γυναίκας είναι η αναπαραγωγή. Κατακρίνει, όμως, τον τρόπο που η κοινωνία προστατεύει τον αφέντη-άντρα και περιφρονεί το «θύμα», δηλαδή τη γυναίκα, την οποία «σπρώχνει καταστρεμμένη στο πορνείο ή την καταδικάζει να ρέβει απ' τα μαστιγώματα των αδυσώπητων φυσικών της πόθων».²⁰⁴

Στην πληθώρα δημοσιευμάτων που ακολούθησαν μέχρι το τέλος της δεκαετίας σχετικά με την πορνεία, παρατηρείται μια μετατόπιση στο δημόσιο λόγο, καθώς παράγεται πλέον κυρίως η εικόνα της πόρνης ως άτυχης γυναίκας που είχε υποστεί εκμετάλλευση και καταπίεση. Σε άρθρο του 1935 στον *Κυπριακό Τύπο* αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι, ζώντας σε καταθλιπτικές συνθήκες διαβίωσης, «τα απλοϊκά, τα ανίδια, και τα τελείως αμόρφωτα αυτά πλάσματα, χάνουν κάθε ηθικόν

²⁰¹ Γιαν. Ραπάς, «Πόρνη», *Ο Παρατηρητής*, 2 Οκτωβρίου 1931.

²⁰² Femina, «Γυναικεία Γράμματα», *Αλήθεια*, 22 Απριλίου 1932.

²⁰³ Αντ. Αγκαστινιώτης, «Ηθική Μειονεχτικότητα Της Γυναίκας», *Πρωινή*, 27 Οκτωβρίου 1932.

²⁰⁴ Αντ. Αγκαστινιώτης, «Ηθική Μειονεχτικότητα Της Γυναίκας», *Πρωινή*, 28 Οκτωβρίου 1932.

υπόστασιν, γίνονται θύματα του πρώτου τυχόντος και εις το τέλος πλουτίζουν τους οίκους ανοχής».²⁰⁵ Το 1937 συντάκτης της εφημερίδας *Εσπερινή* έγραφε για την αξιολύπητη θέση της γυναίκας στην κυπριακή κοινωνία, ειδικότερα των νεαρών υπηρετριών που κατέληγαν στα πορνεία, ενώ ήταν «μικρά κ' αδύνατα κοριτσάκια» που είχαν ανάγκη επίβλεψης.²⁰⁶ Σε άλλο άρθρο της ίδιας εφημερίδας με τίτλο «Οι υπηρέτριες, παρίες της κοινωνίας» ασκείται κριτική στα αφεντικά που διέφθειραν τις υπηρέτριες και τις εξωθούσαν στα πορνεία, τα οποία ονομάζονται «το κοινό καταφύγιο κάθε παραπλανεμένης φτώχειας».²⁰⁷

Κατά τη δεκαετία του 1930, όπως θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο, σημειώθηκε μια άνθιση των καμπαρέ στην Κύπρο. Καθώς τα καμπαρέ άνοιγαν το ένα μετά το άλλο σε όλες σχεδόν τις πόλεις, οι ιδιοκτήτες ξεκίνησαν να φέρνουν καλλιτέχνιδες από το εξωτερικό για να εμπλουτίσουν τα προγράμματά τους. Πολλές από αυτές τις γυναίκες, οι οποίες ονομάστηκαν «αρτίστες», προέρχονταν από την Ουγγαρία και θεωρούνταν τότε «εξωτικές» για τους Κύπριους που είχαν συνηθίσει με τις γυναίκες από την Κύπρο, την Ελλάδα, την Τουρκία και τη Μέση Ανατολή.²⁰⁸ Σε αντίθεση με τις ντόπιες πόρνες που παρουσιάζονταν κυρίως ως θύματα των κοινωνικών περιστάσεων κατά την περίοδο αυτή, οι αρτίστες έγιναν δέκτες μιας έντονης δαιμονοποίησης από τον Τύπο, η οποία αφορούσε την καταγωγή και την «ανηθικότητά» τους. Το 1933, η *Πρωινή* έγραφε ότι «[ο]υδέποτε άλλοτε παρατηρήθη εις Λευκωσίαν μεγαλυτέρα επιδρομή ξένων γυναικών του είδους εκείνου το οποίον είναι κοινώς γνωστόν υπό την αβράν ονομασίαν 'αρτίστες'», ενώ υπολόγιζε ότι είχαν καταφτάσει μέχρι τότε 45 αρτίστες «από τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα».²⁰⁹ Το 1937 η εφημερίδα *Χρόνος* φιλοξενούσε άρθρο της Χρύσας Κασσιγόνη, συζύγου του γνωστού Αιγυπτιώτη εκδότη της Αλεξάνδρειας. Η αρθρογράφος σημείωνε ότι εκατοντάδες αρτίστες από την Ουγγαρία «θερίζουν κυριολεκτικώς τας πόλεις και τα χωρία», ενώ «[η] παρουσία των ακρίδων αυτών επέδρασε πολύ και επί των ηθών της Κυπρίας γυναικός».²¹⁰ Με αυτό τον τρόπο αναπαρήγαγε το δίπολο της ανήθικης γυναίκας-πόρνης, η οποία στην προκειμένη είναι και ξένη,

²⁰⁵ «Προς Κοινωνικήν Αναμόρφωσιν. Η Κύπρια Γυναίκα Είναι Απλώς Ένα Εκμεταλλεύσιμον Υλικόν. Η Κοινωνία Ας Λάβη Τα Μέτρα Της», *Κυπριακός Τύπος*, 14 Αυγούστου 1935.

²⁰⁶ «Η Εργαζομένη Κυπρία», *Εσπερινή*, 27 Φεβρουαρίου 1937.

²⁰⁷ Ι. Διοφίλη, «Οι Υπηρέτριες, 'Παρίες' Της Κοινωνίας», *Εσπερινή*, 16 Νοεμβρίου 1937.

²⁰⁸ Χρυσάνθου, «Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες», 59.

²⁰⁹ «'Αρτίστες'», *Πρωινή*, 15 Ιουλίου 1933.

²¹⁰ «Οι Αρτίστες Στην Κύπρον», *Χρόνος*, 6 Σεπτεμβρίου 1937.

σε αντιδιαστολή με την Κύπρια ηθική σύζυγο που υποφέρει μάλιστα από τις συνέπειες που προκαλεί η πρώτη.

Πέραν των οικονομικών κακουχιών και της κοινωνικής δαιμονοποίησης, οι πόρνες είχαν να αντιμετωπίσουν και την αντρική βία, είτε αυτή προερχόταν από τους πάτρωνους, είτε από τους αγαπητικούς, είτε από τους πελάτες τους. Ιδιαίτερα από τα τέλη της δεκαετίας του 1920, ο Τύπος βρίθει από δημοσιεύματα που αφορούν περιστατικά βίας απέναντι σε πόρνες, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις κατέληγαν σε δολοφονίες των γυναικών. Το 1928 καταγράφεται από τη λεμεσιανή εφημερίδα *Ο Παρατηρητής* η περίπτωση κάποιου Βασφή Καρά Σαλήχ, ο οποίος σε κατάσταση μέθης κατευθύνθηκε προς τους οίκους ανοχής και μαχαίρωσε μια γυναίκα «ελευθέρων ηθών» καθώς και έναν άνδρα. Ο τίτλος της είδησης είναι «Από τα συνειθισμένα», κάτι που υποδηλώνει ότι τέτοια περιστατικά βίας ήταν συχνό φαινόμενο στην πόλη.²¹¹ Η αύξηση των καταγεγραμμένων περιστατικών βίας φαίνεται να σχετίζεται άμεσα με την ανάδυση του φαινομένου των καμπαρέ και άλλων νυχτερινών κέντρων διασκέδασης, καθώς αρκετά δημοσιεύματα αναφέρουν μικρότερους ή μεγαλύτερους καβγάδες και περιστατικά βίας μέσα και έξω από καμπαρέ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί δημοσίευμα της *Πρωινής*, όπου περιγράφεται πως στο καμπαρέ «Fox-bar» στο κέντρο της Λευκωσίας υπήρξε συμπλοκή μεταξύ ομάδας Άγγλων στρατιωτών και τριάντα περίπου θαμώνων του καμπαρέ, η οποία κατέληξε σε ξυλοδαρμούς και συλλήψεις.²¹²

Το 1932 η δολοφονία ενός ηλικιωμένου δασκάλου από τον Άγγλο αξιωματικό του Ναυτικού John G. Sutton συντάραξε την κυπριακή κοινωνία. Η ανθρωποκτονία διαπράχθηκε στις 13 Σεπτεμβρίου στη Λεμεσό σε δωμάτιο ξενοδοχείου που ανήκε στον δάσκαλο και μουσικό Χρ. Αποστολίδη, το οποίο βρισκόταν κάτω από το καμπαρέ «Παρντόν Σενόρα». Μέσα από τα δημοσιεύματα για τη δίκη που ακολούθησε εντοπίζονται ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη ζωή της πόρνης Ναζμιέ Χασάν. Η Ναζμιέ ήταν Τουρκάλα από τα Ιωάννινα που είχε έρθει στην Κύπρο ένα χρόνο προηγουμένως και κατοικούσε στο ξενοδοχείο «Majestic». Εργαζόταν ως αρτίστα σε δύο καμπαρέ, το «Παρντόν Σενόρα» και το «Διονύσια», τα οποία είχαν τον ίδιο ιδιοκτήτη, τον Φριτζ. Στη μαρτυρία της δήλωσε ότι το ημερομίσθιό της ήταν έξι σελίνια την ημέρα και ενάμιση γρόσι για κάθε ποτό που κερνούσαν οι πελάτες, με εξαίρεση τη σαμπάνια για την οποία έπαιρνε ένα σελίνι.

²¹¹ «Από Τα Συνειθισμένα», *Παρατηρητής*, 10 Νοεμβρίου 1928.

²¹² «Άγρια Συμπλοκή Μεταξύ Άγγλων Στρατιωτών Και Των Θαμώνων Ενός Καμπαρέ», *Πρωινή*, 11 Απριλίου 1932.

Τη νύχτα του εγκλήματος, η Ναζμιέ κλήθηκε να πάει στο «Διονύσια» για να προσφέρει υπηρεσίες στον αξιωματικό Sutton. Ήπιαν μαζί ούισκι και δύο μικρές μπουτίλιες σαμπάνια και η Ναζμιέ πληρώθηκε οκτώ σελίνια για τις υπηρεσίες της. Στη συνέχεια, συνόδευσε τον Sutton μέχρι το ξενοδοχείο του Αποστολίδη όπου αυτός θα διέμενε και εγκατέλειψε τον χώρο. Εκεί διαπράχθηκε στη συνέχεια η ανθρωποκτονία, η οποία έγινε μάλλον με αφορμή διαφωνίες που αφορούσαν την πληρωμή του ιδιοκτήτη του ξενοδοχείου.²¹³

Τον Δεκέμβρη του 1933 έλαβε χώρα άλλο ένα βίαιο περιστατικό, αυτή τη φορά με δράστη ένα νεαρό αγόρι. Ο δεκαεξάχρονος εργάτης Μιχαλάκης Γεωργίου από τη Λεμεσό τραυμάτισε θανάσιμα με μαχαίρι τον Όμηρο Πέτρου, δεκαοκτάχρονο εργάτη, στο ξενοδοχείο Χ΄΄Παντελή, το οποίο βρισκόταν πάνω από το λαϊκό καμπαρέ «Θεμιστοκλή» στη Λευκωσία. Ο δράστης είχε από διμήνου σχέση με τη δεκατετράχρονη Σοφία Γεωργίου, η οποία εργαζόταν ως χορεύτρια σε λαϊκά κέντρα της πόλης. Το βράδυ της δολοφονίας η Σοφία πήγε με τον αγαπητικό της σε ένα ξενοδοχείο, το οποίο επισκέφτηκε και ο Όμηρος, ο οποίος ήθελε να προσεγγίσει τη Σοφία. Η δολοφονία έγινε λόγω αντιζηλίας του Μιχαλάκη.²¹⁴ Μέσα από το περιστατικό φανερώνεται ότι το 1933 υπήρχαν ακόμα ανήλικες μέχρι και 14 χρονών που δούλευαν ως αρτίστες και ότι κάποιες από αυτές είχαν αγαπητικούς, μεγαλύτερους τους σε ηλικία.

Πολλά άλλα περιστατικά περιγράφουν βία ενάντια στις αρτίστες μέσα σε καμπαρέ. Σε δημοσίευμα του 1935 καταγράφεται ότι ο ράπτης Παύλος Αμερικάνος ξυλοκόπησε Ουγγαρέζα αρτίστα επειδή δεν ήθελε να χορέψει μαζί του.²¹⁵ Ένα από τα περιστατικά που συγκλόνισαν την κοινωνία ήταν ο στραγγαλισμός της Τουρκοκύπριας Σουραγιά Σαλίχ. Η Σουραγιά ήταν χορεύτρια στο καμπαρέ της «Μαρής» στη Λευκωσία και στα εικοσιτρία της χρόνια ήταν «μια των ωραιότερων αστέρων του υποκόσμου της Λευκωσίας». Σύμφωνα με τη μαρτυρία της ιδιοκτήτριας του καμπαρέ Μαρί Ντυπώ, η Σουραγιά εργαζόταν εκεί για μόλις ενάμιση μήνα και πληρωνόταν τέσσερα σελίνια τη νύχτα συν προμήθεια. Η φήμη της Σουραγιά φαίνεται να την κατέστησε μια εκ των ευπορότερων πορνών, καθώς αναφέρεται ότι είχε δικιά της υπηρέτρια, χρήματα και κοσμήματα, ενώ όταν βρέθηκε νεκρή έφερε ρολόι μάρκας «Λουζίνα» και δακτυλίδι που της δώρισε ένας Αρμένιος αστυνομικός που υπήρξε εραστής της. Για την υπόθεση συνελήφθη ως ύποπτος ο Τ/κ εργάτης

²¹³ “Η Υπόθεση Commander Sutton,” *Αλήθεια*, 7 Οκτωβρίου 1932; “Από Χθες Έως Σήμερα. Η Δίκη Του Πλοίαρχου Sutton,” *Πρωινή*, 2 Οκτωβρίου 1932.

²¹⁴ “Άγριον Ερωτικόν Δράμαν Εν Λευκωσία,” *Πρωινή*, 21 Δεκεμβρίου 1933.

²¹⁵ “Διότι Δεν Ήθελε Να Τον Χορεύση,” *Κυπριακός Τύπος*, 3 Μαρτίου 1935.

Αχμέτ Καρά Μουσταφά, ο οποίος είχε προηγουμένως επισκεφτεί το καμπαρέ όπου εργαζόταν η Σουραγιά.²¹⁶

Το γεγονός ότι οι πόρνες γίνονταν συχνά αντικείμενο βίας και ξυλοδαρμών ή ακόμα και δολοφονούνταν από άντρες δεν πρόκυπτε μόνο από το περιβάλλον του χώρου εργασίας τους, όπου η επίδειξη αρρενωπότητας ήταν ο κανόνας. Ήταν, επίσης, άμεσα συσχετισμένο με την δαιμονοποίηση και τον στιγματισμό που δέχονταν γενικότερα ως κοινωνικό περιθώριο. Όπως γράφει ο Goffman, τα πρόσωπα που κουβαλούν ένα στίγμα θεωρούνται συχνά λιγότερο άνθρωποι. Αυτό δικαιολογεί τις διάφορες μορφές διακρίσεων εναντίον τους, οι οποίες πολλές φορές μειώνουν μέχρι και τις πιθανότητες επιβίωσής τους.²¹⁷ Το στίγμα που κουβαλούσαν οι πόρνες ως ανήθικες, μιαιρές, επικίνδυνες για τα ήθη και τη δημόσια υγεία γυναίκες, το ότι θεωρούνταν λιγότερο άνθρωποι, ήταν άμεσα συνδεδεμένο με την ευκολία με την οποία διάφοροι άντρες βιαιοπραγούσαν εναντίον τους ή έφταναν μέχρι και το σημείο της ανθρωποκτονίας.

Η καθημερινή βία, ο φόβος της δίωξης από τα όργανα του νόμου, η απεικόνισή τους ως παριών και αφύσικων γυναικών, έκανε την εργασία των πορνών δύσκολη και αγχώδη, σύμφωνα με τη Roberts. Αυτοί οι παράγοντες, σε συνδυασμό με τον εξαναγκασμό ικανοποίησης των αιτημάτων των αντρών, τις κακουχίες της δουλειάς και την κοινωνική περιθωριοποίηση μπορούσαν να κάνουν τη ζωή της πόρνης ιδιαίτερα μίζερη.²¹⁸ Η περιθωριοποίηση, η φύση της δουλειάς της, η έλλειψη κοινωνικοποίησης με άλλα κοινωνικά σύνολα μπορούσαν να οδηγήσουν την πόρνη σε κοινωνική απομόνωση, αποξένωση, μόνιμο άγχος και κατάθλιψη.²¹⁹ Στην έρευνά μου εντόπισα πέντε περιστατικά αυτοκτονίας ή απόπειρας αυτοκτονίας που καταγράφηκαν στις εφημερίδες κατά τη δεκαετία του 1930. Παραθέτω ενδεικτικά δύο τέτοια δημοσιεύματα:

«Το απόγευμα της π. Δευτέρας, η Παναγιώτα Κωνσταντίνου Κουλλουβάρου, γυνή ελευθέρων ηθών, ηυτοκτόνησε, ριφθείσα εκ του εξώστου του ξενοδοχείου του Αλή Τζεβάτ, κειμένου εις την Τουρκικήν συνοικίαν της πόλεως, όπου διέμενε».²²⁰

²¹⁶ “Νεκρά Οθωμανής Χορεύτρια Εις Καμπαρέ Της Λευκωσίας Ευρέθη Σήμερον Στραγγαλισμένη,” *Εσπερινή*, 8 Δεκεμβρίου 1938; “Πυκνός Πέοπλος Μυστηρίου Καλύπτει Τον Στραγγαλισμόν Της Οθωμανίδος Χορεύτριας,” *Εσπερινή*, 9 Δεκεμβρίου 1938; “Συνεχίζεται Η Προανάκρισις Δια Τον Στραγγαλισμόν Της Σουραγιάς,” *Εσπερινή*, 5 Ιανουαρίου 1939.

²¹⁷ Goffman, *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*, 15.

²¹⁸ Roberts, *Whores in History, Prostitution in Western Society*, 337.

²¹⁹ Goffman, *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*, 24.

²²⁰ “Αυτοκτονία Γυναίκος Ελευθέρων Ηθών,” *ΧΡΟΝΟΣ*, June 7, 1933.

«Η πτωχή εκείνη χορεύτρια των καμπαρέ, η οποία, απελπισθείσα από την συμπεριφοράν του εραστού της- ως κατέθεσεν η ίδια- απεφάσισε να θέση τέρμα εις την βασανισμένην της ζωήν, διεπίστωσε, κατά τον ευγλωττότερον τρόπον, την έλλειψιν ενδιαφέροντος και ιδιαιτέρας προνοίας δια την εργαζόμενην γυναίκαν. Η κοινωνία μας την εγκαταλείπει εις την τύχην της, την χρησιμοποιεί ως όργανον διασκεδάσεως και την πετά κατόπιν εις μίαν γωνίαν, έρημον και απροστάτευτον. Πότε λοιπόν θα απαλλαγώμεν από την θλιβεράν αυτήν κατάστασιν;».²²¹

Όπως αναφέρει η Roberts, οι καταπιεσμένες και καταδιωγμένες πόρνες δεν έχουν κανένα άλλο για να στραφούν παρά αυτές τις ίδιες. Έτσι, η αλληλοστήριξη και η συντροφικότητα είναι ο κανόνας ανάμεσα στις πόρνες.²²² Το γεγονός ότι οι ίδιες οι πόρνες δεν έχουν αφήσει πηγές πίσω τους, καθιστά αδύνατο να μελετηθούν τόσο η συντροφικότητα όσο και οι αντιστάσεις τους ενάντια στη βία και την περιθωριοποίηση που δέχονταν. Μια περίπτωση εκδήλωσης μαχητικότητας ανιχνεύεται πάντως σε ρεπορτάζ του 1938, όπου αναφέρεται ότι οι χορεύτριες ενός εκ των μεγαλύτερων λαϊκών καμπαρέ της Λευκωσίας απείλησαν τον προϊστάμενο ότι θα κατέρχονταν σε απεργία και μαχητικές διαδηλώσεις αν δεν απαγόρευε την είσοδο σε μια «ξένη χειραφετημένην δεσποινίδα» που τους έκλεβε την πελατεία.²²³ Η μαχητικότητα αυτή στρεφόταν βέβαια, ενάντια στην ξένη καλλιτέχνη, ενώ παραμένει άγνωστο αν το συμβάν ήταν εξ ολοκλήρου πραγματικό ή έστω εν μέρει αποκύημα της φαντασίας του αρθρογράφου. Σε κάθε περίπτωση, η χωρική εξέλιξη της πορνείας από τους οίκους ανοχής προς τα καμπαρέ και τα νυχτερινά κέντρα διασκέδασης επέφερε σημαντικές αλλαγές στη ζωή των πορνών αλλά και στις σχέσεις μεταξύ τους, με τον χώρο εργασίας και διαβίωσής τους και γενικότερα με την κοινωνία. Στο επόμενο κεφάλαιο η ανάλυση επικεντρώνεται στο φαινόμενο της άνθισης των καμπαρέ στο νησί και σ' αυτούς ακριβώς τους συσχετισμούς μεταξύ πορνείας, χώρου και κοινωνικής αντιμετώπισης του φαινομένου.

3.3 Η χρυσή εποχή των καμπαρέ

Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1930, η πορνεία στην Κύπρο λάμβανε χώρα κατά κύριο λόγο στους οίκους ανοχής. Πολλοί εξ αυτών των οίκων βρίσκονταν σε κεντρικά σημεία στις πόλεις, κάτι που προκαλούσε την αντίδραση μερίδας των κατοίκων αλλά και του Τύπου. Το 1927

²²¹ "Θλιβερά Διαπίστωσης," *Πρωινή*, 9 Φεβρουαρίου, 1935.

²²² Roberts, *Whores in History, Prostitution in Western Society*, 377.

²²³ "Χωρίς τίτλο" *Κυπριακός Τύπος*, 21 Φεβρουαρίου 1938.

δημοσιεύεται επιστολή ανώνυμου γονέα από τη Λευκωσία στην *Ελευθερία*, όπου ζητά από τις αρχές «να λάβουν μέτρα διά τους δυσωνύμους οίκους, οι οποίοι υπάρχουν καθ' όλην την οδόν και τας παρόδους από του Δημαρχείου μέχρι του Π[αγκυπρίου] Γυμνασίου», τονίζοντας ότι είναι σκάνδαλο που οι μαθητές γίνονταν μάρτυρες αυτού του θεάματος και ζητώντας όπως τα πορνεία μετατοπιστούν σε απόκεντρα μέρη της πόλης.²²⁴ Σε άρθρο της ίδιας εφημερίδας δύο χρόνια αργότερα αναφερόταν ότι «πρέπει να περιορισθή η προσωπική ελευθερία των ιεροδούλων, αι οποίαι να κλεισθώσιν εις πορνεία και να μη αφεθώσιν να διασκορπίζωνται μεταξύ εντίμων σπητιών και να κινούνται ελεύθερα, όταν θέλουν και όπως θέλουν, εις την κοινωνίαν».²²⁵ Την ίδια χρονιά, ο δήμαρχος Λευκωσίας Θεμιστοκλής Δέρβης απεύθυνε κάλεσμα προς τον Διοικητή Λευκωσίας όπως ορίσει ως χώρο διαμονής των πορνών το πρώην κτηνοπωλείο, το οποίο βρισκόταν πίσω από την Αστυνομία. Με αυτό τον τρόπο, υποστήριζε, θα ικανοποιούνταν τα παράπονα της τουρκικής παροικίας που συνόρευαν με τα πορνεία αλλά και θα γινόταν πιο εύκολη η εξέταση των ιεροδούλων από τους δημοτικούς γιατρούς.²²⁶

Στα χρόνια που ακολούθησαν οι βρετανικές αρχές επιχείρησαν να λάβουν μέτρα προς αντιμετώπιση της ορατότητας που καταλάμβανε η πορνεία στον δημόσιο χώρο και για την οποία δέχονταν έντονη κριτική. Όπως προαναφέρθηκε, στην Κύπρο επικρατούσε μια σύγκρουση απόψεων σε σχέση με το αν η πορνεία έπρεπε να απαγορευτεί εξ ολοκλήρου ή αν έπρεπε να παραμείνει επιτρεπτή αλλά υπό την επιτήρηση του κράτους και των δημοτικών γιατρών. Το Βρετανικό Συμβούλιο Κοινωνικής Υγιεινής από την πρώτη του επίσκεψη το 1926 τοποθετήθηκε υπέρ της απαγόρευσης, συναντώντας όμως την αντίσταση του κυπριακού Τύπου, όπως έχει προαναφερθεί. Εν τούτοις, οι βρετανικές αρχές ξεκίνησαν ήδη από το 1927 να λαμβάνουν μέτρα προς την κατεύθυνση της απαγόρευσης των οίκων ανοχής.

Ο Νόμος για τα «Αδικήματα κατά της Ηθικής» του 1927, στον οποίο έγινε αναφορά στο προηγούμενο κεφάλαιο, απαγόρευσε όχι μόνο τη διαβίωση από κέρδη προερχόμενα από την πορνεία, αλλά και τη δημόσια πρόκληση για «ανήθικους σκοπούς». Απαγορεύτηκε, ακόμη, η κράτηση γυναικών ενάντια στη θέλησή τους για σκοπούς σεξουαλικής επαφής ή σε οποιοδήποτε οίκο ανοχής, ενώ θεωρούνταν πλέον πλημμέλημα το χρηματικό κέρδος από την πορνεία ή από

²²⁴ «Οι Δυσώνυμοι Οίκοι,» *Ελευθερία*, 5 Οκτωβρίου 1927.

²²⁵ «Η Καταπολέμησις Των Αφροδίσιων,» *Ελευθερία*, 3 Νοεμβρίου 1926.

²²⁶ Θεμιστοκλής Δέρβης, «Το Ζήτημα Των Ιεροδούλων. Μια Επιστολή Του Κου Δημάρχου,» *Ελευθερία*, 5 Οκτωβρίου 1929.

ενοικίαση χώρου για «ανήθικους σκοπούς». Αν οι Αρχές είχαν πληροφορίες ότι ένα σπίτι χρησιμοποιούνταν για σκοπούς πορνείας, θα είχαν πλέον το δικαίωμα να διεξάγουν έρευνα στο σπίτι. Επιπλέον, προνοούνταν ποινή για άτομα που ζούσαν με πόρνες ή τις συντρόφευαν ή είχαν οποιοδήποτε έλεγχο ή επιρροή ως προς την ώθηση ή υποκίνηση ή να εξαναγκασμό οποιουδήποτε ατόμου προς την πορνεία, φωτογραφίζοντας ουσιαστικά τους προαγωγούς και τους αγαπητικούς. Παρομοίως θεωρούνταν πλημμέλημα οποιαδήποτε γυναίκα να εξασκεί επιρροή ή έλεγχο για να ωθήσει, να υποκινήσει ή να εξαναγκάσει οποιοδήποτε άτομο προς την πορνεία, φωτογραφίζοντας τις «μαντάμ» των οίκων ανοχής. Τέλος, οποιαδήποτε πόρνη συμπεριφερόταν «ατάκτως ή ασέμνως» σε οποιοδήποτε δημόσιο μέρος, αλλά και οποιοσδήποτε άντρας εκλιπαρούσε ή προκαλούσε «διά σημάτων δι' ανήθικους σκοπούς» σε δημόσιο μέρος θα θεωρούνταν «οκνηρά και άτακτα πρόσωπα» και θα αντιμετώπιζαν ποινές.²²⁷

Ο Νόμος του 1927 αποσκοπούσε τόσο στην προστασία των γυναικών και των παιδιών που εξαναγκάζονταν στην πορνεία, όσο και στην απομάκρυνση των πορνών από τους δημόσιους χώρους, σε μια απόπειρα να μειωθεί η έντονη ορατότητα που καταλάμβαναν στα κέντρα των πόλεων. Ωστόσο, η νέα νομοθεσία δεν κατάφερε να αλλάξει ουσιαστικά την κατάσταση. Ο *Νέος Κυπριακός Φύλαξ* έγραφε χαρακτηριστικά στις αρχές του 1929 ότι η λειτουργία των οίκων ανοχής εξακολουθούσε να είναι εντελώς η ίδια, καθώς ο νέος Νόμος μόνο τυπικά απαγόρευε την «εκμετάλλευσιν της γυναικείας σαρκός». Όπως αναφέρει το ρεπορτάζ, «τα πρόσωπα τα οποία διηύθυναν έως τώρα τους Οίκους Ανοχής ήλλαξαν απλώς όνομα και από Διευθυντών και Διευθυντριών εμφανίζονται προ της Αστυνομίας ως «υπηρέται» ή «υπηρέτριαι» των 'κοριτσιών', ενώ εις τας εξωθύρας ανηρτήθησαν πινακίδες με επιγραφήν 'Ξενοδοχείον'». Αναφέρεται μάλιστα, ότι η Αστυνομία, η οποία ήταν υπεύθυνη για την εφαρμογή του Νόμου, έδειχνε πνεύμα επιείκειας για να μη δυσαρεστηθεί το κοινό από την απότομη αλλαγή της επικρατούσας κατάστασης.²²⁸

Τελικά, κάτω από την πίεση του Βρετανικού Συμβουλίου Κοινωνικής Υγιεινής, αλλά και μέσα στο πλαίσιο ενός ηθικού πανικού που επικρατούσε στη Δύση σε σχέση με το «εμπόριο λευκής σαρκός»²²⁹, ο Γενικός Εισαγγελέας κατέθεσε το 1931 πρόταση για κατάργηση των οίκων ανοχής. Η πρόταση ήταν βασισμένη πάνω σε νομοσχέδια που βρίσκονταν σε ισχύ στην Αγγλία και σε άλλες

²²⁷ The Cyprus Gazette, 1927.

²²⁸ "Ο Ποινικός Νόμος Εν Εφαρμογή. Προς Το Παρών Τίποτε Το Νέον," *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 9 Ιανουαρίου 1929.

²²⁹ Constantinou, "Cyprus and the Global Polemics of Sex Trade and Sex Trafficking: Colonial and Postcolonial Connections," 288.

αποικίες. Στις εφημερίδες δημοσιεύτηκαν ολόκληρες οι αγορεύσεις των βουλευτών του Νομοθετικού Συμβουλίου γύρω από το ζήτημα, οι οποίες είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικές όσον αφορά τις επικρατούσες αντιλήψεις των πολιτικών. Οι Ε/κ βουλευτές τοποθετήθηκαν γενικά ενάντια στην ποινικοποίηση της πορνείας, σε αντίθεση με τον Τ/κ βουλευτή Εγϋρ Necmettin, ο οποίος τοποθετήθηκε ξεκάθαρα υπέρ. Ιδιαίτερα έντονος ήταν ο Νικόλαος Λανίτης, ο οποίος θεωρούσε ότι η απαγόρευση θα οδηγούσε σε αύξηση των κρυφών πορνών, άρα και σε μεγαλύτερους κινδύνους για τη δημόσια υγεία και ηθική. Ο Δημοσθένης Σεβέρης υποστήριξε ότι «ουδείς νόμος και ουδεμία αστυνομική δύναμις δύναται να καταστείλη την γενετήσιον ορμήν», άρα το κλείσιμο των πορνείων θα είχε ως αποτέλεσμα τη διάχυση της πορνείας σε ατομικές οικίες. Θεωρούσε απαραίτητο να έχουν δημιουργηθεί τουλάχιστον περισσότερα οικοτροφεία για να βοηθούν τις κοπέλες για εξεύρεση εργασίας πριν τεθεί το ζήτημα της απαγόρευσης των οίκων ανοχής. Ο Κυριάκος Ρωσσιδής υποστήριξε ότι αν οι οίκοι ανοχής κηρύσσονταν παράνομοι, τότε η πορνεία θα συνέχιζε να υφίσταται με άλλους τρόπους που θα είχαν ακόμα πιο αρνητικές συνέπειες. Ο Γ. Αραδιπιώτης τόνισε ότι, αν απαγορευόταν η πορνεία, τότε θα ακολουθούσε η διάχυσή της μέσα στις πόλεις, όχι μόνο γιατί θα υπήρχαν περισσότερες οικίες προς χρήση αλλά και γιατί περισσότερες γυναίκες θα γίνονταν πόρνες, καθώς ήταν ευκολότερο για μια γυναίκα να εισχωρήσει «κρυφά» παρά φανερά στην πορνεία. Σημειώνει, επίσης, ότι υπήρχε ο κίνδυνος, υπό το πρόσχημα της καταδίωξης των πορνείων να «καταδιώκεται και αθώοτερος έρωσ», εκφράζοντας δισταγμούς για τον ρόλο της Αστυνομίας. Εν τέλει, υποστήριξε ότι εφόσον «δεν δυνάμεθα να παρακούσωμεν την φωνήν της φύσεως πρέπει ν' αφήσωμεν τα πράγματα εις την θέσιν των». Ουσιαστικά οι προαναφερθέντες βουλευτές υποστήριζαν τη λήψη μέτρων όπως ήταν ο υγειονομικός έλεγχος και η καταγραφή των πορνών, προωθώντας ένα μεικτό σύστημα νόμιμης αλλά ελεγχόμενης πορνείας.

Σε αντίθεση με τους Ε/κ βουλευτές, ο Εγϋρ υποστήριζε ότι όσο υπάρχουν ανοικτά πορνεία «θα υπάρξη πάντοτε θύρα ανοικτή δι' όλας τας δυσσαρεστημένας από την ζωήν γυναίκας τόσον από ηθικής όσον και από υλικής απόψεως». Ανέφερε ότι από τη στιγμή που δεν υπήρχε επαρκής προστασία των «απογοητευμένων από τη ζωή γυναικών», όπως ήταν οι υπηρέτριες που δέχονταν κακομεταχείριση ή οι γυναίκες που είχαν φιλονικίες με τους άντρες τους, η πορνεία θα εμφανιζόταν για αυτές ως «μια θύρα η οποία νομίζουν ότι οδηγεί προς την σωτηρίαν». Πέραν τούτων, ο Τ/κ βουλευτής θεωρούσε τα πορνεία ως «πηγή ανηθικότητος και πηγή κινδύνου της δημόσιας υγείας», αφού όσες καταλήγουν εκεί «γίνονται αι χειρότεροι γυναίκες, χάνουσαι την

τιμήν και τον ανθρωπισμόν των». Με τη θέση του Egyr συμφωνούσε ο Διευθυντής Υγείας Στράθερν, ο οποίος θεωρούσε ότι η απαγόρευση της πορνείας θα οδηγούσε σε μείωση τόσο του αριθμού των πορνών όσο και της μετάδοσης των αφροδίσιων νοσημάτων.²³⁰

Η συζήτηση στο Νομοθετικό Συμβούλιο είναι αποκαλυπτική των δύο σχολών σκέψης που επικρατούσαν σε σχέση με το ζήτημα της πορνείας. Η ε/κ ελίτ θεωρούσε ότι η πορνεία ήταν ένα απαραίτητο κακό, η απαγόρευση του οποίου θα οδηγούσε σε μεγαλύτερα προβλήματα. Η θέση των Βρετανών και του Τ/κ βουλευτή ήταν, αντιθέτως, ότι η απαγόρευση της πορνείας ήταν αναγκαία για την αντιμετώπιση αυτού του τόσο βλαβερού για τη δημόσια ηθική και υγεία ζητήματος. Όπως ήταν αναμενόμενο, η συζήτηση έλαβε χώρα χωρίς τη συμμετοχή ή διαβούλευση των ίδιων των πορνών ή οποιασδήποτε γυναίκας. Εν τέλει το 1931 ψηφίστηκε ο Νόμος 143Α, ο οποίος είχε την ονομασία «Καταστολή των Οίκων Ανοχής» και καθιστούσε πλημμέλημα την κατοχή οίκου ανοχής ή τη συμμετοχή ή παροχή βοήθειας στη διοίκησή του. Επιπλέον, οποιοδήποτε άτομο ήταν ενοικιαστής, εκμισθωτής, κάτοχος, υπεύθυνος ή ατζέντης οποιουδήποτε χώρου που χρησιμοποιούνταν για σκοπούς πορνείας, θα θεωρούνταν ένοχος για πλημμέλημα.²³¹

Η ψήφιση του Νόμου αυτού έφερε, για πρώτη φορά στην ιστορία της Κύπρου, την απαγόρευση των οίκων ανοχής. Παρ' όλα αυτά σε καμιά περίπτωση δεν οδήγησε στον τερματισμό της πορνείας. Ο Νόμος καταργούσε τους οίκους ανοχής και την εξαναγκαστική εκπόρνευση οποιουδήποτε ατόμου, αλλά δεν καθιστούσε παράνομη την ατομική πορνεία. Ως εκ τούτου, οδήγησε στη μαζικοποίηση της διάσπαρτης «κρυφής» πορνείας. Σύμφωνα με την Constantinou, η κατάσταση αυτή είχε ως συνέπεια από τη μια τη μείωση της ορατότητας της πορνείας στον δημόσιο χώρο, από την άλλη όμως τη διασπορά της πορνείας σε διάφορα μέρη στις πόλεις. Η κατάργηση των οίκων ανοχής καθιστούσε δυσκολότερο το έργο της αστυνομίας στο να εντοπίσει δράστες, ενώ οι άντρες πελάτες αρνούνταν να δώσουν μαρτυρίες ενάντια σε πόρνες. Την ίδια ώρα, ο Γενικός Εισαγγελέας απέρριψε πρόταση της Αστυνομίας για διεξαγωγή μυστικών επιχειρήσεων προς εντοπισμό πορνών και των μαστροπών τους ως ανήθικη. Συνεπώς, μη έχοντας άλλα μέσα στη διάθεσή της, η Αστυνομία ξεκίνησε να κάνει μεγαλύτερη χρήση του Νόμου που απαγόρευε τις «άσεμνες» συμπεριφορές σε δημόσιους χώρους, κατηγορώντας τις γυναίκες που, σε αυξανόμενο

²³⁰ "Ολόκληροι Αι Αγορεύσεις Όλων Των Βουλευτών Δια Τους Οίκους Ανοχής. Καταργούνται Τα Χαμαιτυπεία Από 1ης Προσεχούς Ιανουαρίου," *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 29 Απριλίου 1931.

²³¹ "The Cyprus Gazette" (1931).

βαθμό πλέον, έψαχναν για πελάτες σε δρόμους, πλατείες και κέντρα διασκέδασης. Παράλληλα, η κατάργηση των πορνείων περιόριζε τις δυνατότητες που είχαν οι Υπηρεσίες Υγιεινής να επιθεωρούν τις πόρνες, με αποτέλεσμα να αυξηθούν τα αφροδίσια νοσήματα μεταξύ των γυναικών.²³²

Στα βρετανικά αρχεία υπάρχουν πολλές πηγές που φανερώνουν ότι η απαγόρευση των οίκων ανοχής απέτυχε. Σε αναφορά του το 1933 ο Παναγιώτης Λ. Κακογιάννης, μέλος του Εκτελεστικού Συμβουλίου και πρώην βουλευτής, σημείωνε ότι η απαγόρευση οδήγησε σε μια νέα κατάσταση όπου κάθε πόρνη είχε το δικό της σπίτι για να εξασκεί πορνεία χωρίς αυτό να θεωρείται παράπτωμα, ενώ οι ασφαλιστικές δικλείδες του Νόμου δεν προνοούσαν επαρκώς για τις πολύ συχνές περιπτώσεις όπου παιδιά ή νεαρά άτομα επισκέπτονταν τέτοια σπίτια.²³³ Το 1936, ο Επικεφαλής Ιατρικών Υπηρεσιών E.A. Neff πρότεινε μια νέα νομοθεσία που θα απέβλεπε στον έλεγχο και την επιτήρηση της πορνείας. Ο Γενικός Εισαγγελέας έγραψε στον Neff ότι συμφωνούσε με την πρότασή του, η οποία ουσιαστικά θα καταργούσε τη νομοθεσία του 1931 και θα καθιστούσε νόμιμα τα πορνεία. Αναφέρει ότι το Συμβούλιο Κοινωνικής Υγιεινής θα ήταν οπωσδήποτε ενάντια σε μια τέτοια αλλαγή, καθώς εκπροσωπούσε τη θέση ότι τα πορνεία ήταν ανήθικα, διευκόλυναν τη μετάδοση των ασθενειών και διευκόλυναν την εύρεση γυναίκας για σεξουαλική επαφή. Ο Γενικός Εισαγγελέας αντέκρουε τα επιχειρήματα αυτά υποστηρίζοντας ότι η θεσμοθέτηση της πορνείας θα οδηγούσε σε περισσότερη υπευθυνότητα από πλευράς των πορνών, ότι ο ιατρικός έλεγχος ήταν ευκολότερος στα νόμιμα πορνεία και ότι στην παράνομη πορνεία ήταν πιθανότερο να μην τηρούνται τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα.²³⁴

Την ίδια χρονιά είχαν γίνει εισηγήσεις για να δοθεί εξουσία στους Δήμους να παίρνουν τα δικά τους μέτρα για τον έλεγχο της πορνείας. Τα μέτρα που είχαν προταθεί αφορούσαν την υποχρεωτική εξέταση των πορνών στις Κλινικές Αφροδίσιων Νοσημάτων κάθε Δήμου, την υποχρεωτική παρακολούθηση θεραπείας αν αυτό ήταν απαραίτητο, την εκπαίδευση για απλά προφυλακτικά μέτρα που θα απέτρεπαν την επαναμόλυνσή τους, αλλά και τον περιορισμό τους σε ένα συγκεκριμένο μέρος στην πόλη.²³⁵ Ωστόσο, οι προτάσεις αυτές δεν έγιναν αποδεκτές από τον Γενικό Εισαγγελέα, ο οποίος θεωρούσε ότι η πορνεία έπρεπε να ρυθμιστεί με ένα συνολικό

²³² Constantinou, "Cyprus and the Global Polemics of Sex Trade and Sex Trafficking: Colonial and Postcolonial Connections," 285.

²³³ L. Cacoyiannis, Extract from Ex. Co. Jacket No. 248/1933, 13.09.1933.

²³⁴ SA1/1527/1936.

²³⁵ SA1/615/1940.

νομοθετικό πλαίσιο και όχι με δευτερεύοντες κανονισμούς.²³⁶ Η έκθεση του 1940 έκανε αναφορά στη διαμάχη που επικρατούσε για χρόνια μεταξύ των «abolitionists», των υπέρμαχων δηλαδή της κατάργησης της πορνείας που αποτελούνταν κυρίως από τον Αποικιακό Γραμματέα και το Κοινωνικό Συμβούλιο Υγιεινής, και από την άλλη του κοινού στην Κύπρο και των ιατρικών και στρατιωτικών αρχών. Στη συνέχεια, αναφέρεται ότι ένας κυνικός παρατηρητής θα μπορούσε να πει ότι η «κατάργηση» της πορνείας δεν σήμαινε τίποτε περισσότερο από τη «μη-αναγνώριση» της, αφού ο Νόμος δεν κατάφερε να την καταστείλει ή να καταργήσει εντελώς τους οίκους ανοχής. Σημειώνεται ότι μπορεί να έκλεισαν κάποια από τα πορνεία, όμως υπήρχαν ακόμα άλλα σπίτια στη Λευκωσία που χρησιμοποιούνταν για τον ίδιο σκοπό. Ακόμη, τονίζεται ότι η πορνεία δεν μειώθηκε καθόλου, καθώς η ανεξάρτητη πόρνη δεν επηρεαζόταν από τον Νόμο για τους οίκους ανοχής, ενώ η γενικότερη εκστρατεία δεν κατάφερε να κερδίσει την υποστήριξη της κοινής γνώμης.²³⁷ Τις θέσεις αυτές ενισχύουν και άρθρα στις εφημερίδες, όπως για παράδειγμα άρθρο στην *Πρωινή* του 1933, όπου αναφέρεται ότι «[ο]ι οίκοι ανοχής οι οποίοι εις την φαντασίαν της Κυβερνήσεως θεωρούνται ως μη υπάρχοντες, υπάρχουν όμως εις την πραγματικότητα και εις ανυπολόγιστον μάλιστα αριθμόν εις κάθε γωνίαν των πόλεων και κωμοπόλεων».

Οι εισηγήσεις που κατατέθηκαν το 1936 δεν έγιναν, τελικά, αποδεκτές, έτσι η νομοθεσία παρέμεινε ως είχε. Από το 1932, όταν και τέθηκε σε ισχύ η απαγόρευση των πορνείων, λίγες ήταν οι πόρνες που άλλαξαν επάγγελμα. Από αυτές, οι περισσότερες εξασκούσαν πλέον το επάγγελμα της πλύστρας και της ράφτρας. Από τις 270 καταγεγραμμένες πόρνες της ίδιας χρονιάς, όμως, οι 251 συνέχισαν να ασκούν το ίδιο επάγγελμα, είτε νοικιάζοντας δικά τους δωμάτια και λειτουργώντας ως ατζέντηδες του εαυτού τους, είτε μετακομίζοντας στους αγαπητικούς τους, οι οποίοι έπαιρναν πλέον τον ρόλο του προαγωγού. Επιπλέον, κάποιες από τις πατρόνες μετέτρεψαν τους οίκους ανοχής τους σε καφέ-αμάν, τα οποία αρχικά σέρβιραν σε πόρνες και πελάτες και κατέληξαν σταδιακά να φιλοξενούν χορευτικά νούμερα από πόρνες που αποκτούσαν έτσι και ρόλο χορευτριών. Τέτοιες παραστάσεις υιοθετήθηκαν και από άλλα καφενεία, τα οποία προσκαλούσαν χορεύτριες για να ψυχαγωγούν το αντρικό κοινό με «προκλητικές» ενδυμασίες και «σκανδαλώδεις» συμπεριφορές.²³⁸

²³⁶ SA1/1527/1936.

²³⁷ SA1/615/1940

²³⁸ Constantinou, "Cyprus and the Global Polemics of Sex Trade and Sex Trafficking: Colonial and Postcolonial Connections," 285.

Η καταστολή της πορνείας στον δημόσιο χώρο και η απαγόρευση των οίκων ανοχής σε συνδυασμό με την αστικοποίηση που λάμβανε χώρα στην Κύπρο καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, οδήγησαν σε μια άνθιση των καμπαρέ κατά τη δεκαετία του 1930. Τα καμπαρέ αποτέλεσαν ουσιαστικά μετεξέλιξη των καφέ-αμάν, τα οποία προϋπήρχαν σε όλες τις πόλεις του νησιού. Σύμφωνα με τον Χρυσάνθου, το πρώτο καμπαρέ που ήταν ανάλογο με τα ευρωπαϊκά του είδους άνοιξε στα τέλη της δεκαετίας του 1920 απέναντι από την Εμπορική Λέσχη στο κέντρο της Λευκωσίας, ανήκε στους Μαργαρίτα-Φροστ-Ζαννέτο και απασχολούσε αλλοδαπές καλλιτέχνιδες. Τα καμπαρέ ευρωπαϊκού είδους συμπεριλάμβαναν ξένες χορεύτριες, συχνά με αποκαλυπτικές ενδυμασίες, μουσικά σχήματα, φαγητό και ποτό. Αρχικά, στα καμπαρέ σύχναζαν και γυναίκες, ακόμα και οικογένειες για να απολαύσουν τη μουσική και το φαγητό. Στην πορεία, όμως, τα περισσότερα εξελίχθηκαν σε χώρους ψυχαγωγίας αποκλειστικά για άντρες, καθώς οι «εξωτικές» χορεύτριες παρείχαν πλέον προσωπικούς χορούς και συντροφιά σε άντρες πελάτες, υπηρεσίες που συχνά κατέληγαν σε σεξουαλικές επαφές επί πληρωμής.²³⁹

Η ανάδυση των καμπαρέ απασχόλησε έντονα τον Τύπο καθ' όλη τη δεκαετία. Λίγο πριν από την πρωτοχρονιά του 1930, ο αρθρογράφος στην *Ελευθερία* με το ψευδώνυμο «Wideson» [=Οδυσσέας Ευρυβιάδης], ο οποίος έγραφε συχνά άρθρα σχετικά με τη νυχτερινή ζωή της πρωτεύουσας, περιέγραφε πως στα καμπαρέ ο καθένας μπορούσε να «[β]λέπει τουρλού τουρλού κορμιά να χορεύουν με φύλον συκής ολίγα βήματα μακριά από το τραπεζάκι του υπό το μισοσβυσμένο φως του χορευτικού χώλλ και να ξελιγώνεται!». ²⁴⁰ Ένα χρόνο μετά, ο *Νέος Κυπριακός Φύλαξ* έγραφε για τις «ακοσμιαίας» και «απαισίας βωμολοχίας» που προκαλούσαν οι οίκοι ανοχής στην περιοχή του γυμνασίου Φανερωμένης. Επίσης, συνιστούσε τη λήψη μέτρων για να περιοριστούν «τα λεγόμενα Καπαρέ και Καφωδεία, από τα οποία τόση εκπέμπεται δυσωδία, τόση διοχετεύεται διαφθορά και τόσα δε πρόερχονται τα σκάνδαλα τα οποία συνταράσσουν και εν αναβρασμώ κρατούν την καλήν και σεμνήν Κοινωνίαν της Λευκωσίας». ²⁴¹

Οι προσεγγίσεις του Τύπου ως προς τις αρτίστες των καμπαρέ ταλαντεύονταν, ως επί το πλείστον, μεταξύ κατακραυγής και οίκτου. Το 1929, σε άρθρο στην *Ελευθερία* περιγράφεται πως η ζωή του καμπαρέ ξεκινά στις 6 το απόγευμα, όταν οι άντρες μαζεύονται περιμένοντας «τα ανθρώπινα αυτά πτώματα», δηλαδή τις χορεύτριες, για να γλεντήσουν. Οι γυναίκες του καμπαρέ

²³⁹ Constantinou, 286.

²⁴⁰ Wideson, “Απόλαυσις ή Βάσανο,” *Ελευθερία*, Δεκεμβρίου 28, 1929.

²⁴¹ “Ακοσμίαί Και Βωμολοχίαί Εις Οδούς Της Πόλεως,” *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 15 Νοεμβρίου 1930.

περιγράφονται ως «μελαγχολικές», αλλά και «περιφρονημένες, κατάπτυστες στην αντίληψη των αγαθών οικοκυράδων μας».²⁴² Το 1932, η *Πρωινή* δημοσιεύει αφιέρωμα σε δύο μέρη με τίτλο «Η Νυκτερινή Ζωή της Αμαρτωλής Λευκωσίας». Στο δημοσίευμα γίνεται γλαφυρή περιγραφή ενός λαϊκού καμπαρέ που βρισκόταν στην παλιά πόλη. Στο καμπαρέ επικρατούσε μια «βαριά ατμόσφαιρα, βρωμερή, κορεσμένη από καπνούς και φτηνές μυρωδιές». Οι πελάτες του καμπαρέ «μυρμηκίζουν σ' όλες τις γωνιές, πίνουν, χορεύουν, κοιμούνται, μαλλώνουν, χαχανίζουν με ανοικτόκαρδη διάθεση». Η μουσική και οι φωνές συνόδευαν ηχητικά το επενδυμένο με κόκκινο φωτισμό και μηδαμινό διάκοσμο τοπίο. Στο καμπαρέ συχνάζουν άντρες κάθε κοινωνικής τάξης: «Αλήτες αγριωποί κυτάζουνε τους παρείσακτους ντιστεγκέδες, εχθρικά, και περιμένουνε αφορμή για την 'παρεξήγηση'. Χωριάτες που 'έμειναν μέσα' χαζεύουν με έκπληκτα μάτια. Νέοι της 'καλής τάξεως' έρχονται για να θρέψουν στο φυτώριο αυτό του ξεπεσμού τα παρεξηγημένα φιλολογικά των γούστα».²⁴³ Τα «θορυβώδη όργια» που στήνει ο έρωτας, το κρασί και η μουσική κρατούν μέχρι και δύο ώρες μετά τα μεσάνυκτα, όταν αποχωρούν και οι τελευταίοι πελάτες, τα «εκμηδενισμένα, ζωντανά σκουπίδια, απομεινάρια του ένοχου συμποσίου». Όσο για τις αρτίστες, περιγράφονται ως «αμετανόητες Μαγδαληνές», που «η κούραση και η αηδία σφραγίζουνε την έκφρασή τους». Τέλος, περιγράφεται και «ο φίλος», δηλαδή ο αγαπητικός, ως «ο γλυκός τύρρανος της κοκότας των καμπαρέ, ο μόνος άνθρωπος στον οποίον η αντίθεση γυναίκα [...] έχει να δώσει λόγο των πράξεων και τον κόμπο των... εισπράξεων της». Ο άνθρωπος αυτός είναι κατά κανόνα «ένας άνεργος μόρτης, ένας θρασύδειλος εκμεταλλευτής της γυναικειάς αδυναμίας, ένα κάθαρμα κοινωνικό που ζή με το βύζαγμα ενός πτώματος».²⁴⁴ Από την άλλη, υπήρχαν και κάποιες φωνές που υπερασπιζόνταν τα καμπαρέ ως χώρους ψυχαγωγίας και τις αρτίστες ως γυναίκες που εξαναγκάστηκαν να βρεθούν σ' αυτή τη θέση. Η πιο χαρακτηριστική φωνή ήταν αυτή του Τεύκρου Ανθία, ο οποίος έγραφε χαρακτηριστικά ότι τα καμπαρέ, μαζί με τους κινηματογράφους, αποτελούσαν «τα μοναδικά μας παυσίλυπα άσυλα», καθώς ήταν οι μόνοι χώροι που μπορούσε να διασκεδάσει κάποιος.²⁴⁵ Ο Ανθίας υπερασπιζόταν τους θαμώνες που δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν διαφορετικά την ανάγκη της ψυχαγωγίας και «του ξεσπάσματος απ' το σισυφικό μαρτύριο της καθημερινής

²⁴² «Καμπαρέ,» *Ελευθερία*, Δεκεμβρίου 18, 1929.

²⁴³ «Η Νυκτερινή Ζωή Της Αμαρτωλής Λευκωσίας,» *Πρωινή*, 23 Οκτωβρίου 1932.

²⁴⁴ «Η Νυκτερινή Ζωή Της Αμαρτωλής Λευκωσίας,» *Πρωινή*, 24 Οκτωβρίου 1932.

²⁴⁵ Τεύκρος Ανθίας, «Άσυλα,» *Πρωινή*, 23 Απριλίου 1936.

δουλιάς», ασκώντας όμως κριτική σε όσους «κατρακυλούνε στον εκφυλισμό», ξοδεύοντας τις περιουσίες τους μέσα σε λίγες ώρες.²⁴⁶

Τα περισσότερα καμπαρέ της Λευκωσίας βρίσκονταν στο κέντρο, με το ένα τέταρτο εξ αυτών να βρίσκονται, σύμφωνα με την εφημερίδα *Χρόνος*, στην οδό Ερμού.²⁴⁷ Όπως και σε κάθε πόλη, υπήρχαν τα αριστοκρατικά καμπαρέ, τα οποία προσέλκυαν πιο εύπορους άντρες και προσέφεραν υψηλότερης ποιότητας μουσική ψυχαγωγία, ενώ υπήρχαν και τα λαϊκά καμπαρέ, που προσέλκυαν κυρίως την εργατική τάξη και τους αγρότες. Από τα πιο γνωστά αριστοκρατικά καμπαρέ ήταν το «Σιαντεκλέρ» και το «Αριζόνα», ενώ κάποια από τα πιο γνωστά λαϊκά καμπαρέ ήταν το «Πικατίλλυ» και το «Φοξ Μπαρ». Σύμφωνα με αναφορά σε άρθρο της *Πρωινής*, το 1935 λειτουργούσαν έξι καμπαρέ που συντηρούσαν «πλουσιοπάροχα υπερδιακοσίες Ουγγαρέζες αρτίστες, Γανυμήδας και μουσικούς».²⁴⁸ Συνολικά στα δημοσιεύματα του Τύπου εντόπισα αναφορές σε τουλάχιστον 14 καμπαρέ που λειτουργούσαν κατά τη δεκαετία του 1930 στη Λευκωσία.

Οι πελάτες των καμπαρέ, και κατ' επέκταση της πορνείας, ήταν άντρες κάθε κοινωνικής τάξης και καταγωγής. Σύμφωνα με ρεπορτάζ του 1935, πολλοί χωρικοί έρχονταν στην πρωτεύουσα για να πουλήσουν την παραγωγή τους και διέμεναν για μια νύκτα στην πόλη πριν γυρίσουν στο χωριό τους, όπου πολλοί από αυτούς έβρισκαν την ευκαιρία να επισκεφτούν καμπαρέ. Τους περισσότερους χωρικούς συγκέντρωνε ένα συγκεκριμένο καμπαρέ που βρισκόταν σε μια πάροδο της Ερμού και πήρε την ονομασία «καμπαρέ τους χωριάτες». Ο αρθρογράφος κατακρίνει τον μέσο αυτό χωρικό, που «γυρνά τόσες ώρες στους δρόμους της πόλης για να πουλήσει ένα γομάρι θρουμπιά, αξύριστος, πεινασμένος, σχεδόν ρακένδυτος» και εντοπίζεται στο καμπαρέ «με την ιδίαν ταπεινωτική περιβολήν να γλεντά και να χαριεντίζεται με μια γυναίκα του υποκόσμου», ενώ στο σπίτι τον περιμένει μια γυναίκα κι ένα σωρό παιδιά.²⁴⁹ Σε δημοσίευμα της ίδιας χρονιάς, αναφερόταν ότι τα καμπαρέ της Λευκωσίας ήταν «εις τες δόξες των» καθώς νέοι και γέροι συγκεντρώνονταν μαζικά «δια να θαυμάσουν τας εγχωρίου και ξένης παραγωγής αρτίστας».²⁵⁰

²⁴⁶ Πέτρος Λιμπέρης, «Η Ψυχαγωγία Του Λαού», *Εσπερινή*, 8 Μαΐου 1939.

²⁴⁷ Κώστας Λαβίθης, «Οι Νύχτες Των Φτωχών Χωρικών Στη Λευκωσία», *Χρόνος*, 21 Φεβρουαρίου 1935.

²⁴⁸ Φάνος Αντρεάδης, «Η Βουβή Τραγωδία Του Άστεγου Αλήτη», *Πρωινή*, 10 Φεβρουαρίου 1935.

²⁴⁹ Λαβίθης, «Οι Νύχτες Των Φτωχών Χωρικών Στη Λευκωσία.»

²⁵⁰ «Τα Εύθυμα Της Ζωής», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 14 Μαΐου 1935.

Σε άρθρο του 1936 περιγράφεται η πελατεία σε ένα από τα πιο λαϊκά καμπαρέ: οι πελάτες ήταν «παιδιά της εργατιάς, χωριατόπουλλα που άραξαν στην Πρωτεύουσα για να ζήσουν». Η «τραγική νεότητα κάποιων απόκληρων» συμπληρώνεται από τις γυναίκες, οι οποίες περιγράφονται ως «ναυάγια τραγικά- γιομάτες αφροδίσια νοσήματα και μούχλα ψυχική».²⁵¹ Την ίδια χρονιά στον *Νέο Κυπριακό Φύλακα* δημοσιεύτηκαν μια σειρά από άρθρα του διευθυντή της εφημερίδας Κ. Α. Κωνσταντινίδη, με θέμα την παλιά Λευκωσία, κάποια εκ των οποίων ασχολούνταν με το θέμα των πρώτων καμπαρέ της πρωτεύουσας. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στο «Κέντρον της Σαρίνας», το οποίο βρισκόταν στον Δημόσιο Κήπο απέναντι από το Νοσοκομείο και το οποίο εκτός των άλλων διέθετε και σεπαρέ, έναν απομονωμένο χώρο προς χρήση των πελατών. Ο διευθυντής της εφημερίδας αποκαλεί το Κέντρον «[ά]σουλον στο οποίον μπορούσαν να καταφύγουν τη νύχτα και όσοι είχαν να διαφυλάξουν την σοβαρότητά τους από τα κοινωνικά 'ψουψουρίσματα'», εννοώντας τις συζύγους των παντρεμένων αντρών που συχνάζαν εκεί, ενώ σημειώνει ότι δεν υπήρχαν άλλα είδη ψυχαγωγίας πέραν από τα πανηγύρια που να ωθούν τον κόσμο να βγει έξω από το χωριό ή «τον μαχαλλάν» του.²⁵² Το κλείσιμο του Κέντρου της Σαρίνας ακολούθησε το «Καμπαρέ του Μιχαλάκη του Χριστοφίδη», όπου εργάζονταν αρτίστες από τη Γερμανία και συχνάζε κυρίως νεολαία καθώς είχε πιο μοντέρνο χαρακτήρα. Ο αρθρογράφος υποστηρίζει ότι οι πελάτες ξόδευαν αλύπητα στα ποτά και τις χορεύτριες, σε σημείο που ορισμένοι κατέληγαν να χάνουν τις περιουσίες τους. Οι μόνοι που δεν συχνάζαν εκεί ήταν οι «σοβαροί οικογενειάρχες» που είτε από αυτοσυγκράτηση είτε από «τον φόβο καμμιός 'πουλάσκας' από την νοικοκυριά» απέφευγαν τον πειρασμό.²⁵³

Το 1939 δημοσιεύτηκε άλλο ένα μεγάλο αφιέρωμα στα καμπαρέ της πόλης, αυτή τη φορά από την *Εσπερινή* και με συγγραφέα τον Τεύκρο Ανθία, ο οποίος χρησιμοποιούσε το ψευδώνυμο «Πέτρος Λιμπέρης». Ο Ανθίας επισκέφτηκε τότε διάφορα καμπαρέ για να παρατηρήσει και να καταγράψει τις εμπειρίες του. Αρχικά, διαχώρισε τα καμπαρέ σε «αριστοκρατικά» και «λαϊκά». Τα «αριστοκρατικά» είχαν καλύτερη μουσική, αξιολογα καλλιτεχνικά νούμερα, όπως ήταν τα μπαλέτα, και ξένες καλλιτέχνιδες ενώ συγκέντρωναν και οικογένειες, σε αντίθεση με τα «λαϊκά» καμπαρέ.²⁵⁴ Αφού περιγράφει δύο από τα γνωστά «αριστοκρατικά» καμπαρέ, το «Σαντεκλέρ» και την «Αριζόνα», περνά στην καταγραφή των πιο λαϊκών καμπαρέ. Αρχικά αναφέρει το «καμπαρέ

²⁵¹ «Μια Νεότητα!», *Κυπριακός Τύπος*, 8 Μαρτίου 1936.

²⁵² Κ.Α. Κωνσταντινίδου, «Η Παλιά Λευκωσία. Οι Παλιοί Εμπόροι», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, June 10, 1936.

²⁵³ Κ.Α. Κωνσταντινίδου, «Η Παλιά Λευκωσία. Οι Παλιοί Εμπόροι», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, June 12, 1936.

²⁵⁴ Πέτρος Λιμπέρης, «Κάθοδος Στα Καμπαρέ», *Εσπερινή*, 24 Απριλίου 1939.

της Κατερίνας», το οποίο διέφερε από τα άλλα λαϊκά επειδή είχε όχι μόνο ντόπιες αλλά και ξένες «αρτίστες», ενώ το ποτό ήταν ακριβότερο και ο μισθός των γυναικών διπλάσιος ή τριπλάσιος απ' ό,τι συνήθως. Όσον αφορά την πελατεία, αναφέρει ότι σύχναζαν κάποτε «μεγάλα προσωπάτα», αλλά και δημοσιογράφοι-συντάκτες, χωριάτες, υπάλληλοι όλων των βαθμίδων και εργάτες. Έγραφε χαρακτηριστικά ότι «σ' αυτό το καμπαρέ ισοπεδώνονται όλες οι κοινωνικές μας τάξεις».²⁵⁵

Το ρεπορτάζ του Ανθία ήταν το πιο εξονυχιστικό που είχε γίνει από οποιαδήποτε εφημερίδα μέχρι τότε. Στο τέταρτο μέρος ανέφερε τους μισθούς που πληρώνονταν οι ντόπιες αρτίστες, ο οποίος ήταν στα δύο ή τρία σελίνια, ενώ πολλές είχαν και «αδήλωτους πόρους». Πρόσθεσε ότι πολλές είχαν «αγαπητικούς», οι οποίοι τους έπαιρναν τις οικονομίες ενώ υπήρχαν και λίγοι «γαλαντόμοι» που παρείχαν στέγη και τροφή στις φιλενάδες τους χωρίς να τις εκμεταλλεύονται. Σημείωνε ότι η ανάγκη για αγαπητικούς προερχόταν από «την ανάγκη ενός προσώπου, που να το θεωρούν δικό τους, ολόδικό τους». Οι ξένες αρτίστες πληρώνονταν πιο πολύ γιατί «απέδιδαν» περισσότερο, αφού προσέλκυαν κόσμο από τις ανώτερες τάξεις, οι οποίοι προφανώς ήταν σε θέση να πληρώνουν μεγαλύτερα ποσά. Αναφέρει ότι το «κονσομασιόν», δηλαδή η επί πληρωμή συντροφιά και το κέρασμα ποτού στο καμπαρέ, ήταν πιο ακριβό για τις ξένες αρτίστες. Για μια ντόπια αρτίστα οι πελάτες έπρεπε να πληρώσουν τρία γρόσια για το ποτό, εκ των οποίων τα δύο τα κρατούσε η επιχείρηση. Για μια ξένη αρτίστα οι πελάτες έπρεπε να πληρώσουν ένα σελίνι, από το οποίο η αρτίστα κρατούσε μόλις τα δύο γρόσια. Όπως και για το κονσομασιόν, έτσι και για τον χορό, η συντροφιά μιας ξένης αρτίστας ήταν ακριβότερη απ' ό,τι μιας ντόπιας.²⁵⁶

Στο επόμενο ρεπορτάζ, ο συντάκτης πήρε συνέντευξη από τη Μαρούλα, μια αρτίστα σε καμπαρέ. Παραθέτω ένα μεγάλο απόσπασμα από το ρεπορτάζ, καθώς αποτελεί μια από τις ελάχιστες πηγές όπου ακούγεται, έστω αποσπασματικά και διαμεσολαβημένα, η ίδια η φωνή μιας από τις γυναίκες:

«Τ' όνομά μου είναι Σμαράγδα. Όχι Μαρούλα. Το δεύτερο τόχω για το καμπαρέ. Γεννήθηκα φτωχή. Πέθανε η μητέρα μου. Κι' ο πατέρας μου; Ας μη μιλήσουμε γι' αυτόν. Είναι το ίδιο σαν να μην είχα πατέρα. Έμενα στη γιαγιά μου. Οκτώ χρονών άρχισα δουλιά. Και τι δουλιά! Σκληρή και κουραστική. Εργάστηκα στους γύψους. Σε σπίτια. Ως υπηρέτρια. Στο κεραμοποιείο. Και με τι μεροκάματο; Το χαμηλότερο που

²⁵⁵ Πέτρος Λιμπέρης, «Κάθοδος Στα Καμπαρέ (3ον),» *Εσπερινή*, 26 Απριλίου 1939.

²⁵⁶ Πέτρος Λιμπέρης, «Κάθοδος Στα Καμπαρέ (4ον),» *Εσπερινή*, 27 Απριλίου 1939.

μπορείς να φαντασθείς. [...] [Ο]ταν έγινα 14-15 χρονών, άρχισε να μου βάζει πόστα μια γρηά που ήθελε να πουλάει το κορμί μου. [...] Ήμουνα, βλέπεις, νοστιμούλα. Και νέα. Ένα κορίτσι ανυπεράσπιστο. [...] Μα εγώ αντιστάθηκα στον πειρασμό μ' όλη μου τη δύναμη. Αγάπησα ένα νέο, και μορφωμένο μάλιστα. Του δόθηκα. Και μ' εγκατέλειψε. [...] Δεν είχα λεφτά. Δεν είχα ψωμί. Δεν είχα στέγη. [...] Κ' έφυγα απ' τη Λεμεσό. Ήρθα στη Λευκωσία. Κ' έπιασα δουλειά σένα καμπαρέ. Ως χορεύτρια. Είχα και γώ τις επιτυχίες μου. Αλλά έκλυσε το καμπαρέ. Κι' ολοένα, από χρόνο σε χρόνο, κατακυλούσα περισσότερο».²⁵⁷

Η μαρτυρία της Μαρούλας είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα καθώς παρουσιάζει τον δρόμο προς την πορνεία από τη σκοπιά της ίδιας της γυναίκας. Μέσα από την ιστορία αναδύεται το σύμπλεγμα κοινωνικής καταγωγής, ταξικής θέσης και πατριαρχικής νοοτροπίας που, όπως παρουσιάστηκε σε προηγούμενο μέρος της μελέτης, οδηγούσε πολλά νεαρά κορίτσια σε ένα οικονομικό και κοινωνικό αδιέξοδο, από το οποίο η μόνη διαφυγή ήταν, σε πολλές περιπτώσεις, ο οίκος ανοχής ή το καμπαρέ. Ακολούθως, ο Ανθίας παρουσίασε μια σύντομη συζήτηση που είχε με τη Ρίτα, μια Ουγγρέζα αρτίστα, η οποία, όπως αναφέρει, «μετεπήδησε απότομα απ' τη γαλήνη και το νοικοκυριό του όχι και πλουσίου οικογενειακού της περιβάλλοντος στο θόρυβο και τον κυκεώνα του καμπαρέ», και της οποίας το όνειρο ήταν να εγκαταλείψει κάποτε το επάγγελμα και να γυρίσει στη μητέρα της. Στο ίδιο ρεπορτάζ αναφέρει ότι οι αρτίστες στα καμπαρέ «ξέπεφταν συχνά» από ανώτερα σε κατώτερα καμπαρέ ή αναγκάζονταν να φύγουν από το ένα μέρος στο άλλο, ζώντας έτσι με μεγάλη ανασφάλεια αλλά και αρκετά διαλείμματα ανεργίας.²⁵⁸ Στο επόμενο ρεπορτάζ, ο αρθρογράφος αναφέρει την ιστορία της Κλειώς, μιας Ελληνίδας που είχε έρθει δύο χρόνια πριν στην Κύπρο για να εργαστεί σε καμπαρέ κάνοντας «κονσομασιόν». Η Κλειώ ήταν τραγουδίστρια στην Αθήνα, όπου έπαιζε σε επιθεωρήσεις, μέχρι που έχασε τη φωνή της και αναγκάστηκε να σταματήσει την καριέρα της, όταν και εξαναγκάστηκε να «κατέβει χαμηλότερα, πολύ χαμηλότερα».²⁵⁹ Ο Ανθίας περιγράφει, ακόμη, την πορεία της Αφροδίτης, μιας πρώην νοικοκυράς που είχε ένα «άτυχο γάμο» αλλά και ένα κοριτσάκι που ζούσε σε οικοτροφείο, καθώς η ίδια εργαζόταν πλέον ως αρτίστα στο «Πικατίλλυ».²⁶⁰

Παράλληλα με τη λειτουργία των καμπαρέ, στην πρωτεύουσα εξακολουθούσε να ανθίζει η πορνεία μέσα στους οίκους ανοχής, παρά την απαγόρευσή τους. Σε σχετικό ρεπορτάζ του Ανθίας

²⁵⁷ Πέτρος Λιμπέρης, «Κάθοδος Στα Καμπαρέ. Εξομολογείται Μια Χορεύτρια (5ον),» *Εσπερινή*, 28 Απριλίου 1939.

²⁵⁸ Πέτρος Λιμπέρης, «Κάθοδος Στα Καμπαρέ (6ον),» *Εσπερινή*, 29 Απριλίου 1939.

²⁵⁹ Πέτρος Λιμπέρης, «Κάθοδος Στα Καμπαρέ (7ον),» *Εσπερινή*, 1 Μαΐου 1939.

²⁶⁰ Πέτρος Λιμπέρης, «Κάθοδος Στα Καμπαρέ (12ον),» *Εσπερινή*, 6 Μαΐου 1939.

αναφέρεται ότι στην πόλη λειτουργούσαν τόσο γνωστοί οίκοι ανοχής όσο και πολλά «κρυφά σπίτια», φτωχικά και αρχοντικά, που ήταν διασκορπισμένα σ' όλες τις γειτονιές. Ο αρθρογράφος περιγράφει πως οι πόρνες προέρχονταν από τις τάξεις των δύστυχων φτωχών κοριτσιών, των «εκφυλισμένων πλουσιών κυριών», αλλά και κάποιων χήρων και διαζευγμένων γυναικών που έβρισκαν «ασυλία» στα πορνεία, καθώς ήταν «φλεγόμενες από τον πόθο να γλεντήσουν τη ζωή τους χωρίς να τις δακτυλοδείχνουν». Οι πελάτες δεν είχαν παρά να αποταθούν σε μια από τις «επιτήδειες μεσίτριες» για να τους κανονίσουν μια γυναίκα σε ένα δωμάτιο. Η πορνεία ασκούσαν, ακόμη, σε μερικά ξενοδοχεία που φιλοξενούσαν γυναίκες «ελαφρών ηθών» για σκοπούς εξεύρεσης πελατών και άσκησης επαγγέλματος. Ο Ανθίας επιχειρηματολόγησε για την άμεση ανάγκη να κηρυχθεί «αμείλικτος πόλεμος» ενάντια στα «κρυφά σπίτια», για να γίνει εξακρίβωση και ιατρικός έλεγχος των πορνών της πόλης.²⁶¹

Πέραν της Λευκωσίας, η πόλη με την πιο έντονη νυχτερινή ψυχαγωγία και τα περισσότερα καμπαρέ ήταν η Λεμεσός. Διάφοροι παράγοντες, όπως ήταν η ανάπτυξη του λιμανιού, της βιοτεχνίας-βιομηχανίας και των οινικών προϊόντων, και ιδιαίτερα η άφιξη και εγκατάσταση στρατιωτικού αποσπάσματος λίγο έξω από την πόλη, οδήγησαν σε ραγδαία ανάπτυξη των χώρων διασκέδασης.²⁶² Ήδη το 1930 η Λεμεσός πρέπει να είχε πολλά νυχτερινά κέντρα, καθώς η εφημερίδα *Χρόνος* έγραφε χαρακτηριστικά ότι «δεν έμεινε γωνία, δυναμένη να χρησιμοποιηθεί ως καμπαρέ ή ως μπάρ, και δεν εχρησιμοποιήθη».²⁶³ Η κινητήριος δύναμη των καμπαρέ της πόλης ήταν τα βρετανικά στρατεύματα. Σε ενημερωτικό άρθρο το 1932, η *Αλήθεια* έγραφε ότι «[κ]αφενεία, μπαρ, καμπαρέ, όλα είνε έτοιμα να δεχθούν τα ναυτόπουλα του Αγγλικού στόλου», ενώ στην πόλη κατέφταναν και αρτίστες από όλη την Κύπρο.²⁶⁴

Κατά τη δεκαετία του 1930 τα καμπαρέ επισκίασαν τους οίκους ανοχής και στη Λεμεσό. Τα περισσότερα ήταν συγκεντρωμένα στην «Πλατεία των Κκεσογλουδιών», τη σημερινή Πλατεία Ηρώων, σε ένα από τα πιο κεντρικά σημεία στην πόλη. Η πλατεία ήταν το σημείο αναφοράς όσον αφορά την ψυχαγωγία και συγκέντρωνε ταβέρνες, συλλόγους, το κινηματοθέατρο «Ριάλτο», αλλά

²⁶¹ Πέτρος Λιμπέρης, «Τα Μαγαζιά Της Αφροδίτης», *Εσπερινή*, 7 Νοεμβρίου 1938.

²⁶² Μπάμπης Αναγιωτός, «Λεμεσός», στο *Εν Χορδαίς Και Οργάνοις. Διασκέδαση Και Ψυχαγωγία Στην Κύπρο Από Την Αρχαιότητα Μέχρι Την Ανεξαρτησία*, επιμ. Μαρίνα Βρυωνίδου-Γιάγκου (Πολιτιστικό Κέντρο Τράπεζας MARFIN LAIKI, 2008).

²⁶³ «Χωρίς τίτλο», *Χρόνος*, 13 Σεπτεμβρίου 1930.

²⁶⁴ «Κατόπλους Αγγλικού Στόλου», *Αλήθεια*, 2 Σεπτεμβρίου 1932.

και καμπαρέ και οίκους ανοχής.²⁶⁵ Στην πόλη λειτουργούσαν τουλάχιστον 12 καμπαρέ. Κάποια από αυτά, όπως το «Μαξίμ» και το «Παρτόν Σινιόρα», ήταν οικογενειακά καμπαρέ με έμφαση στο καλλιτεχνικό πρόγραμμα. Τα περισσότερα, όμως, ήταν καμπαρέ που επικεντρώνονταν στην ψυχαγωγία των αντρών και το κονσομασιόν. Κάποια από τα πιο γνωστά ήταν το «Κιτ-Κατ», το «Ρεξ» και το «Μπλακ-Κατ». Πέραν της Πλατείας των Κκεσογλουδιών, υπήρχαν καμπαρέ και στον τουρκομαχαλά, όπως ήταν αυτά του Μορφίτη, του Μεμμέτη και του Κουτσελλά.²⁶⁶

Σε ρεπορτάζ της *Εσπερινής*, παρόμοιο με αυτό που έγινε για τα καμπαρέ της Λευκωσίας, περιγράφεται η κατάσταση σε ένα καμπαρέ στη Λεμεσό. Οι θαμώνες προέρχονταν από κάθε κοινωνική τάξη: αχθοφόροι, μικροτεχνίτες, άνεργοι, μικροϋπάλληλοι, ενώ ανάμεσά τους υπήρχαν ταραξίες και «μάγκες». Οι αρτίστες ήταν Κύπριες, μεταξύ 20 και 35 χρονών, καλοντυμένες μα φτωχές. Ο χορός πληρωνόταν με 3 ως 12 γρόσια, ενώ κυριαρχούσαν το μεθύσι, οι χοροί και οι καβγάδες σε σχέση με τις προτιμήσεις των πελατών για τις αρτίστες. Όσον αφορά την εικόνα των γυναικών, το άρθρο αναπαράγει το δίπολο αθώας και πανούργας πόρνης. Από τη μια αναφέρεται στις «φτωχές, καϋμένες γυναίκες», θύματα της μοίρας, της κοινωνίας, των οικογενειών τους, ενώ από την άλλη αναφέρεται στα «δίκτυα πανούργων και πολύπειρων γυναικών» που άπλωναν τα δίκτυά τους στα αθώα παιδιά των 18-20 χρονών.²⁶⁷ Σε άλλο μέρος του ρεπορτάζ αναφέρεται ότι οι ξένες αρτίστες κατάντησαν «πραγματική μαστιγα», καθώς ο ερχομός τους ήταν συνυφασμένος με τη δημιουργία πολλών καμπαρέ, τα οποία έλκυαν και εκφύλιζαν τη νεολαία, ενώ αποτελούσαν τροχοπέδη για τους γάμους με τις Κύπριες αφήνοντας πολλές κόρες, προπάντων τις φτωχές, ανύπαντρες και ανυπεράσπιστες. Ο αρθρογράφος συστήνει μάλιστα την παρακολούθηση και την κατασκοπία των ανέργων που ξόδευαν τα χρήματά τους στα καμπαρέ, αλλά και την απαγόρευση εισόδου στη χώρα των αριστιών που επιδίδονταν στην πορνεία.²⁶⁸

Μετά τη Λευκωσία και τη Λεμεσό, η πόλη με τα περισσότερα καμπαρέ ήταν η Αμμόχωστος. Ο *Χρόνος* έγραφε το 1933 ότι το Βαρώσι ήταν πλέον η πόλη με τα περισσότερα καμπαρέ αν και η εκτίμηση αυτή ήταν μάλλον υπερβολική.²⁶⁹ Τα καμπαρέ στην Αμμόχωστο βρίσκονταν, ως επί το πλείστον, στα περίξ της Πλατείας Αναγεννήσεως, ενώ έκαναν τις περισσότερες δουλειές τους κατά

²⁶⁵ Χρυσάνθου, "Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες," 63.

²⁶⁶ Χρυσάνθου, 66-67.

²⁶⁷ "Η Κοινωνική Ζωή Της Λεμεσού. Οι Λεμεσιανές Νύκτες (2ον)," *Εσπερινή*, 1 Οκτωβρίου 1937.

²⁶⁸ "Η Κοινωνική Ζωή Της Λεμεσού. Οι Λεμεσιανές Νύκτες (5ον)," *ΕΣΠΕΡΙΝΗ*, 5 Οκτωβρίου 1937.

²⁶⁹ "Ανώφελος Επικύρωση," *Χρόνος*, 20 Οκτωβρίου 1933.

την άφιξη αγγλικών πολεμικών.²⁷⁰ Ένα από αυτά ήταν το «Λυχογ», το οποίο μετατράπηκε από θέατρο σε καμπαρέ.²⁷¹ Υπήρχε, επίσης, το «καμπαρέ του Μεχμέτ», το οποίο αναφέρεται σε ρεπορτάζ για τον τραυματισμό Άγγλου υπαξιωματικού από Τούρκο κρεοπώλη εντός του.²⁷² Πέραν των καμπαρέ, φαίνεται να λειτουργούσαν ακόμη πολλοί οίκοι ανοχής στην πόλη. Το 1935 ο Τύπος ανακοίνωνε την απαγόρευση των οίκων ανοχής στην Αμμόχωστο, η οποία φαίνεται να εφαρμόστηκε με καθυστέρηση, αφού το νομοσχέδιο έπρεπε να ήταν ήδη σε εφαρμογή από τον Γενάρη του 1932. Σε σχετικό δημοσίευμα αναφέρεται ότι το μέτρο «θα συντελέση δε εις την οπωσδήποτε εκκαθάρισιν της πόλεως Αμμοχώστου από την κηλίδα ταύτην».²⁷³ Τον Μάη της ίδιας χρονιάς κλήθηκαν στον αστυνομικό σταθμό της πόλης όλες οι «γυναίκες ελευθέρων ηθών», για να τους δοθούν συστάσεις από την αστυνομία να «παύσουν να συμπεριφέρονται εις τους δρόμους της πόλεως με θορυβώδη και ενοχλητικόν τρόπον», καθώς αποτελούσαν πλέον «πραγματική ηθική μάστι[γα] της πόλεως μας και μεγάλη πληγή εις τους ξένους, οι οποίοι διέρχονται εξ Αμμοχώστου».²⁷⁴

Η κατάσταση στις υπόλοιπες πόλεις της Κύπρου ήταν διαφορετική, καθώς υπήρχαν λιγότερα καμπαρέ, ενώ η πορνεία λάμβανε ακόμα χώρα σε μεγάλο βαθμό στους οίκους ανοχής. Στη Λάρνακα δεν άνοιξαν πολλά καμπαρέ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930, παρόλο που διέθετε πλούσια κοινωνική ζωή καθώς ήταν ακόμα η έδρα των προξενείων και των τραπεζικών οίκων ενώ διέθετε και το λιμάνι και την προξενική και εμπορική κοινότητα.²⁷⁵ Όπως έγραφε χαρακτηριστικά η *Ελευθερία*, όποτε εμφανιζόταν αγγλικό πολεμικό σκάφος, «ο Σκαλιώτης, όπως και κάθε κάτοικος παραλίου Κυπριακής πόλεως, μεταβάλλεται αυτομάτως εις αυτοσχέδιον διευθυντήν καφέ-σαντάν, μπαρ, καμπαρέ, ‘σέιλινς μπαρ’», ενώ στην πόλη κατέφταναν «όλα τα παρδαλής ποιότητας θηλυκά» που είχαν σκοπό να «προσφέρουν ως νέαι Αφροδίται τα κάλλη των εις τα ηρωικά ναυτάκια».²⁷⁶ Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας φαίνεται να υπήρχε μόνο ένα καμπαρέ, το «Καριόκα», το οποίο απασχολούσε ξένες αρτίστες. Στα τέλη της δεκαετίας λειτούργησε για δύο χρόνια και το καμπαρέ του καφεστιάτορα Βαγιανού στον χώρο του Δημοτικού Κήπου, το οποίο

²⁷⁰ «Πολεμικά Εις Τον Λιμένα Μας», *Παρατηρητής*, 6 Αυγούστου 1939.

²⁷¹ «Στα Βαρώσια Την Πόλιν Των Ανεμόμυλων», *ΠΡΩΙΝΗ*, 11 Νοεμβρίου 1932.

²⁷² «Τραυματισμός Άγγλου Υπαξιωματικού Εν Αμμόχωστο», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 21 Μαΐου 1935.

²⁷³ «Προς Περιορισμόν Της Πορνείας», *Κυπριακός Τύπος*, 7 Μαρτίου 1935.

²⁷⁴ «Μέτρα Προς Περιορισμόν Της Εκ Της Πορνείας Αποχαλινώσεως», *Κυπριακός Τύπος*, 29 Μαΐου 1935.

²⁷⁵ Φοίβος Σταυρίδης, «Λάρνακα», στο *Εν Χορδαίς Και Οργάνοις. Διασκέδαση Και Ψυχαγωγία Στην Κύπρο Από Την Αρχαιότητα Μέχρι Την Ανεξαρτησία*, επιμ. Μαρίνα Βρυωνίδου-Γιάγκου (Πολιτιστικό Κέντρο Τράπεζας MARFIN LAIKI, 2008), 387.

²⁷⁶ «Ο Στόλος», *Ελευθερία*, 7 Σεπτεμβρίου 1932.

διέθετε αξιόλογα καλλιτεχνικά προγράμματα. Οι καλλιτέχνιδες που δούλευαν εκεί διέμεναν σε κοντινά μικρά ξενοδοχεία όπως το Pension Victoria και Νίτσα, τα οποία αποτελούσαν πόλο έλξης για τη νεολαία της πόλης κατά τις βραδινές ώρες.²⁷⁷ Στις άλλες δύο πόλεις της Κύπρου, φαίνεται να υπήρχαν λιγοστά καμπαρέ, ενώ η πορνεία ήταν γενικότερα πολύ λιγότερο διαδεδομένη. Όπως αναφέρεται στην *Πρωινή*, στην Πάφο το Δημοτικό Συμβούλιο αρνήθηκε το 1934 να παραχωρήσει άδεια λειτουργίας σε καμπαρέ. Ο αρθρογράφος ασκεί μάλιστα κριτική σε αυτή την απόφαση, καθώς θεωρεί ότι «οι πρώην θαμώνες των καμπαρέ, πιεζόμενοι ψυχολογικώς, ενδέχεται να εκτραπούν εις άλλου είδους διασκεδάσεις, αι οποίαι θα είναι πλέον επικίνδυναι».²⁷⁸ Όσο για την Κερύνεια, αυτή παρέμενε, σύμφωνα με την ίδια εφημερίδα, «ακόμα αγνή», καθώς δεν ήταν μέρος για «να ρθης να ξενυχτήσει σε μπαρ, σε καμπαρέ, σε εξοχικά ζαχαροπλαστεία ή σε ανόητες λέσχες».²⁷⁹

Η λειτουργία των καμπαρέ θα συνέχιζε απρόσκοπτα μέχρι το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το οποίο επέφερε σημαντικές αλλαγές τόσο στη λειτουργία των νυχτερινών κέντρων διασκέδασης, όσο και στην άσκηση της πορνείας γενικότερα. Το 1939 δημοσιεύτηκε στον *Χρόνο* το έκτακτο διάταγμα της Κυβέρνησης, το οποίο υποχρέωνε όλα τα δημόσια κέντρα αναψυχής, συμπεριλαμβανομένων των καμπαρέ, σε Λευκωσία και Κερύνεια, να παραμένουν κλειστά από τις 12 τα μεσάνυκτα μέχρι τις 6 το πρωί.²⁸⁰ Ακολούθησε έκδοση παρόμοιου διατάγματος και για τις υπόλοιπες πόλεις, κάτι που αναμφίβολα επηρέασε τη λειτουργία των καμπαρέ. Παράλληλα, ο πόλεμος έφερε μεγάλη αύξηση της πορνείας καθώς και έντονες συζητήσεις σε σχέση με τη διάδοση αφροδισίων νοσημάτων μεταξύ των στρατιωτών, η οποία κατέληξε στη λήψη μέτρων από τις βρετανικές αρχές. Ένα από αυτά τα μέτρα ήταν η εισαγωγή του «Red Card System», το οποίο υποχρέωνε τις πόρνες να φέρουν κάρτες ταυτοποίησης, να ελέγχονται καθημερινά σε κλινικές αφροδισίων νοσημάτων και να φέρουν σφραγίδα που θα έδειχνε αν ήταν υγιείς. Σύμφωνα με τον Κυβερνήτη Wooley, το 1942 υπήρχαν περίπου 720 πόρνες, 300 εξ αυτών στη Λευκωσία, 200 στην Αμμόχωστο, 120 στη Λεμεσό, 80 στη Λάρνακα και 40 στην Πάφο.²⁸¹ Το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου δημιούργησε ένα νέο πλαίσιο για τις πόρνες, τους οίκους ανοχής και τα καμπαρέ. Η πορνεία θα διεξαγόταν πλέον υπό διαφορετικές συνθήκες. Με άλλα λόγια, το

²⁷⁷ Ανδρέας Ευρυβιάδης, *Λάρνακα Πολυαγαπημένη*, Λάρνακα, 1995, 95.

²⁷⁸ «Πρέπει Να Λειτουργούν Τα Καμπαρέ;», *Πρωινή*, 18 Νοεμβρίου 18, 1934.

²⁷⁹ «Νύχτες Στην Κερύνεια», *Πρωινή*, 24 Αυγούστου 1934.

²⁸⁰ «Δια Την Λειτουργίαν Δημόσιων Κέντρων», *Χρόνος*, 21 Σεπτεμβρίου 1939.

²⁸¹ SA1 615/1940, 21/4/1942.

ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδοτεί το τέλος της περιόδου 1926-1939, η οποία σημαδεύτηκε από τις επισκέψεις και τα μέτρα του Βρετανικού Συμβουλίου Κοινωνικής Υγιεινής, την απαγόρευση των οίκων ανοχής και την ανάδυση και εδραίωση των καμπαρέ.

Συμπεράσματα

Η ιστορία της πορνείας παρέμεινε διαχρονικά στο περιθώριο της ιστορικής έρευνας, όπως στο περιθώριο της κοινωνίας παρέμειναν οι πόρνες κατά την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας. Παρ' όλα αυτά, η ιστορική μελέτη φανερώνει ότι η πορνεία υπήρξε κατά την περίοδο αυτή ένα μαζικό κοινωνικό φαινόμενο που απασχολούσε επανειλημμένα τις αρχές, την ιατρική, την πολιτική, τον Τύπο και τον ευρύτερο πληθυσμό του νησιού. Η αλλαγή διοίκησης στην Κύπρο, η άφιξη των βρετανικών στρατευμάτων, η σταδιακή μετάβαση προς την νεωτερικότητα, οι υλικές αλλαγές στη ζωή των κατοίκων του νησιού αλλά και οι αλλαγές στα ήθη και τις νοοτροπίες, οδήγησαν σε μια άνθιση της πορνείας στο νησί από το 1878. Συγκριτικά με το μέγεθος του πληθυσμού, φαίνεται ότι υπήρχε ένας ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός οίκων ανοχής, καμπαρέ και πορνών. Επιπλέον, η μεγάλη πλειοψηφία του αντρικού πληθυσμού φαίνεται να επισκεπτόταν πορνεία, αρκετοί εκ των οποίων σε συστηματική βάση.

Σκοπός της μελέτης αυτής ήταν να θέσει στο επίκεντρο της ιστορικής έρευνας τις ίδιες τις γυναίκες που εργάζονταν ως πόρνες. Το γεγονός ότι δεν άφησαν πηγές πίσω τους δυσχεραίνει το έργο του ιστορικού που επιχειρεί να ψηλαφίσει ποιες ήταν και πώς ζούσαν. Παρ' όλα αυτά, οι υπάρχουσες πηγές προσφέρουν ορισμένες σημαντικές πληροφορίες ως προς τα δύο αυτά ερωτήματα. Κατ' αρχάς, φαίνεται ότι υπήρχαν πολλές περισσότερες πόρνες απ' ό,τι έδειχνε η ετήσια απογραφή των βρετανικών αρχών. Από αυτές ο αριθμός των Τουρκοκυπρίων ήταν δυσανάλογα μεγάλος σε σχέση με τον πληθυσμό της κοινότητας, γεγονός που πιθανόν να σχετίζεται με την δυσχερή οικονομική κατάσταση στην οποία αυτή βρισκόταν, αλλά και με παράγοντες όπως η μειωμένη πρόσβαση σε εκπαίδευση για τα κορίτσια. Η αριθμητική πλειοψηφία των γυναικών ήταν Ελληνοκύπριες αλλά υπήρχαν και αρκετές ξένες, κυρίως από την Ελλάδα, την Τουρκία και τη Μέση Ανατολή. Όταν τη δεκαετία του 1930 ξεκίνησε η άνθιση των καμπαρέ στο νησί, οι αρτίστες προέρχονταν κυρίως από την Ανατολική Ευρώπη, ειδικά την Ουγγαρία, αλλά και από τη Γερμανία.

Στον χώρο της πορνείας εργάζονταν κορίτσια και γυναίκες όλων των ηλικιών. Υπάρχουν αναφορές σε άρθρα εφημερίδων, σε απογραφές αλλά και φωτογραφίες στο «Βιβλίο Δημοσίων Γυναικών Λάρνακος» που φανερώνουν ότι υπήρχαν μικρά κοριτσάκια από 8 ετών μέχρι και ηλικιωμένες αρκετά προχωρημένης ηλικίας που δραστηριοποιούνταν στην πορνεία. Η παιδική πορνεία αποτελούσε, επίσης, ένα μαζικό κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο φαίνεται να ήταν σε γενικές γραμμές κοινωνικά αποδεκτό στην Κύπρο. Η πλειοψηφία των πορνών ήταν, πάντως, μεταξύ 20-40 ετών. Όσον αφορά την ταξική διαστρωμάτωση, οι περισσότερες πόρνες ανήκαν στις φτωχότερες κοινωνικές τάξεις. Υπήρχαν όμως και λίγες πόρνες, συνήθως οι νεαρές που θεωρούνταν οι πιο όμορφες, οι οποίες δημιουργούσαν «όνομα», είχαν πιο ψηλή υπόληψη και κατάφερναν να δημιουργήσουν κάποια πλούτη. Αργότερα, με την ανάδυση των καμπαρέ, υπήρξε και ένας διαχωρισμός με βάση την εθνικότητα, καθώς οι ντόπιες αρτίστες εργάζονταν κατά κύριο λόγο στα λαϊκά καμπαρέ σε αντίθεση με τις ευρωπαϊκές αρτίστες που εργάζονταν κυρίως στα πιο αριστοκρατικά καμπαρέ.

Άλλο ένα κεντρικό ερώτημα που τέθηκε σε αυτή την εργασία ήταν το γιατί οι γυναίκες αυτές βρέθηκαν να εργάζονται ως πόρνες. Ως επί το πλείστον, οι γυναίκες εξαναγκάζονταν να εργαστούν ως πόρνες λόγω των συνθηκών που δημιουργούσαν οι πατριαρχικές δομές της κοινωνίας, ο σεξισμός που βίωναν και η ταξική εκμετάλλευσή τους. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, η Κύπρος χαρακτηριζόταν από τη φτώχεια, τις πολλές ασθένειες που θέριζαν, την υψηλή βρεφική θνησιμότητα, την έλλειψη ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, τις άθλιες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης για τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού αλλά και από τα πολλά παιδιά που έκαναν οι περισσότερες οικογένειες και που δύσκολα μπορούσαν να αναθρέψουν στη συνέχεια. Οι γονείς προτιμούσαν συνήθως να φέρνουν στον κόσμο αγόρια, γιατί αυτά θα πρόσφεραν περισσότερα στο εισόδημα και δεν θα χρειάζονταν προίκα όπως τα κορίτσια. Ως εκ τούτου, σε πολλές περιπτώσεις οι γονείς έστελναν τις κόρες τους να εργαστούν ως υπηρέτριες. Πολλές από αυτές κατέληγαν στην πορνεία. Άλλες γυναίκες κατέληγαν κατευθείαν στην πορνεία λόγω έλλειψης εναλλακτικών επιλογών που θα τους επέτρεπαν να αντιμετωπίσουν τη φτώχεια στην οποία ζούσαν.

Οι πατριαρχικές δομές εξουσίας που επικρατούσαν ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με τον εξαναγκασμό ή τη διέξοδο που έβρισκαν πολλές γυναίκες στην πορνεία. Οι γυναίκες θεωρούνταν κατώτερες από τους άντρες, ενώ ήταν απόλυτα εξαρτημένες από αυτούς, τόσο οικονομικά και κοινωνικά, όσο και σε θέματα τιμής της οικογένειας. Ο ρόλος της γυναίκας ήταν να φροντίζει το σπίτι, τα παιδιά και τον σύζυγο. Οι ηθικές αξίες που έπρεπε να εκπροσωπεί ήταν η αγνότητα και η

αφοσίωση στους άντρες. Σε περίπτωση που «φανερωνόταν» κατά την πρώτη νύχτα του γάμου ότι η νύφη δεν ήταν παρθένα, ο άντρας είχε το δικαίωμα να ακυρώσει τον γάμο. Σε πολλές τέτοιες περιπτώσεις, ο σύζυγος εγκατέλειπε τη γυναίκα, την οποία ούτε η οικογένειά της δεχόταν πίσω καθώς αποτελούσε πλέον ντροπή. Μη έχοντας άλλη επιλογή, η γυναίκα αυτή κατέληγε, σε πολλές περιπτώσεις, στην πορνεία. Κατά τις αρχές του 20^{ου} αιώνα τα αυστηρά σεξουαλικά ήθη που επικρατούσαν χαλάρωναν σταδιακά, αλλά μόνο για τους άντρες. Την ίδια ώρα που αυτοί επισκέπτονταν ελεύθερα τα πορνεία, οι γυναίκες με την πρώτη υποψία απιστίας εγκαταλείπονταν και αποτελούσαν πλέον ντροπή για τον σύζυγο και την οικογένειά τους, καταλήγοντας πολλές φορές, και σε αυτή την περίπτωση, στην πορνεία.

Η διασταύρωση των κοινωνικών ανισοτήτων, του σεξισμού και της πατριαρχίας εκφράζεται πιο έντονα από οπουδήποτε αλλού στον θεσμό της υπηρέτριας. Οι υπηρέτριες προέρχονταν συνήθως από πολύ φτωχές οικογένειες χωρικών που έστελναν την κόρη τους να εργαστεί σε μια πλούσια οικογένεια για να απαλλαγούν από την ανατροφή της. Στις πλείστες περιπτώσεις επρόκειτο για ανήλικα κορίτσια. Οι περισσότερες υπηρέτριες δούλευαν σε άθλιες συνθήκες, αποτελούσαν αντικείμενο βίας και δεν λάμβαναν κανένα μισθό παρά μόνο λιγοστή τροφή και ενδυμασία. Συχνά, γίνονταν θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από τα αφεντικά ή τους γιους της οικογένειας, οι οποίοι εκμεταλλεύονταν την εξουσία που είχαν πάνω στην απροστάτευτη κοπέλα. Σε αυτή την περίπτωση, και ειδικά αν η κοπέλα έμενε έγκυος, η πλούσια οικογένεια την έδιωχνε από το σπίτι. Η νεαρή υπηρέτρια δεν μπορούσε να γυρίσει στο χωριό της, καθώς αποτελούσε πλέον ντροπή για την οικογένειά της λόγω της σεξουαλικής επαφής που είχε εκτός του γάμου. Διωγμένη από τη δουλειά της, ανεπιθύμητη από την οικογένειά της και κουβαλώντας το ανεξίτηλο στίγμα της ντροπής, έβρισκε μοναδική διέξοδο επιβίωσης στην πορνεία. Υπήρχαν μάλιστα και περιπτώσεις που υπηρέτριες επέλεξαν να αποδράσουν από την εργασία τους και να εργαστούν ως πόρνες, καθώς θεωρούσαν πως η ζωή στην πορνεία θα ήταν καλύτερη από τη ζωή που έκαναν μέχρι τότε.

Η ταξική θέση των υπηρετριών ως το κατώτερο κοινωνικό στρώμα που ήταν υποχρεωμένο να κάνει το παν για να επιβιώσει σε συνδυασμό με την κοινωνική τους θέση ως γυναίκες που κουβαλούσαν το στίγμα της ντροπής από τη σεξουαλική κακοποίηση των πλούσιων αφεντικών τους αποτελούσαν το σύμπλεγμα των παραγόντων που οδηγούσαν στην πορνεία. Υπάρχουν διάφορες αναφορές στις ιστορικές πηγές που υποδεικνύουν ότι ένα μεγάλο, αν όχι το μεγαλύτερο, κόμματι των πορνών εργάζονταν προηγουμένως ως υπηρέτριες. Αξίζει να αναφερθεί ότι παρόλα τα μερικά μέτρα που έλαβαν οι βρετανικές αρχές για να αντιμετωπίσουν αυτό το φαινόμενο, ο

θεσμός παρέμεινε ουσιαστικά ίδιος καθ' όλη τη διάρκεια της υπό μελέτη περιόδου, καθώς ήταν θεμελιώδους σημασίας τόσο για την τοπική οικονομία όσο και για την Αυτοκρατορία γενικότερα.

Όσον αφορά το πώς ζούσαν οι πόρνες, το διαθέσιμο υλικό δεν είναι αρκετό για να αναπαραχθεί μια ιστορική περιγραφή της καθημερινής ζωής τους. Εντούτοις, η σύνθεση διάσπαρτων πληροφοριών από διαφορετικές πηγές μπορεί να δώσει κάποια βασικά στοιχεία της καθημερινότητάς τους. Οι πόρνες εργάζονταν σε δικά τους σπίτια ως «κρυφές», σε οίκους ανοχής, σε καμπαρέ, στον δρόμο ή σε κάποιες περιπτώσεις σε ξενοδοχεία. Στις περισσότερες περιπτώσεις αποτελούσαν μέρος ενός ευρύτερου δικτύου που αποτελούνταν από τους μαστροπούς, τις πατρόνες και τους αγαπητικούς, ενώ πολλές από αυτές φαίνεται να ήταν παντρεμένες. Οι περισσότερες πληρώνονταν χαμηλά, καθώς το μεγαλύτερο μέρος των κερδών πήγαινε στα άλλα μέλη αυτού του δικτύου ή στους ιδιοκτήτες των καμπαρέ. Πέραν των σεξουαλικών υπηρεσιών, οι γυναίκες αυτές πρόσφεραν και άλλες υπηρεσίες όπως ο χορός και η κονσομασιόν, ενώ οι μεγαλύτερες εξελίσσονταν συχνά σε πατρόνες. Όταν εργάζονταν σε δικά τους σπίτια ή συζούσαν κατ' επιλογή σε κάποιο οίκο ανοχής, είχαν περισσότερο έλεγχο της αμοιβής, των συνθηκών εργασίας και των σωμάτων τους απ' ό,τι όταν εργάζονταν σε μεγαλύτερους οίκους ανοχής ή σε καμπαρέ. Ειδικά για τις αρτίστες, η εργασία ήταν επισφαλής και περνούσαν μεγάλους περιόδους ανεργίας. Μέρος δε της δουλειάς τους ήταν η συχνή κατανάλωση αλκοόλ. Επιπλέον, οι συνθήκες εργασίας τους ήταν ιδιαίτερα σκληρές, καθώς είχαν να αντιμετωπίσουν τη βία των αντρών, την κοινωνική απομόνωση, τον στιγματισμό και τη μοναχική ζωή, ενώ υπάρχουν καταγεγραμμένα πολυάριθμα περιστατικά αυτοκτονιών ή απόπειρας αυτοκτονίας. Οι πόρνες κουβαλούσαν το στίγμα της ανήθικης, πανούργας, επικίνδυνης για τα ήθη και τη δημόσια υγεία γυναίκας, κάτι που εξηγεί τόσο τα πολλά περιστατικά βιαιοπραγίας εναντίον τους από άντρες που τις θεωρούσαν κατώτερους ανθρώπους. Η έλλειψη πηγών που να προέρχονται από τις ίδιες καθιστά αδύνατο να μελετηθούν η συντροφικότητα και οι αντιστάσεις που πιθανόν να δημιουργούσαν για να αντιμετωπίσουν την περιθωριοποίηση και τη βία που δέχονταν.

Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1930 η πορνεία λάμβανε χώρα κατά κύριο λόγο στους οίκους ανοχής. Όταν έφτασε η βρετανική διοίκηση στο νησί, τα περισσότερα πορνεία αναπτύχθηκαν στη Λάρνακα, η οποία αποτελούσε τότε το σημαντικότερο λιμάνι. Σταδιακά άνοιξαν πορνεία και στις άλλες πόλεις, με τα περισσότερα να συγκεντρώνονται σε Λευκωσία, Λεμεσό και Αμμόχωστο. Επίσης, κάθε φορά που κατέφτανε ο βρετανικός στόλος σε μια πόλη-λιμάνι, διάφορα μαγαζιά μετατρέπονταν σε οίκους ανοχής, ενώ κατέφταναν πόρνες από άλλες πόλεις για να

καλύψουν την αυξημένη ζήτηση. Τα πορνεία βρίσκονταν ως επί το πλείστον στο κέντρο των πόλεων και στους τουρκομαχαλάδες. Το γεγονός αυτό προκαλούσε μια συνεχή κοινωνική διαμάχη όσον αφορά την ορατότητα της πορνείας στον δημόσιο χώρο, η οποία προκαλούσε την αντίδραση των κατοίκων και του Τύπου. Μέχρι το 1931 οι βρετανικές αρχές επικεντρώνονταν στη διατήρηση της πορνείας μέχρι το σημείο που δεν θα ενοχλούνταν οι πιο ευυπόληπτες περιοχές και οικογένειες. Η παρουσία των οίκων ανοχής και των πορνών στα κέντρα των πόλεων καταδικαζόταν ως απειλή για τη δημόσια ηθική, ενώ οι βρετανικές Αρχές, ο Τύπος και οι κάτοικοι παρουσίαζαν ως πηγή του κακού σχεδόν αποκλειστικά τις γυναίκες-πόρνες και όχι τους άντρες-πελάτες. Διαχρονικό φαινόμενο τραγικής ειρωνείας αποτέλεσε το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς τους άντρες που επιχειρηματολογούσαν υπέρ του εξοβελισμού της πορνείας από τον δημόσιο χώρο ήταν οι ίδιοι πελάτες σε οίκους ανοχής ή καμπαρέ.

Η διαμάχη για την ορατότητα της πορνείας ήταν ένα μόνο κομμάτι της γενικότερης διαμάχης που επικρατούσε στην Κύπρο σε σχέση με το νομικό καθεστώς που έπρεπε να έχει η πορνεία. Από τη μια ήταν το Βρετανικό Συμβούλιο Κοινωνικής Υγιεινής, η Γραμματεία του Κράτους και οι Τ/κ πολιτικοί που υπερασπίζονταν την πλήρη απαγόρευση της πορνείας. Από την άλλη πλευρά ήταν οι ιατρικές και στρατιωτικές αρχές στο νησί, οι Ε/κ πολιτικοί και ο Τύπος, που υπερασπίζονταν ένα μεικτό σύστημα νομιμότητας με έλεγχο και επιτήρηση. Τη θέση αυτή προάσπιζαν γενικότερα τα ανώτερα στρώματα της ελληνοκυπριακής κοινότητας που θεωρούσαν την πορνεία ως ένα αναγκαίο κακό. Τελικά οι βρετανικές αρχές αποφάσισαν το 1931 να απαγορεύσουν τους οίκους ανοχής. Η απαγόρευση δεν οδήγησε, όμως, στην εξαφάνιση της πορνείας. Αντιθέτως, οδήγησε σε αύξηση των «κρυφών» σπιτιών αλλά και των αφροδίσιων νοσημάτων, καθώς καθίστατο πλέον δυσκολότερος ο εντοπισμός και ο ιατρικός έλεγχος των πορνών και των πελατών τους.

Η απαγόρευση των οίκων ανοχής συνέβαλε, επιπλέον, στην άνθιση των καμπαρέ που ακολούθησε κατά τη δεκαετία του 1930 σε όλη σχεδόν την Κύπρο. Σ' αυτή την εξέλιξη συνέβαλαν επίσης η αστικοποίηση που έλαβε χώρα την ίδια περίοδο και η χαλάρωση στις ηθικές απαγορεύσεις για την ψυχαγωγία και τη δημιουργία ελεύθερου χρόνου, όπως ήταν η κυριακάτικη αργία. Όλοι αυτοί οι παράγοντες οδήγησαν σε αυξημένη ζήτηση και προσφορά για νυχτερινή διασκέδαση, στο πλαίσιο της οποίας αναδύθηκαν τα καφέ-σαντάν, τα καφωδεία και τα καμπαρέ. Τα καμπαρέ ήταν, αρχικά, κυρίως ευρωπαϊκού χαρακτήρα, με ξένες χορεύτριες, μουσικά σχήματα και φαγητό και ποτό για όλη την οικογένεια. Στην πορεία, όμως, τα περισσότερα εξελίχθηκαν σε

χώρους παροχής κονσομασιόν, προσωπικών χωρών και πορνείας για τους άντρες που αποτελούσαν πλέον την αποκλειστική πελατεία. Όπως και οι οίκοι ανοχής, έτσι και τα καμπαρέ είχαν διαβαθμίσεις από τα πιο λαϊκά στα πιο αριστοκρατικά, με αντίστοιχες διαβαθμίσεις στον μισθό που έπαιρναν οι αρτίστες και στην πελατεία που προσέλκυαν. Σε Λευκωσία, Λεμεσό και Αμμόχωστο άνοιξε μεγάλος αριθμός καμπαρέ καθ' όλη τη δεκαετία, σε αντίθεση με τα λιγιστά καμπαρέ που υπήρξαν σε Λάρνακα και Πάφο, ενώ στην Κερύνεια πιθανόν να μην λειτούργησε κανένα. Η πελατεία των οίκων ανοχής αλλά και των καμπαρέ αποτελούνταν από άντρες κάθε κοινωνικής τάξης: από αγρότες και εργάτες μέχρι πολιτικούς και άρχοντες. Οπωσδήποτε, ένα μεγάλο κομμάτι της πελατείας αποτελείτο από τους Βρετανούς στρατιώτες, τόσο αυτούς που ήταν μόνιμα σταθμευμένοι στο νησί όσο και από τους διερχόμενους.

Παράλληλα με την άνθιση της πορνείας έλαβε χώρα η αύξηση της μετάδοσης αφροδίσιαν νοσημάτων, τα οποία μετατράπηκαν, σταδιακά, σε μείζον κοινωνικό ζήτημα. Ο χώρος της ιατρικής αποτέλεσε το κατ' εξοχήν πεδίο κρατικής ρύθμισης και ελέγχου των σωμάτων των πορνών. Η πρώτη φορά που οι βρετανικές αρχές έλαβαν σοβαρά μέτρα για τα αφροδίσια νοσήματα ήταν το 1916, όταν αποκαλύφθηκε ότι πολλοί Κύπριοι ημιονηγοί που υπηρέτησαν στο Μακεδονικό μέτωπο στρατιώτες ήταν μολυσμένοι, γεγονός που αποτυπώνει τις προτεραιότητες της αποικιακής διοίκησης. Η κυβέρνηση υιοθέτησε αυστηρές ρυθμίσεις που περιλάμβαναν υποχρεωτική ιατρική εξέταση, βιβλιάρια ταυτότητας και απομάκρυνση των πορνών από τις πόλεις. Τα μέτρα αυτά δεν έλυσαν το πρόβλημα, γεγονός που οδήγησε στην πρόσκληση του Βρετανικού Συμβουλίου Κοινωνικής Υγιεινής, το οποίο κατέφτασε για πρώτη φορά στην Κύπρο το 1926. Στην αναφορά του το Συμβούλιο υποστήριζε ότι τα αφροδίσια αποτελούσαν απειλή για τη δημόσια υγεία και τη «φυλετική υπεροχή» της αυτοκρατορίας, ενώ ζητούσε απαγόρευση της πορνείας, σωστή διαπαιδαγώγηση και βελτιωμένη ιατρική περίθαλψη. Τελικά, στα τέλη της δεκαετίας του 1930 τα αφροδίσια νοσήματα μειώθηκαν, χάρη στη λήψη ορισμένων μέτρων όπως ήταν η ίδρυση Προφυλακτικών Σταθμών, οι υποχρεωτικές ιατρικές εξετάσεις και η μαζική διαπαιδαγώγηση του πληθυσμού.

Τα αφροδίσια νοσήματα υπήρξαν, επίσης, το κατ' εξοχήν πεδίο δαιμονοποίησης της πόρνης στον δημόσιο λόγο. Δημοσιογράφοι, γιατροί και πολιτικοί δημοσίευαν άρθρα και έβγαζαν λόγους για τη «μιαρή», «μολυσμένη», «πανούργα» πόρνη που μόλυνε με το δηλητήριό της την υγιή αντρική νεολαία της χώρας. Ο κοινωνικός στιγματισμός που δέχτηκαν οι πόρνες ήταν αλληλένδετος με τα συνεχή μέτρα που λαμβάνονταν για να ρυθμίσουν τα σώματά τους. Αυτή ήταν

η κυρίαρχη ρητορική γενικότερα για τις πόρνες και τις αρτίστες, που παρουσιάζονταν ως ανήθικες, ως κίνδυνος για τη δημόσια υγεία και ηθική. Ο Τύπος παρήγαγε επίσης το αντιπαραθετικό δίπολο της μιανής πόρνης σε αντίθεση με την αθώα, καθαρή σύζυγο, την οποία η πόρνη μόλυνε, μέσω του άντρα-πελάτη της. Η ευθύνη βάραινε, σχεδόν πάντοτε, τη γυναίκα-πόρνη και όχι τον άντρα-πελάτη. Τη ρητορική αυτή αμφισβητούσε, εν μέρει, η ρητορική που παρήγαγαν οι πιο προοδευτικές φωνές στο νησί, όπως ο Τεύκρος Ανθίας, ο οποίος υποστήριζε ότι η πόρνη ήταν θύμα των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών και της κακομεταχείρισής της από τους άντρες. Σε παρόμοιο ύφος κινούνταν και η ρητορική γύρω από τις αρτίστες στα καμπαρέ, που κυμαινόταν ανάμεσα στην κατακραυγή και τον οίκτο. Σε πολλές περιπτώσεις, μάλιστα, οι δυο αυτές θέσεις συνυπήρχαν στα ίδια άρθρα. Η ηθική κατακραυγή και η απέχθεια προς την πόρνη πήγαζαν όχι μόνο από τις πατριαρχικές ηθικές αξίες της εποχής, αλλά και από την απειλή που παρουσίαζε η πόρνη ως «επικίνδυνα ελεύθερη» γυναίκα, η οποία σε σύγκριση με τις άλλες γυναίκες ήταν σε πολλές περιπτώσεις πιο ανεξάρτητη και αυτόνομη. Η πόρνη εξέφραζε την σεξουαλικότητα και την αυτονομία της στον δημόσιο χώρο, διαταράσσοντας τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τον ρόλο των γυναικών ως σεξουαλικά συγκρατημένων όντων, υποταγμένων στους άντρες, αλλά και αμφισβητώντας τις κυρίαρχες νόρμες που ήθελαν τη σεξουαλικότητα να εκφράζεται αποκλειστικά στην ιδιωτική και όχι στη δημόσια σφαίρα.

Οι αποικιακές αρχές ακολούθησαν μια στρατηγική συντηρητικής ρύθμισης των σεξουαλικών πρακτικών των αντρών από τη μια και ελέγχου και καταστολής των σωμάτων των πορνών από την άλλη. Την ίδια ώρα κατηγορούσαν τη μεσογειακή σεξουαλικότητα και τα κυπριακά ήθη για τις μαζικές διαστάσεις που είχε λάβει το φαινόμενο της πορνείας στο νησί. Επιχείρησαν να ποινικοποιήσουν την ορατότητα της πορνείας στον δημόσιο χώρο, την κερδοφορία από την πορνεία και τη λειτουργία των οίκων ανοχής, χωρίς όμως να προβούν σε καμιά στιγμή στην πλήρη απαγόρευση της πορνείας. Πέρασαν, επίσης, διάφορα μέτρα για αντιμετώπιση της παιδικής εκμετάλλευσης, για προστασία των υπηρετριών και, θεωρητικά, για την προστασία των πορνών από διάφορους εκμεταλλευτές, τα οποία όμως δεν ήταν αρκετά για να αντιμετωπίσουν ουσιαστικά αυτά τα ζητήματα. Το σύστημα της απλήρωτης εργασίας από υπηρέτριες ή υιοθετημένα παιδιά συνεχίστηκε μέχρι το τέλος της αποικιοκρατίας, ενώ η πορνεία συνέχισε να υφίσταται με διάφορους τρόπους. Οι αρχές κατάφεραν πάντως να απομακρύνουν τις πόρνες από τους δρόμους και τους δημόσιους χώρους, στην απόπειρά τους για «απολύμανση» και κοινωνική ευταξία, μια

απόπειρα που ήταν καλοδεχούμενη από την ντόπια ελίτ, η οποία την θεωρούσε ως διαδικασία εξευρωπαϊσμού.

Η μελέτη της πορνείας στην Κύπρο συναντά τα όριά της στην έλλειψη πρωτογενών πηγών από τις ίδιες τις πόρνες. Οι ζωές τους μπορούν να μεταφερθούν μόνο αποσπασματικά, διαμεσολαβημένα και, ως επί το πλείστον, διαθλασμένα μέσα από την αντρική ματιά του γιατρού, του πολιτικού, του δημοσιογράφου, του κυβερνητικού υπαλλήλου. Παρ' όλα αυτά, ευελπιστώ η εργασία αυτή να έχει καταφέρει να συμβάλει έστω και στο ελάχιστο στη διαφώτιση της σημασίας που μπορεί να έχει η μελέτη της ιστορίας της πορνείας. Μια ιστορική σημασία που δεν περιορίζεται μόνο στην ιστορία ενός υποκειμένου που έχει συστηματικά αγνοηθεί από την κυρίαρχη ιστοριογραφία, μα και που αποκαλύπτει σχέσεις, αντιλήψεις, υλικές, νοητικές και συναισθηματικές συνθήκες που αφορούν την ιστορία της κοινωνίας, της εργατικής τάξης, της γυναίκας, της ιατρικής, της αποικιοκρατίας, της αστικοποίησης, της νυχτερινής διασκέδασης της Κύπρου. Αυτή η μελέτη αποτέλεσε μια απόπειρα συνολικής παρουσίασης των κεντρικών θεματικών της ιστορίας της πορνείας· έτσι, το πεδίο παραμένει ανοικτό για ενδελεχείς μελέτες πάνω στα επιμέρους ζητήματα. Θέματα όπως η ιστορία των υπηρετριών, της παιδικής πορνείας, της χωρικής διάστασης της πορνείας και των καμπαρέ, της αποικιοκρατικής διαχείρισης της σεξουαλικότητας και της ηθικής αποτελούν πεδία που ελάχιστα έχουν μελετηθεί και έχουν, κατά την άποψή μου, πολλά να προσφέρουν στις απόπειρες των μελετητών για περισσότερο φως και λιγότερο σκοτάδι στην κυπριακή ιστοριογραφία.

Βιβλιογραφία - Πηγές

Αρχεία:

Λάρνακα, Δημοτικό Ιστορικό Αρχείο – Μουσείο της Λάρνακας

“Δήμος Λάρνακος πρακτικά από 14-10-1878 μέχρι 3-4-1880”

«Βιβλίον Δημοσίων Γυναικών Λάρνακος 1916»

Λευκωσία, Κρατικό Αρχείο Κύπρου: SA1 1494/1927/2, SA1 1494/1927/1, V40/401, V40/1129, V40/1130, V40/1131, V40/1725, V40/1132, V40/402, SA1 1238/1926, SA1 1527/1936, SA1 844/1933, SA1 615/1940, SA1 1217/1926, SA1: 1547/1930, SA1 1512/1926, SA1 1274/1927

“Cyprus Annual Report, 1880 (For the Year 1879),” 1880, 1883 (For the Year 1882),” 1883

“Report on the Census of Cyprus.” London, 1891, 1901, 1911, 1921, 1931

Εφημερίδες:

The Cyprus Gazette, 1885, 1899, 1905, 1917, 1927, 1928, 1931, 1933, 1935

Αλήθεια

Ελευθερία

Εσπερινή

Ευαγόρας

Νέον Έθνος

Νέος Κυπριακός Φύλαξ

Κυπριακός Τύπος

Παρατηρητής

Πρωινή

Σάλπιγξ

Στασίνας

Φωνή της Κύπρου

Χρόνος

Δευτερογενείς πηγές:

- Attalides, Michael. *Social Change and Urbanization in Cyprus. A Study of Nicosia*. Nicosia: Publications of the Social Research Centre, 1981.
- Bryant, Rebecca. "Bandits and 'Bad Characters': Law as Anthropological Practice in Cyprus, c. 1900." *Law and History Review* 21, no. 2 (2003): 243–70. <https://doi.org/10.2307/3595092>.
- Burke, Peter. *The Uses of Images as Historical Evidence*. London: Reaktion Books, 2001.
- Cahit, Neriman. *Turkish Cypriot Women in Historical Perspective*. Nicosia: Turkish Cypriot Association of University Women, 2009.
- Constantinou, Angelo G. "Cyprus and the Global Polemics of Sex Trade and Sex Trafficking: Colonial and Postcolonial Connections." *International Criminal Justice Review* 23, no. 3 (2013): 280–94. <https://doi.org/10.1177/1057567713501517>.
- Deschamps, Emile. *Στην Κύπρο Τη Χώρα Της Αφροδίτης. Από Το Ημερολόγιο Ενός Ταξιδιώτη*. Λευκωσία: Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, 2005.
- Dosse, Francois. *Η Ιστορία Σε Ψίχουλα*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1993.
- Ehrenreich, Barbara, and Deirdre English. *Παθήσεις & Διαταραχές. Φύλο, Ιατρική, Ασθένεια*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρχείου 71, 2016.
- Evans, Eric. "Social History." Accessed January 9, 2021. https://archives.history.ac.uk/makinghistory/resources/articles/social_history.html.
- Giddens, Anthony. *Sociology*. 2nd ed. Cambridge: Polity Press, 1993.
- Gilfoyle, Timothy J. "Prostitutes in History : From Parables of Pornography to Metaphors of Modernity." *The American Historical Review* Vol. 104, no. 1 (1999): 117–41. <http://www.jstor.org/stable/2650183>.
- Goffman, Erving. *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. New Jersey: Penguin Books, 1990.
- Hatay, Mete. "Servants, Slaves and Concubines in Ottoman Cyprus (1571-1878)." In *Ottoman Cyprus. A Collection of Studies on History and Culture*, edited by Sadasd, 161–80. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009.

- Hitchcock, David. "Why History from below Matters More than Ever." In *The Future of History from Below: An Online Symposium*, edited by Mark Hailwood and Brodie Waddel, 2013.
<https://manyheadedmonster.wordpress.com/history-from-below/>.
- Kalantzopoulos, Dimitris. "Domestic Work in Cyprus, 1925–1955: Motivations, Working Conditions and the Colonial Legal Framework." In *Towards a Global History of Domestic and Caregiving Workers*, edited by Dirk Hoerder, Elise van Nederveen Meerkerk, and Silke Neunsinger, 6:1–568, 2015. <https://doi.org/10.1163/9789004280144>.
- Katsiaounis, Rolandos. *Labour, Society and Politics in Cyprus during the Second Half of the Nineteenth Century*. Nicosia: Cyprus Research Centre, 1996.
- Levine, Philippa. *Prostitution, Race and Politics : Policing Venereal Disease in the British Empire*. New York/London: Routledge, 2003.
- Nye, Robert A. "Sexuality." In *A Companion to Gender History*, edited by Teresa A. Meade and Merry E. Wiesner-Hanks, 11–25. Oxford: Blackwell Publishing, 2004.
<https://doi.org/10.1111/b.9780631223931.2004.00005.x>.
- Roberts, Nickie. *Whores in History, Prostitution in Western Society*. London: HarperCollins, 1992.
- Scott, Joan W. "Gender: A Useful Category of Historical Analysis." *Theory and Method in Women's History* 91, no. 5 (2012): 443–65. <https://doi.org/10.7312/scot91266-004>.
- Sonya, Rose. *What Is Gender History*. Cambridge: Polity Press, 2010.
- Varnava, Andrekos. "The Origins and Prevalence of and Campaigns to Eradicate Venereal Diseases in British Colonial Cyprus, 1916-1939." *Social History of Medicine* 33, no. 1 (2020): 173–200.
<https://doi.org/10.1093/shm/hky031>.
- Vassiliadou, Myria. "'Herstory': The Missing Woman of Cyprus." *Cyprus Review* 9, no. 1 (1997): 95–120.
- Weeks, Jeffrey. *What Is Sexual History*. Cambridge: Polity Press, 2016.
- Αναγιωτός, Μπάμπης. "Λεμεσός." In *Εν Χορδαίς Και Οργάνοις. Διασκέδαση Και Ψυχαγωγία Στην Κύπρο Από Την Αρχαιότητα Μέχρι Την Ανεξαρτησία*, edited by Μαρίνα Βρυωνίδου-Γιάγκου. Πολιτιστικό Κέντρο Τράπεζας MARFIN LAIKI, 2008.

- Αντωνιάδης, Σωκράτης Τ. “Οι Οίκοι Ανοχής Στη Λάρνακα Επί Αγγλοκρατίας,” 2011.
<https://larnacainhistory.wordpress.com/2011/03/01/57-οι-οίκοι-ανοχής-στη-λάρνακα-επί-αγγλο/>.
- Βασιλείου, Ανδρούλα. *Γυναίκα Της Κύπρου. Ενός Αιώνα Διαδρομή*. Λευκωσία: ΕΝ ΤΥΠΟΙΣ, 2019.
- Γονατίδης, Γιάννης. “Αφροδίσια Νοσήματα Στην Ερμούπολη Τον 19 ο Αιώνα.” Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2014.
- Ευρυβιάδης, Ανδρέας. *Λάρνακα Πολυαγαπημένη, Λάρνακα*, 1995.
- Ζαϊμάκης, Γιάννης. «Καταγωγή Ακμάζοντα» *Στον Λάκκο Ηρακλείου. Παρέκκλιση, Πολιτισμική Δημιουργία, Ανώνυμο Ρεμπέτικο (1900-1940)*. ΠΛΕΘΡΟΝ, 2008.
- Κυριαζής, Νεοκλής Γ. *Ο Δήμος Της Λάρνακος. Εντός Μιας Πεντηκονταετίας 1878-1928*. Λάρνακα: Έκδοση Δήμου Λάρνακας, 1955.
- Λαζαρίδης, Σταύρος. “Κερύνεια.” In *Εν Χορδαίς Και Οργάνοις. Διασκέδαση Και Ψυχαγωγία Στην Κύπρο Από Την Αρχαιότητα Μέχρι Την Ανεξαρτησία*, (επιμ.) Μαρίνα Βρυωνίδου-Γιάγκου. Λευκωσία: Πολιτιστικό Κέντρο Τράπεζας MARFIN LAIKI, 2008.
- Μαραγκού, Άννα, and Ανδρέας Γεωργιάδης. “Η Ιατρική Στην Κύπρο Κατά Τη Διάρκεια Της Αγγλοκρατία.” In *Η Ιατρική Στην Κύπρο. Από Την Αρχαιότητα Μέχρι Την Ανεξαρτησία*, edited by Μαρίνα Βρυωνίδου-Γιάγκου. Λευκωσία: Πολιτιστικό Κέντρο Ομίλου Λαϊκής, 2006.
- Μαχλουζαρίδης, Παναγιώτης. *Νόμιμα Ανομήματα. “Η Αλυσίδα.”* Λευκωσία, 1990.
- Μιχαηλίδη, Αγνή Μ. *Λάρνακα, η Παλιά Σκάλα*. Λευκωσία, 1974.
- . *Λεμεσός, η Παλιά Πολιτεία*. Λευκωσία, 2000.
- . *Πάφος, Το Παλιό Κτήμα*. Λευκωσία, 1989.
- . *Το Παλιό Βαρώσι*. Λευκωσία, 1970.
- Μπάτλερ, Τζούντιθ. *Σώματα Με Σημασία. Οριοθετήσεις Του «φύλου» Στο Λόγο*. Αθήνα: ΕΚΚΡΕΜΕΣ, 2008.
- Παπαπολυβίου, Πέτρος. “Εισαγωγή.” In *Εν Χορδαίς Και Οργάνοις. Διασκέδαση Και Ψυχαγωγία Στην Κύπρο Από Την Αρχαιότητα Μέχρι Την Ανεξαρτησία*, edited by Μαρίνα Βρυωνίδου-

Γιάγκου. Λευκωσία: Πολιτιστικό Κέντρο Τράπεζας MARFIN LAIKI, 2008.

Περισιτιάνης, Παναγιώτης Κ. *Πόλεις Και Πολιτισμός. Ο Ρόλος Των Κυπριακών Πόλεων Στη Δημιουργία Του Νεότερου Πολιτισμού Της Κύπρου (1878-1931)*. Λευκωσία: Εκδόσεις Intercollege, 2007.

Πετρόπουλος, Ηλίας. *Το Μπουρδέλο*. Αθήνα: ΝΕΦΕΛΗ, 1991.

Ράγκου, Ελέγκω. *Η Γυναίκα Της Κύπρου Το 18ο Και Τον 19ο Αιώνα, Στο: Η Ζωή Στην Κύπρο Τον 18ο Και 19ο Αιώνα*. Λευκωσία: Δήμος Λευκωσίας, 1994.

Σέρβα, Πλουτή. *Όταν Ήμασταν Παιδιά*. Λευκωσία, 1993.

Σταυρίδης, Φοίβος. "Λάρνακα." In *Εν Χορδαίς Και Οργάνοις. Διασκέδαση Και Ψυχαγωγία Στην Κύπρο Από Την Αρχαιότητα Μέχρι Την Ανεξαρτησία*, edited by Μαρίνα Βρυωνίδου-Γιάγκου. Πολιτιστικό Κέντρο Τράπεζας MARFIN LAIKI, 2008.

Φουκώ, Μισέλ. *Ιστορία Της Σεξουαλικότητας 1: Η Δίψα Της Γνώσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα, 1978.

Χαραλαμπίδης, Κίμων. *Κάποτε Εν Λεμεσώ... Εικόνες Από Την Κοινωνία Μιας Άλλης Εποχής*. Λεμεσός: ΚΥΠΡΟΕΠΕΙΑ, 2006.

Χρυσάνθου, Χρύσανθος. "Ιερόδουλες, Πόρνες, Αρτίστες." *Σειρά «Ενθύμιον» (Ο Φιλελεύθερος)*, Τεύχος 5, 2011.